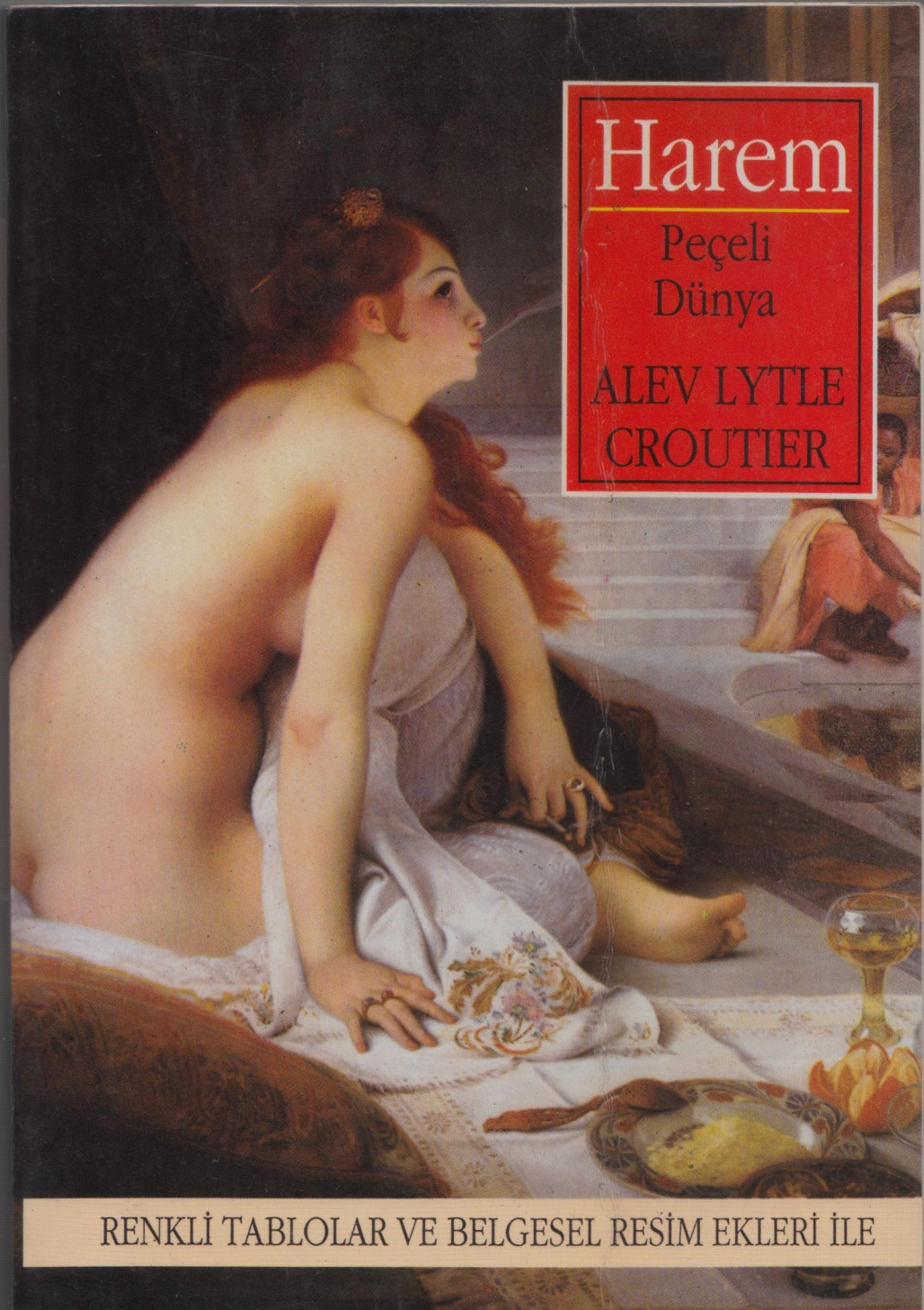

Harem

Peçeli Dünya

ALEV LYTLE CROUTIER

RENKLİ TABLOLAR VE BELGESEL RESİM EKLERİ İLE

YILMAZ YAYINLARI A.Ş.
(Cumhuriyet Cad. 18/6 Elmadağ, İstanbul)

Birinci Baskı: Mayıs, 1990

Türkiye'de yayın hakları Yılmaz Yayınları A.Ş.'ye ait olan bu kitap yayıncının yazılı izni olmaksızın, elektronik veya mekanik hiçbir surette çoğaltılamaz. Sadece eleştiri ve bilimsel çalışma amacıyla kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Alev Lytle Croutier

HAREM:
PEÇELİ DÜNYA

□

Türkçesi: MEHMET ALİ KAYABAL

YILMAZ YAYINLARI:
GÜNCEL KİTAPLAR DİZİSİ

Kitabın özgün adı: "Harem, the World Behind the Veil"

Kapak düzeni: H. ZAFER

©Yayın Hakları (Copyright): Yılmaz Yayınları A.Ş. - Kesim Ajans

Teknik hazırlanması Yılmaz Yayınları A.Ş. Tesisleri'nde,
renk ayrımı Atlas Grafik A.Ş.'de yapılan bu kitap,
Gözlem Matbaası'nda basılmış ve ciltlenmiştir.

ÖNSÖZ

"Şu çiçek-kadınlar'ı, kadın-çiçekleri, bütün diğerlerine tercih ediyor ve gecelerini sıcak seralarda, onları tıpkı bir haremde saklar gibi geçiriyor."
Guy de Maupassant *(1886).*

Ben bir konakta, eski zaman paşalarından birinin haremi olan eski bir evde dünyaya geldim. Çocukluğumda hizmetkârlar ve cariyelerle hep beraber yaşıyorduk. Türkiye'de büyüyüp yetiştim; üstelik "Binbir Gece Masalları"ndan kaynaklanabilecek öyküleri ve şarkıları dinleyerek. Çevremdeki insanlar sık sık aralarında harem konularında fısıldaşıyorlardı; büyükannemle onun kız kardeşi de bu haremlerden birinden geçmişti. O andan sonra bu öykülerin sıradan şeyler olmadığını kavradım. Ama bir çocuk olarak başka bir şey bilmediğim için öylece kaldı.

Harem sözcüğünü ilk kez babaannem Zehra'dan duydum ve harem yaşamından bana yine ilk kez o söz etti. Kendisi Makedonya'da, zengin bir baruthane sahibinin kızıydı. XX. yüzyıla kadar gelenek olduğu üzere kendisi ve kız kardeşleri, kadınların ayrı olarak barındırıldığı "harem" denen evin bir bölümüne kapatılmışlardı. Buraya yalnızca kan bağı olan erkekler girebiliyordu. Evden dışarı da çok seyrek olarak, çarşaf ve peçeyle sımsıkı kapanarak çıkıyorlardı. Zaman zaman konağın kapısından binecekleri arabaya kadar, yabancılar tarafından görünmemeleri için ipek kumaşlardan bir tünel bile oluşturuluyordu. Evlenmeleri de hep aileler ayarlıyordu. İçlerinden hiçbiri, nikâh gü-

nüne kadar kocasını görmüyordu. Nikâhtan sonra da gelin, koca evine taşınıyor, kayınvalidesi ve diğer kadın akrabalarla yaşamını sürdürüyordu.

Babaannem, büyükbabamla on dört yaşındayken evlendi. Kocası kırk yaşlarında ve babasının en iyi arkadaşıydı. Büyükannem basit, eğitimsiz bir kızcağızdı, damat bey de, saygıdeğer bir hoca. On yıl sonra babaannem dul kaldı. Kız kardeşlerinden biriyle kayınbiraderinin haremine taşındı; burada iki kardeş, çocuklarını tek bir aile gibi büyüttüler.

Ancak Balkan Savaşı patlak verince her şeylerini Makedonya'da bırakıp akrabalarını da terk ederek Anadolu'ya kaçtılar. Göçmenlik serüveni İstanbul'a yerleşmeleriyle noktalandı. Onlar, haremlerde yaşayan son kadınlardı; 1909'da Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle birlikte harem düzeni kaldırıldı, yasadışı ilan edildi.

İzmir'de dünyaya geldiğim evi şimdi pek hatırlamıyorum. Denize karşıydı ve bir de hamamı vardı. Kadınlar topluca buraya yıkanmaya gelirdi. Evin akasındaki dev gibi bir granit kaya, burasını dış dünyadan ayırıyordu. Söylentiye göre, yaşlı bir paşayla iki karısı ve diğer haremi bir zamanlar burada yaşamıştı. Daha çocukluğumda, başka bir çağın kadınlarının işledikleri giysileri giyerek oyunlar oynardım.

1950'de akrabalarım ve büyükannemle başka aile bireylerinin de kaldığı bir apartmana taşındık. Geniş bir aile çevremiz vardı: İki amca, üç teyze, büyükannem, büyük teyzem, bir yığın kuzen ile büyük amcam Faik Paşa'nın hediyesi olan cariye kızlar...

Paşa amcam onları İran sınırında bir mağarada, anne-babaları bir sınır çatışmasında öldürüldükten sonra bulmuş. Osmanlı sarayları çoktan tarihe karışmıştı, ama büyük aile geleneği kaybolmamıştı.

Kadınlar bir araya geldiklerinde ablalar masallar anlatır, olayları tartışıp ayrıntılara inerlerdi. Hep birlikte ablalarımızın harem günlerinden taşıdıkları ve artık giderek unutulup ortadan kalkan gelenek ve göreneklere ayak uydurmaya çalışırdık.

Ağda yapmanın, iyi kahve pişirmenin, kurban etini

paylaştırmanın ve kendimizi nazardan korumanın yolunu yöntemini hep böyle öğrendik. Harem hayatına bir yaşam biçimi olarak bakışımın kökenleri bunlara dayalıdır.

On sekiz yaşıma gelince, Türkiye'den ayrılıp, Birleşik Amerika'ya yerleştim. On beş yıl sonra da, 1978'de, İstanbul'a, ailemi ziyaret için döndüm. Dünyaya geldiğim yerdeki izlenimlerimi toparlamak istiyordum. Yanımda yeni bir çıkınla ayrıldım: Yurdundan ayrılan birinin bakışı, sanat tarihinin bilinçli uyanıklığı ve feminist bir güzel söz söyleme becerisi ile! Bu bakımdan Topkapı Sarayı'nda ziyarete yeni açılmış olan Harem Dairesi'nin karşısında büyülenmeme hiç şaşmamak gerek.

Burası Osmanlı Hanedanı sultanlarının yaklaşık 1540'lardan, 1900'lerin başına kadar kadınlarını yabancı gözlerden sakladıkları yerdi. Dört yüzyıllık bir yaşam ve kültür yuvasıydı da. Bu odalarda, göz kamaştırıcı bir lüks ve yalnızlık içinde yaşamış binlerce kadından şimdi geriye kalanlar; boş gelin odaları, kubbeleri yankılanan hamamlar ve sayılamayacak kadar çok, çözülmesi artık olanaksız gizlerdi.

Topkapı Sarayı Harem Dairesi'ni ziyaret, beni çok etkiledi. Şu basamakların bir zamanlar uçarcasına koşan ayakların da altında olduğu düşüncesi beni büyülemişti. Şu yollarda, onların süslü giysileri hışırdamıştı. Duvarlar, birtakım yakınmaları fısıldar gibiydi. Hamamların mermer zeminlerinde, yüzyıllardır akan suyun yankısı duyuluyordu. Apaçık burada harem sözcüğüne halk tarafından yakıştırılan cismani kavramdan çok, benim çocukluğumda kulağıma gelen bir anlam saklı. Bu da kendimin, eşsiz ve olağanüstü bir gerçeğe adım attığım biçimindeydi.

Düşünün, evrim düzeyine ermiş bir ipek kozası dolusu kadın! Sordukları, kendilerini ele veriyor. Kimdi bu kadınlar? Bir günden ötekine ne yapıyorlardı?

Bu peçeli dünyanın içtenlikli görüntüsünü yeniden kurabilmek için haremle ilgili ilk belgeleri aramaya başladım. Kitaplar, mektuplar, gezi notları, resimler, fotoğraflar; bütün bulduklarım, hep birtakım parçalardı; Batılı gezginlerin saray haremi hakkında hikâyeleştirilmiş anıları, aynı kökenli yazar ve diplomatların anlatıları, gizlice dışarıya ka-

çırılmış mektuplar ve yine kadınların kaleme aldığı bazı şiirler ve ağırlıklı ilgi alanları çok sayıdaki isimsiz harem kadınları değil, saray yaşamı ve politikası olan tarihçilerin incelemeleri...Buna paralel olarak kendi ailemin öyküsünü de daha derinlere inerek araştırmak gereğini duydum. Harem konusunda her şeyi bulup ortaya çıkartmak gereksinimini dile getirdiğim zaman (çünkü bu konuda önceden kesin hiçbir şey yazılmamıştı), akrabalarımın ve dostlarımın çoğu hemen öne atıldı. Bazı şeyleri anımsamam için bana yardımcı oldular. Bana birtakım ilginç kitaplar ve mektuplar gösterdiler. Gelip geçici öyküler, çok önceleri olmuş olaylar anlattılar, bunlardan da söz etmemi istediler bir bakıma.

Kadının fiziksel ve ruhsal yalnızlığının ve birden çok kadınla evlenme geleneğinin Türkiye'ye özgü olmadığını da bu arada keşfettim. Tarih çağları boyunca Asya'nın çeşitli yörelerinde de haremler kurulmuştu. Bunlara da çeşitli adlar yakıştırılmıştı. Örneğin, Hindistan'da "purdah"(perde). İran'da "enderun" ya da "zenan" gibi. Çin'de de, Pekin'deki yasak şehirde kadınlar duvar arkalarına kapatılıyor, onları da haremağaları koruyordu. Ancak en büyük ve gelişmiş harem, Topkapı Sarayı'ndakiydi. Burada olup bitenler, bütün haremler için bir örnek sayılabilir.

Yalnız Topkapı Sarayı'nda binlerce kadın birbirlerinden başka kimseyi tanımadan yaşayıp öldü. Yıllar boyunca toplanan parçaları bir araya getirerek bu gerçekten gizemli, gerçekten güzel ve inanılmayacak kadar ezici dünyanın yüzyıllardır peçe ardında saklı kalan ruhunu keşfetmeyi umdum.

Ne diyecek bu kadınlar bize? Kendileri ve bizler için neler diyecekler?

TOPKAPI SARAYI HAREMİ

GİRİŞ

"Ben bir cariyeyim, Osmanlı kölesiyim. Küçük düşürücü bir tecavüz sonrasında görkemli bir sarayda peydahlandım. Kızgın kum, babam; Boğaziçi de, annem; dirayetim, alınyazım; cehaletim, kör talihim. Çok süslü püslü giyiniyorum, ama hep hakir görülüyorum. Benim kölelerim var, ama kendim bir köleyim. Adım sanım belli değil, aşağılığın tekiyim. Hakkımda bin bir masal yazdılar. Benim vatanım, tanrıların gömüldüğü, şeytanların beslendiği, kutsallık diyarı cehennemin arka avlusu."

-İsimsiz-

Arapçadan gelen harem sözcüğü "yasadışı", "korunan" ya da "yasak" demek. Örneğin Mekke ve Medine'nin çevresindeki kutsal topraklar müminlerden başka herkes için haramdır. Günlük yaşamda ise harem sözcüğü, bir evin kadınlara, çocuklara, hizmetkârlara ayrılan ve hepsinin burada azami bir kapanıklık, özellik içinde yaşadığı yer anlamına geliyor.

Aynı sözcük zevce, yani eş olarak seçilen kadınlar için de kullanılıyor. Son olarak harem, bir de "mutluluk yuvası" anlamına gelir. Evin efendisinin cinsel arzuları-

na tek başına egemen olduğu kadınların herkesten ayrılıp kapatıldığı, yaşama hükmeden tek erkeğin borusunun öttüğü yerdir orası. Soylu ve zengin bir beyzadenin, bir ağanın, karılarını ve cariyelerini haremağalarına korutarak yaşattığı bir bölümdür.

Kökenleri

Yalnız kadınların dünyasını simgeleyen harem sözcüğü, pek çok geleneğin bir sonucudur. Çeşitli kavramlar arasındaki kesin ayrımı, kutsalla sövgü arasındaki yüce ikilemi, tabu olarak bilinen katı kurallar tarafından denetlenen karşılıklı sınıfların gerçeği böldüğünü söylerler. Böyle bir düzende ilk bölünüp ayrılacaklar arasında da kadınlarla erkekler vardır.

Kadınlar hırsı simgeler; erkekler aklı. Havva, tahrik edendi ve çağlar boyunca ataerkil düzenler, kadınlara hep bu gözle bakmayı yeğlediler.

Yazılı tarihten de önce, Âdem ve Havva'nın döneminden daha eski bir dünya da varoldu. Bazı yerlerde ataerkil öncesi bir düzen egemendi. Örneğin Sümer, Mısır ve Yunan uygarlıklarında kadınların ruhsal açıdan büyük güçleri vardı ve tanrı katlarına kadar yükselebiliyorlardı. Onların düzenlerinde anaerkillik de ağırlıklıydı ve hem dişi, hem de erkek tanrılar, gerek insanların ve gerekse hayvanların alınyazılarını denetliyordu.

Doğum; sevgi ve ölümün ak tanrıçası, bilinen ilk tanrısal güçtür. Dolunay olarak, bazen hilal biçiminde simgelenir, sayılamayacak kadar çok adlarla anılırdı: İsis, İştar, Artemis ve daha başkaları. Çok çeşitli biçimleri içinde, **Büyük Tanrıça**'ydı o.

Uygarlığın doğup gelişme döneminde, klanlar sürekli yiyecek ve oyun peşinde göçtüler; kabile eylemleri, işbirliğine yöneldi. Bu tür düzende var olma çabaları artı değer bırakmadı, dolayısıyla özel mülkiyet, sınıf farkı ve efendi-köle ilişkisi kavramları görülmedi.

Tarım, avcı-toplayıcı topluma oranla kolay erişilir bir besin kaynağı olmaya başladığında, yaşamak için bitmek bilmeyen göçler de yavaşladı. Kabileler yerleşip

Bütün yedi tül
dansını
edenlere,
anneme,
büyük-
annelerime
ve
teyzelerime...

kökleşmeye ve toprak taleplerinde bulunmaya başladılar. Başlangıçta tohumlarla, gelişip büyüyen şeyler arasındaki bağlantının somutlaşan simgesi olan kadınlar, erken toplumlarda ayrıcalıklı bir duruma yükseldiler. Tıpkı tanrıçalar gibi.

Yunan bereket tanrıçası Demeter, ekinleri korurdu; eğer kızı Persephone'yi erkeklerin yeraltı dünyası ile paylaşmak zorunda kalmasaydı, bolluk, bereket (mevsimden mevsime değişmek yerine) sürekli olacaktı.

Sonunda, tarımsal ilerleme bazıları için bir artı-besin sağladı. Bu da onların varlıklarını devam ettirebilmeleri için olanakları bulunmayanları sömürmelerine ortam hazırladı. Özel mülkiyet, özellikle de toprak sahipliği, ürünü üleşmenin yerini alarak toplumu toprak sahipleriyle çeşitli aşamalarda kölcler olmak üzere ikiye böldü. Bu gelişme, kadınların ruhsal saygınlıklarının gerilemesiyle açık rekabet halindeydi. Kadınlar artık dinsel törenler düzenlemekten vazgeçtiler. Anne ailenin ekseni olmaktan çıktı. Baba ataerkil ailenin reisi oldu. Eski Roma'da "familya" (aile) sözcüğü, erkeklerin alanı, mülkiyet, para ve kölcler anlamına geliyordu. Bunların hepsi de oğullarına miras kalıyordu. Kadın artık erkeğin **"familya"**sının bir parçası, onun malı olmuştu.

Çokeşlilik, ekonomik sistemin önemli bir bölümü olarak yerleşti. Bu sistem içinde de erkeğin yaşamını sürdürebilmesi için yardımcı çok ele gereksinimi vardı.

Âdem ile Havva'nın öyküsü, Musevilikte kadını günaha kışkırtıcı gibi göstererek ortaya çıktı ve günahı da, cinsellikti. Öykü, bedenle ruh arasındaki ayrılığı onaylar ki, Hıristiyanlık da, İsa'yı cinsel ilişkide bulunmadan gebe kalmış bir kadından olma kutsal bir erkek olarak aynı görüşü benimseyip, daha da abartmıştır. İsa öylesine temizdir ki, kadınlardan ve cinsel ifadeden yoksun bırakılmıştır.

Bu Musevi-İsevi inancın temel taşı, insanları kendi aralarında ikiye böldü. Eski Mısır ve Yunan-Roma dinlerinden miras kalan bedenin temelden iyi olduğu inancına karşı, şimdiye kadar geçerli olan maddi gerçeğin, sonsuz ve düşsel bir ruhsallıktan oluşan **"bir başka"** dünyanın

hayalleri tarafından aşağılanmasını öneren bir inanç ortaya çıkarıldı.

Tanrı, insanoğlunu kendi hayalinden yarattı. Tanrı, ruhtu. Ama kadın, et ve bedendi ve beden, tutku, şehvet ve isteğin ağır bastığı bir hayvansallıktı. Erkek, cenneti kişilendirdi ve kadın, bir erkekle evlenene kadar asla bir bütün sayılmadı.

XIII. yüzyıldan başlayarak, Thomas Aquinus ve Albertus Magnus, kadınların şeytanla cinsel ilişki kurabileceklerine olan inançlarını yaydılar. İşte böyle bir ortamda Engizisyon, bazı kadınları belirleyerek diri diri yakılmaya mahkûm etti. Kadının ruhsal boyun eğmişliği böylece tamamlandı.

Öte yandan ataerkil sistemde erkekler kendilerine alabildiğine cinsel özgürlük tanıdılar. Fuhuş, hızla yayıldı. Aslında Katolik Kilisesi'nin gelirinin büyük bir bölümü genelevlerden sağlanıyordu. Martin Luther'in Reform eylemi de bir bakıma bu iki yüzlülüğe bir son vermek içindi. İslamiyette olduğu gibi, o da kadın-erkek arasında kaçgöçle, kadın için peçe zorunluluğu getirdi. Kadınlara güvenilemeyeceğini, erkeklerden uzak tutulmaları gerektiğini ileri sürdü (çok yakın akrabalar dışında); çünkü erkekler, kadınların kendilerini baştan çıkarmalarına karşı koyamazlardı.

Kadınlar için özel ve ayrı yerler bulundurulması zorunlu kılındı. Ama bu, kadınların bedenlerini ve onurlarını korumayı değil, erkeklerin ahlakını sakınma amacını güdüyordu.

Çokeşlilik

Çokeşlilik, bir kadından fazlasıyla evlenme uygulaması; yani, bir karıdan çok karısı olmaktır. Tarımın gereksinimlerinden kaynaklanan çokeşlilik, dinlerin pek çoğunda geçerlidir.

İslamiyet, özellikle kadınlara daha az saygılı; ona, akıl yönünden ağır, ruhsal açıdan donuk gözüyle bakıyor, ancak efendilerinin arzularını karşılamak ve kendisine erkek vârisler vermek bakımından değer veriyor.

Büyükannem Zehra Barutçu, yaklaşık 1901 yılında.

Kuran da bir erkeğin, hepsine eşit bakacak ve sevgisini eşit paylaşabilecek gücü varsa, dört kadını eş olarak almasına cevaz veriyor.

Muhammet, çokeşliliği onayladığında özveri dolu niyetleri vardı. Bunu, İslamiyetten önceki dönemde kız çocuklarını öldürme, kadın nüfusunun çokluğunun yarattığı sorunlara karşı bir çözüm olarak görmüştü. Daha çok ekonomik ağırlıklı bir önlemdi; Batı'nın romantik basmakalıp yakıştırmaları ile pek az ilgisi vardı.

İlk zevceye Arapçada **"hatun"** deniyor, ikincisine de **"durrah"**, yani "papağan". Şeriat kurallarına göre, bir koca eşlerinden birini boşamak isterse, kadının huzurunda üç kez **"boşsun"** demesi yeterli; yani, bu kadar kolay. Kadının ise boşanmaya hakkı yoktur. Ayrıca kurallar erkeklerin diledikleri kadar odalık, yani kadın köle bulundurmalarına da cevaz vermektedir.

Aslında çok karı almak, pahalı bir işti, yalnız bakımları açısından değil, ayrıca her eş için bir **"başlık parası"** ödemek de zorunlu olduğundan. Bu nedenle yoksul erkekler ancak bir karı alabilir, iki tane alsalar bile, fakirhanelerinde bunları ince bir perdenin iki tarafında yatırmak zorunda kalırlardı. Zengin beyler de sık sık izin verilen dört sayısını da aşar ve durumlarının sağlamlığını, eşlerinin sayısıyla sergilemek isterlerdi. Ancak aşırı gösteri de bazen vergi tahsildarlarını ve diğer istenmeyen kişileri üzerlerine çekerdi.

Esir Pazarları

Milattan iki bin yıl öncesine dek, yani Mezopotamya uygarlıklarından beri, Ortadoğu ve Akdeniz'de esir pazarları hareketli birer ticaret merkezi olmuştu. Savaşta ganimet olarak ele geçirilen ya da ana-babaları tarafından yerel yöneticilere fidye olarak verilen küçük kız ve erkek çocukları, büyük şehirlerdeki açık pazarlarda satışa sunulurdu. İskenderiye ve Kahire pazarları bunların başlıcalarıydı.

Pek çok ünlü gezgin ve yazar, esir pazarları karşısında çok etkilenmiştir. Yaklaşık on yıllık aralıklarla, çeşit-

li anlatımlar okuyabiliyoruz:

"Esir pazarı, en çok ilgimi çeken yerlerden biriydi. Kahire'nin en karanlık pis ve loş mahallelerinden birindeki yapıya, dapdaracık bir sokaktan geçilerek giriliyordu. Bu avlunun orta yerinde satılık köleler sergileniyordu ve genellikle sayıları otuzla kırk arasında değişiyordu; büyük çoğunluğu ça-

Büyük teyzem Meryem Hanım, kocası Faik Paşa ve kızları (akrep-yelkovan önünde) Muazzez, Mukaddes ve Ayhan. Faik Paşa aileme yetim bir cariye armağan etmişti.

cuk denecek kadar gençti. Görünüm, insanı isyan ettirecek türdendi; yine de sandığım gibi, efendisi kızlardan birinin üstündeki yün kumaşı kaldırıp, kendisini çırılçıplak bırakarak bir müşterinin nazarlarına sunduğunda, kızın yüzünde bir sessizlik ya da utanç görmedim." **William James Muller** (1838). İngiliz oryantalist ressamı.

"Atraksiyonlarının en önemlilerinden biri de, saçlarıydı; büyük örgüler halinde düzenlenip yağlanan saçlar, omuzlarından ve göğüslerinden aşağı, pırıl pırıl sarkıyordu. Doğrusu yağın parlaklığı onları daha canlı, yüzlerini daha çarpıcı hale getiriyordu.

Tüccarlar ,onları soymaya hemen hazırdı. Dişlerini kontrol edebilmem için ağızlarını alabildiğine açıyorlardı; sonra aşağı yukarı yürütüyorlar, hepsinden de çok, göğüslerinin esnekliğine dikkat çekiyorlardı. Zavallı kızlar istenenleri serbestçe yerine getiriyorlardı ve görüntü doğrusu öyle pek üzücü değildi, çünkü çoğu kendilerini kontrol edemedikleri bir gülme nöbetine kaptırıyordu." **Gérard de Nerval**; "Şark'a Seyahat" (1843-51).

"Köle kızların kaldıkları odaların tam karşısında oturup, gündüzün ve gecenin bütün saatlerinde onları seyretmek, bana kendilerini incelemek için sık sık fırsatlar hazırladı. Dar omuzlu, ince belli, sütun bacaklı ve alabildiğine geniş kalçalı Habeş asıllı kızlardı bunlar... Yanaşıp konuşma tarzları pek garipti:

'Ay ne kadar güzelsin, ah Meryem Ana - O ne gözler- O ne...'

'Peki neden-' diye yanıtlayacaktı kız-

'Beni satın almıyor musun?' 'Biz aynı inançta -aynı soydan- birbirimizin mutluluğu için biçilmiş kaftanız.'

'Öyleyse neden beni satın almıyorsun?'

'Ah Meryem, kalplerimizin birleşmesini kutsa.'

'Öyleyse neden beni satın almıyorsun?'

Ve böylece sürüp gidiyor. Aşk tanrısının konuşmasından daha da etkileyici!"

Sir Richard Burton; "Mekke`ve Medine'ye Hac Gezisinin Kişisel Öyküsü" (1853).

Saray Haremi

Türk boyları (Osmanlılar da içinde) çokeşliliği 1453'te Bizans'ı fethetmeden de önce uyguladılar. Tarihte **"Fatih"** olarak tanınan Sultan Mehmet II, İstanbul adını verdiği yeni başkentini, tıpkı Konstantin'in şehrine benzetmek istiyordu. Daha zengini olmak koşuluyla elbet. Valide Sultan'a da, İmparator Konstantin'in dul eşi İmparatoriçe Eleni'nin kadınlar dairesine (Yunan haremi **cinekka**) çok benzer bir harem kurmasına izin verdi.

Bu cinekka, sarayın en ıssız köşesinde ve bir iç avlunun ardındaydı. Kadınlar burada bütün saraydan ayrı olarak görev gruplarına göre yaşıyorlardı. Sultan Mehmet de aynı Bizans geleneklerini benimsedi. Saltanatın bir geleneği olarak sarayda bir okul kurdu, köleleri de muhafaza etti. Çokeşliliğin İslamiyet uygulaması, Bizans geleneklerini hemen hemen aynen benimseyip, sonunda saray haremini yarattı.

Ilk Osmanlı sultanları Anadolu beylerinin ve Bizans imparatorluk ailesinin kızlarıyla evlendiler. İstanbul'un fethinden sonra bu kez odalıklarla evlenmek âdet haline geldi. Harem'deki kadınlar, burada doğanlar dışında Asya, Avrupa ve zaman zaman da Avrupa'nın dört bir köşesinden geliyordu.

Eski bir efsaneye göre, Marmara, Haliç ve Boğaziçi

Babam ve annem, Sadri ve Yümniye Aksoy,1942'de Türk giysileriyle.

arasında olağanüstü güzellikte bir burun olan Saraybur-nu, Eski Yunan'daki Delfi Tapınağı kâhinleri tarafından Bizans'ın yeni yerleşme yeri ve Akropol'ü olarak seçil-mişti. Fetihten on yıl sonra Fatih Sultan Mehmet aynı yerde Batı'da Büyük Saray ya da Babıâli diye bilinen Topkapı Sarayı'nı inşa ettirdi.

Sir William Jones 1772'de yazdığı "Talih Sarayı" adlı şiirinde, zengin saraydan şöyle söz edecekti:

"Akan yeşimler bukleler gibi dalgalandı
Cilalı akik döşeli yumuşak yatağında
Ve buzdan kaya üstüne sihirli değnek dokunmuş gibi
Pırıl pırıl bir saray doğdu sislerden"

Topkapı Sarayı, Sultan'ın kudretinin beşiği olup kişi-sel ve idari hizmetlerin yürütülmesini sağlayan binlerce insanı barındırıyordu.

Sarayın diğer bölümlerinden özenle ayrılmış olan en özel bölüm, Sultan'ın haremiydi ve ilk kez buraya 1541'de Hürrem Sultan'la taşınıp, 1909'a kadar varlığını sürdürdü. Yüzyıllar boyunca ailenin kadın kesimi burada yaşadı, sevdi ve öldü. Kadınların ayrı bir tarafa kapatıl-maları sisteminin, yani harem hayatının da son simgesi oldu.

Harem Dairesi, Sultan'ın özel dairesi olan Mabeyn ile, baş haremağasının dairesi arasındaki alanda yer alıyordu. Dört yüze yaklaşan odalar, diğer kadınların dairelerinin ve yatakhanelerinin de bulunduğu Valide Sultan'ın avlusunun çevresinde yayılıyordu.

Haremin bir de araba dairesi ve kuşhane aracılığıyla dış dünyaya bağlantısı vardı, ancak buraları da haremağalarıyla, saray surları dışında ise Sultan'ın özel muhafızları teberdarlar tarafından korunurdu. Haremin gerçek giriş yeri, araba dairesiydi. Dışarıyla bütün ilişki yine buradan sağlanır, kapı gün doğarken açılıp, gün batarken kapanırdı.

Haremağalarının dairesi, Valide Sultan'ın dairesinin orta yerinde ve ana yolun sağında, bir avluya açılan yerdeydi. Solda da odalıkların ya da cariyelerin daireleri vardı. Konut olarak kullanılan bölmelerin görkemi, burada ikamet eden kişinin konumuna uygun olurdu. Elbette en büyük lüks, Sultan'ın dairesine özgüydü. Yüksek mevki sahibi kadınların da özel daireleri vardı. Genç cariyelerle haremağaları yatakhanelerde kalıyordu.

XV. ve XVI. yüzyıllarda harem dairesindeki kadınların sayısı bini aşkın iken, daha sonra birkaç yüze düştü. Çünkü Anadolu'daki illere vali olarak gönderilen genç şehzadeler giderken kendi haremlerini de beraberlerinde oraya taşıyorlardı. Ancak XVII. yüzyıldan sonra, Sultan çocuklarının da sarayda yaşamalarını olası kılan saltanat reformları kafes ardında tutsak gibi olsa da, harem kadınlarının sayısının artmasına ve iki bine yaklaşmasına yetti.

Osmanlı İmparatorluğu kudretinin doruğundayken sınırları alabildiğine genişti. Toprakları, Kafkas Dağları'ndan İran Körfezi'ne, Tuna'dan Nil Nehri'ne kadar uzanıyordu. Topkapı Sarayı'nın ve hareminin görkemi imparatorluğun parlayan talihinin simgeleriydi. Büyük bakım giderleri, kadınlar arasındaki acımasız rekabet, siyasal yaşamı etkileyen entrikalar ve bir de çeşitli uluslardan kadınların zarif güzellikleri bütün dünyayı adeta büyülüyordu. Herkes harem duvarlarının ardında neler olup bittiğini alabildiğine merak ediyor, ama hiç kimsenin bu

duvarları aşmasına izin verilmiyordu. Yabancı büyükelçiler ve sanatçılar, hareme girebilen kadın seyyar satıcılardan ve hizmetkârlardan kulaktan dolma birtakım şeyler dinleyip, bunları naklediyorlardı ve bunların büyük çoğunluğu uydurma ve özentili bir egzotizmi yansıtıyordu.

Bugüne kadar da gerçekte olup bitenleri ortaya çıkarmak hep zor olmuştur.

Köle Sağlanması

Olağanüstü güzel genç kızlar genellikle esir pazarlarından temin edilip, çoğunlukla da Sultan'ın eyalet valileri tarafından armağan olarak gönderiliyordu. Valide Sultan'ın garip ve nicedir süregelen ayrıcalıklarından biri de, her Kurban Bayramı arifesinde oğluna bir cariye armağan etme hakkıydı.

Kızların hepsi gayri müslimdi ve çocuk denecek en tatlı yaşlarında köklerinden koparılmışlardı. Sultanlar en çok ceylan gözlü Kafkas yöresi kızlarına eğilimliydiler. Çerkez, Gürcü ve Abaza kızları ise, gururlu dağ kızları olup, çok eski zamanlarda Karadeniz kıyılarındaki İskit ellerinde yaşamış Amazon kadınlarının soyundan geldiklerine inanılırdı. İskitler bir zamanlar Eski Yunan'a kadar uzanıp Atina kapılarına dayanmışlar, şehrin parlak tarihini ortadan kaldırmanın eşiğine varan savaşlar vermişlerdi. Şimdi ise ya kaçırılıyor ya da yoksullaşan anne-babaları tarafından satılıyorlardı. 1790 yıllarına ait şu gümrük beyanı ,bunların değerlerini şöyle biçiyor: "Çerkez kızı, sekiz yaşlarında; yaklaşık on yaşlarında bakire Habeş; beş yaşında bakire Çerkez kızı, on beş -on altı yaşında Çerkez kadını; yaklaşık yirmi yaşında Gürcü hizmetkâr kadın, orta boylu Arap köle, on yedi yaşında Arap köle karşılığı, yaklaşık 1 000 - 2 000 kuruş."

O günlerde bir at ancak 5 000 kuruşa satın alınabilirdi.

Lüks ve rahat bir yaşam vaatleri, anne-babaların evlat bağlılıklarının kolayca üstesinden geliyor, onları cariye olarak vermekte bir sakınca görmüyorlardı. Hatta Çerkez ve Gürcü ailelerinin pek çoğu, çocuklarını böyle

En solda, büyük kuzenlerim Nesime ve Sevim.
Solda, teyzelerim Muazzez ve Mukaddes (Birinci Dünya Savaşı'ndaki er üniformasıyla). 1920'lerin başına kadar kadınların başka erkeklerle fotoğraf çektirmeleri yakışık almadığından, bazıları erkek giysileri giymiş kadınlarla poz veriyorlardı.
Altta, teyzem Ayhan, bebeği Cengiz'le. Ayhan, ailenin güzeliydi. Büyük devrimci Atatürk bile ona hayrandı.

bir yaşam tarzı seçmeleri için destekliyorlardı bile.

Lucie Duff Gordon, 1864'teki gezi günlüğünde şunları yazıyordu: "Çerkezler sırtlarından en büyük geliri sağlayabilmek için öz çocuklarını esir pazarına bizzat satmaya götürüyorlardı... Ama zenciler ve Habeşler özgürlükleri için yaman savaşım veriyorlardı."

Cariyelerin Eğitimi

Köle kızlar sarayın haremine alınmadan önce bu iş için özel yetiştirilmiş haremağaları onları dikkatle inceleyip, fizik zafiyetleri ya da kusurları olup olmadığına bakıyorlardı. Tatmin edici bulunan kız da, baş haremağası tarafından onay için Valide Sultan'a takdim ediliyordu. Saraya kabul işlemleri tamamlandıktan sonra, Hıristiyan adının yerine, özel meziyetlerini yansıtan bir Acem adı yakıştırılıyordu kendilerine. Örneğin genç kız pembe yanaklıysa, ona Gülbahar adı veriliyordu. Artık bir odalık olduğundan, hemen İslamlaştırılıyor, hızla saray töreleri ve İslam kültürü öğretiliyordu.

"Odalık" statüsü, genç kızın genel bir hizmetkâr olduğunu belirtiyordu. Olağanüstü yetenekli ve güzel odalıklar, cariye olarakyetiştirilmek üzere ayrılıyor; bunlara raks, şiir okuma, müzik aletleri çalma ve erotik marifetler öğretiliyordu. İçlerinden en yetenekli ve çekici olan bir düzinesi, Sultan'ın **"gedikli"** cariyeleri olmak üzere ayrılıp, Padişah'ın soyunup giyinmesi, yıkanması, çamaşırlarını yıkamak ve yemekleriyle kahvesini sunmakla görevlendiriliyordu. Sultan Mehmet II tarafından esir alınıp, Sultan'ın ölümüne dek hizmetinde kalan **Gio Maria Angiolello** adlı bir İtalyan genci, 1480'de yazdığı "**Historia Turchesca**-Türkiye Tarihi"nde, bu kızlara hattatlık ve din dersleri verildiğini, dikiş, işleme, harp çalmak ve şarkı söylemek gibi beceriler kazandırıldığını da yazmıştı.

Kızlar, Sultan'ı memnun ederlerse, yanında kalabilirler ya da Sultan onları birilerine armağan olarak verirdi. Sultan'ın, paşalarından birini en iyi şekilde onurlandırmasının yolu, saraya kabul edilmiş, ama henüz cariye

olarak ayrılmamış odalıklardan birini ona armağan etmesiydi.

Müslüman törelerine göre, paşa da kızı azat edip kendisine zevce alabilirdi. Zarif çekicilikleri ve sarayla olan önemli ilişkileri nedeniyle böyle kadınlar özellikle arzulanırdı.Diğer odalıklar ise, Valide Sultan'ın, kadın efendilerin (yani padişahın eşlerinin), kızlarının ve Arap ya da beyaz baş haremağalarının hizmetine ayrılırdı. Güçlü-kuvvetli kızlar da **hizmetkâr** ya da **kalfa** diye seçilirdi.

Her acemi odalık, haremin belirli bir yerinden sorumlu önemli bir kadının "oda"sına bağlanırdı. Bu bölüm başları arasında, kıyafetlerden, hamamlardan, mücevherlerden, Kuran hatminden, kilerden, şerbetlerden ve sofralardan sorumlu kadınlar bulunurdu. Bir odalık için harem hiyerarşisinin bütün basamaklarını aşıp en yüksek aşamalara erişmek mümkündü. Buna karşılık yeteneksiz görülür, istenmeyen birtakım huylan ortaya çıkarsa, büyük olasılıkla saray yaşamı, yine esir pazarında noktalanırdı.

Hanım Sultanlar

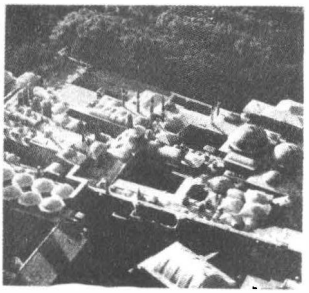
Osmanlı sultanlarının adeta tanrısal bir varlıkları vardı. Huzurlarında ne kimse konuşabilir, ne de gözlerini yerden kaldırabilirdi. Padişahın geceyi birlikte geçirmek istediği odalığın önüne bir mendil attığı masalı çok anlatılmış olmakla beraber, bu seçim gerçekte hiç bu kadar teklifsiz ve ateşli değildi.

Çoğunlukla kızlardan biri baş haremağasının peşinden, gizli gizli Sultan'ın dairesinin yolunu tutardı. Odalıklar, ancak mevkileri yükselip, örneğin **"ikbal"** seviyesine; yani **gözde**'liğe erdiklerinde Sultan'la ilişkisi konuşulmaya başlayınca, işte ancak o zaman kendisine özel bir daire, bir saltanat kayığı ve arabası ile, köleler verilirdi.

XVII. yüzyıl gezginlerinden **Sir Paul Rycaut,** bunu şöyle onaylıyor: "Sultan eğer odalığından memnun kalırsa, onu ertesi sabah hemen sarayın baş kadın kalfasının

Gentile Bellini, "Sultan Mehmet II", 1480, kanaviçe tuval üzerine yağlıboya, ince resim tahtasından aktarılmış olabilir. National Gallery, Londra.

Topkapı Sarayı Harem dairesinin kuşbakışı görünüşü.

sorumluluğuna emanet ederdi. Sultan'ın yatağına alındığı zamanki kadar gösterişli bir törenle de hareme dönerdi. Yıkanıp temizlendikten sonra Haseki Sultan'a layık bir daireye buyur edilirdi."

Gözde odalık, yani "ikbal", Sultan'dan bir çocuk dünyaya getirirse, **"kadın"** ya da **"Haseki Sultan"** mertebesine yükselirdi. Talih eseri dünyaya getirdiği bebek erkek olursa ve tahta çıkarsa, annesi de hemen haremin dizginlerini ele alıp imparatorluğun en güçlü kadını, yani Valide Sultan mevkiine gelirdi. Müslüman erkeği, cennetin, annesinin ayaklarının altında serili olduğuna inanır. Dilerse dilediği kadar zevce ve cariye alabilir, ama annesi, hep bir tanedir. Ona en özel ve kişisel mülkiyetiyle beraber inanır.

Valide Sultan konumuna yükselme yarışı tehlikeliydi, rizikosu yüksekti. Sürekli rekabet ve kan davaları, kalplerin hep daha hızlı atmasına ve beyinlerin uyanık kalmasına yetiyordu.

Topkapı Sarayı arşivlerinde bulunan bir belge, Gül-

naz Sultan'la Gülbeyaz adlı odalık arasındaki çekişmeden ve bunun trajik sonundan söz eder. Sultan Mehmet IV, Haseki Sultan Gülnaz'a büyük bir sevgiyle bağlıydı. Ancak Gülbeyaz hareme geldikten sonra tutkusu yön değiştirdi. Sultan'ı hâlâ seven Gülnaz, kendisini delice bir kıskançlığa kaptırdı. Bir gün Gülbeyaz bir kayanın üzerine oturmuş, denizi seyrederken Gülnaz sinsice arkasına sokulup, genç odalığı kayadan aşağı itip denize yuvarlayıverdi.

Sultan'ın annesi olmak, Valide'ye büyük güç ve zenginlik sağlıyordu, ama güvenliği çok sınırlıydı. Bir Sultan'a gebe kalmak, canını kollamak, hırs ve cesaret gerektiren, tehlikelerle dolu bir yolun yalnızca başlangıcıydı. Kıskanç rakiplerin delici bakışları acımasızdı ve bir annenin yaşamıyla onun vârislerinin yaşamlarının tehdit altında olması, her gün geçerli olan bir gerçekti. Küçük şehzade on iki yaşına gelene dek annesiyle ve dadılarıyla birlikte haremde kalıyordu. O zamana kadar annesi sürekli bir kuşku içinde yaşıyordu. Bunun iki örneği, Kösem Sultan'ın, çocuk padişah Sultan Mehmet IV'ü katlettirme girişimi ile, Roksana'nın Mustafa'yı tahttan indirmesidir. Bunlar, uzunlamasına tartışılacak konulardır.

Yeni bir padişahın tahta çıkmasıyla beraber, selefinin bütün karıları ve onların çevresi, Eski Saray'a ya da İstenmeyenler Sarayı'na gönderilirdi. Topkapı Sarayı'ndaki daireleri yerle bir edilir, gelecekler için yenileri

Topkapı Sarayı'nın Saraybumu'ndan görünüşü.

inşa edilip donatılarak bezenirdi. Ama yerleşecekleri mekânları ne kadar lüks olursa olsun, yeniler yine de buradan memnun kalmazlardı:

> "Sevgili kalfacığım,
>
> Birilerinden, onun benim olması gereken daireye taşınacağını işittim. Asla! Şu eski dünya üzerine yemin ediyorum, o daire benimdir. Benden daha genç bir kadının, bu kadar geniş bir daireyi işgal etmesine dayanamam ve efendimiz velinimetimiz sultanımız isteğimi işitecek olsa, itiraz etmeyeceğinden eminim. Lütfen en derin saygılarımla bunu Valide Sultan'a aktarınız. Niçin kendileri oraya taşınacak da, ben olduğum yerde kalacakmışım? Benim daha büyük olmamın sağladığı haklarımda ısrar ediyorum. Durum değiştirilmezse, yemin ediyorum, Topkapı Sarayı'na gitmeyeceğim. Ama o da reddederse, mesele o zaman tamamen değişir. Bu güzel daireye onun yerleşmesi yerine, ölmeyi yeğlerim."
>
> **Behice Sultan'dan Saray kalfasına mektup** (1839).

Haremağaları

Kadınlarını koruyabilmek için Sultanlar çok sayıda haremağası kullanıyor, zaman zaman bunların sayısı sekiz yüze kadar çıkıyordu. Haremağaları, buluğa ermeden önce savaşlarda esir alınıp ya da esir pazarlarından toplanarak hadım edilen ve hizmetkârlığa eğitilen erkeklerdi. Beyaz haremağaları, Sultan'ın diğer erkekleri kabul ettiği Selamlık'ta hizmet verirdi. Haremle Selamlık arasındaki geçitte de, kadınlara göz kulak olan Arap haremağaları hizmet ederdi. Baş haremağası, Saray'da büyük bir siyasal güce sahipti. Sultan'la annesi arasındaki en önemli bağlantı, oydu. Durumu, Sadrazam kadar önce-

likliydi.

Haremin en özel sırlarına vakıf oldukları ve dış dünya ile de temas edebildikleri için, haremağaları saray toplumunun en kokuşmuş dilimini oluşturuyordu. Erkekleri tahrik için yetiştirilmiş kadınlarla çevrili kişiler olarak bütün ömürlerini, cinsel güçlerini yitirmenin acısı ve kavgası içinde geçiriyorlardı. İçlerinden çoğu becerikli birer entrikacı olarak, öfke ve kinlerini, intikam almaya çevirebiliyordu. Böyle birine **Montesquieu**'nün (Fransız yazar) "**İran Mektupları**"nda rastlıyoruz:

> "Saray, benim imparatorluğum; ve bütün hırsım, bana kalan tek tutkum, öyle küçük ödüllerle yetinmiyor. Her zaman arandığımı büyük bir zevkle izliyorum. Bütün bu kadınların kinini bilerek üzerime çekiyorum, çünkü böylesi, beni mevkiimde daha da sağlam bir yere getiriyor. Ve size şunu da söyleyeyim: Benden pek de boşuna nefret etmiyorlar. Onların karşılarına hep aşamayacakları bir engel olarak çıkıyorum. Daha nerede olduklarını bile anlayamadan, bütün tasarılarının boşa çıktığını anlıyorlar."

Sarayın cücesi de, bir başka hadımdı. Tam bir saray dalkavuğu olarak Sultan ve haremini eğlendirirdi. Büyük bir sakıncası olmadığından, en beklenmedik özel ve samimi ilişkilere burnunu sokabilirdi. Örneğin **Levni**'nin "**Zamanname**" adlı XVIII. yüzyıla ait minyatürlerden oluşan bir defterinde, saray hayatı anlatılırken, doğum yapan kadınlardan birini eğlendiren saray dalkavuğunu gösteren çizgiler de vardır.

Hanedan

Osmanlı saltanat geleneklerine göre, tahta geçme hakkı, babadan oğula aktarılmak yerine ailenin yaşayan en büyük erkek üyesine aitti. Saray entrikalarının da büyük ustası olan Fatih Sultan Mehmet, yüzyıllar boyunca Osmanlı siyasetini yönlendirecek düzenlemeleri sıkı sıkı

yerleştirmişti. Tahtı kendi tercih ettiği şehzadeye bırakmayı sağlayacak şekilde, Sultan'ın erkek akrabalarını öldürtmesine cevaz vermişti. Böylece 1595'te Mehmet III'ün on dokuz erkek kardeşini (bazıları daha süt bebeğiydi) annesinin telkiniyle öldürtmesi gibi vahşetler yaşandı. Ya da Mehmet'in babasının gebe cariyelerinden yedisini çuvallara tıktırtıp Marmara'ya attırması türünden canavarlıklar yapıldı.

"Sultan'ın kardeşlerinin defnedilmesinden sonra, halk büyük kalabalıklar halinde saray dışında toplanarak annelerinin ve ölen Sultan'ın diğer karılarının sarayı terk etmelerini seyretti. Bu amaçla sarayın bütün arabaları, yük araçları, atları ve katırları kullanıldı. Sultan'ın karılarının yanı sıra, yirmi yedi kızıyla iki yüzü aşkın odalı-

Topkapı Sarayı Harem dairesinde XIX. yüzyıldaki yaşamı canlandıran bir tablo.

ğı, haremağalarının koruması altında Eski Saray'a nakledildi... Burada ölen oğulları için diledikleri kadar göz yaşı dökebilirlerdi..."

Bunları İngiliz sefiri **H.G. Rosedale** "Kraliçe Elizabeth ve Doğu Akdeniz" adlı kitabında yazıyordu (1604).

Altın Kafes

1666'da Selim II, Fatih'in acımasız kuralını yumuşatan bir ferman çıkardı. Buna göre şehzadelerin hayatta kalmaya hakları olacak, ancak tahttaki Padişah yaşadığı sürece, kamu etkenliklerine katılamayacaklardı. Bu fermandan sonra şehzadeler kafes arkasına kapatıldılar. Burası, hareme bitişik bir daireydi ve **Cin Kapısı** denen bir geçitle buradan ayrılıyordu: Haremdekilerden başka kimselerin ulaşamayacağı bir yerdi.

Şehzadeler burada hayatlarını herkesten uzakta, sadece yumurtalıkları ve rahimleri alınmış birkaç cariye ile beraber geçiriyorlardı. Bütün önlemlere karşın bunlardan biri gebe kalacak olursa, hemen boğularak öldürülürdü. Kulakları delinerek sağır, dilleri kesilerek dilsiz kılınan muhafızlar, şehzadelere hizmet verirdi. Bu sağır-dilsizler, muhafız oldukları kadar gerektiğinde cinayet de işlerdi.

Altın Kafes'te hayat, korkunun önünde sürüklenip gidiyor ve dışarda olup bitenleri bilememenin yavanlığıyla tekdüzeleşiyordu. Her an Sultan ya da sarayda kazan kaldıranlar diledikleri herkesi öldürebilirlerdi. Şehzadelerden biri tahta çıkacak yaşa erdiğinde çok kez, koca bir imparatorluğu yönetmeye hazırlıksız olurdu.

Murat IV'ün 1640'ta ölümü üzerine yerine geçecek olan İbrahim I, kendisini padişah ilan etmek üzere Altın Kafes'e giren kalabalık karşısında öyle bir dehşete kapılmıştı ki, kapıları kapatıp, Murat'ın ölüsü önüne getirilene dek kimselerin içeri girmesine izin vermedi.

Süleyman II de Altın Kafes'te geçirdiği otuz iki yıl içinde bir sofi ve usta bir hattat olup çıktı. Tahta oturduktan sonra da sık sık eski yalnızlığına ve içe kapanıklığına dönmek istedi. İbrahim I gibi diğer şehzadeler de, kendilerini şiddetli bir zevk-sefa nöbetine kaptırdı, yitirdikleri yılların intikamını almanın peşinde koştular. Altın Kafes'te, Topkapı Sarayı'nın bağımlı olduğu kölelik düzeni, sonunda bizzat efendilerini de sindirip onları da köleleştirdi.

Ölüm

Haremdeki kadınların pek çoğu genç yaşta ölmüştür. Bu konuda sayısız denecek kadar çok sayıda acımasız cinayet ve zehirleme öyküsü vardır. 1600'de Osmanlı Sarayı nezdinde İngiltere büyükelçisi olan **Henry Lello** haremdeki entrikaların sayısının saptanmasının olanaksız olduğunu açıklamıştır.

Kadınların çoğu denize atıldı. Öldürülecek olanlar baş haremağası tarafından yakalanıp bir çuvala tıkılıyor, çuvalın boynu sıkı sıkı düğümleniyor, sonra hepsi bir kayığa dolduruluyordu. Kıyıdan yeterince açıldıklarında, haremağaları çuvalların denize atılmaları için kürekçilere yardım ediyordu.

1665'te, Mehmet IV'ün sarayının hareminden bazı kadınlar, şehzadelerden birinin mücevherlerini çalmakla suçlandığında, yaptıkları hırsızlığı önlemek için bir yangın çıkarttılar. Yangın, haremde ve sarayın diğer bölümlerinde ciddi hasara yol açtı. Suçlu kadınlar, Sultan'ın emriyle derhal boğduruldu.

Fatih Sultan Mehmet de öz karısı İrini'yi, kendi palasıyla ve bir darbede öldürmüştü. İrini böylece şehit sayıldı, bütün şehitler gibi de, dosdoğru cennete gitmeye layık bir melek, bir azize kabul edildi. Müslümanların inancına göre, **"efendisine zevk veren talihli kadın, dosdoğru cennete gitmek ve kocasının cennette kendi-**

sini otuz bir yaşından daha büyük ya da küçük bulmaması ayrıcalığına sahip olacaktı". (1)

Belki de Fatih, İrini'nin canına kıyarken bunu hatırlamıştı.

Aşırılıklar Dünyası

Büyük Saray, Altın Kafes gerçekte aşırılıklar, sivrilikler ifade eden sözcüklerdi. Yani en yakın akrabalarını uzun yıllardır duvarların ardında kapalı tutan mutlak efendilerine karşı,aslında erkek olmayan erkeklerle, komplolar kuran ürkmüş kadınlar...

Ortam, çatışmalara çok yatkındı ve sık sık rastlanan dramlar, kurunun yanında yaşı da yakıyordu. Sultan, yani iki kıtanın da tek efendisi; Doğu ve Batı'nın, denizlerin tek hâkimi Padişah hazretleri de aslında bir hükümdarla bir köle kızın birleşmesinin ürünüydü. Onun oğulları ve bütün Osmanlı hanedanı, hep aynı alınyazısını paylaştı: Köle kadınlardan dünyaya gelen padişahlar ve daha çok sayıda köle kadını gebe bırakanlar!

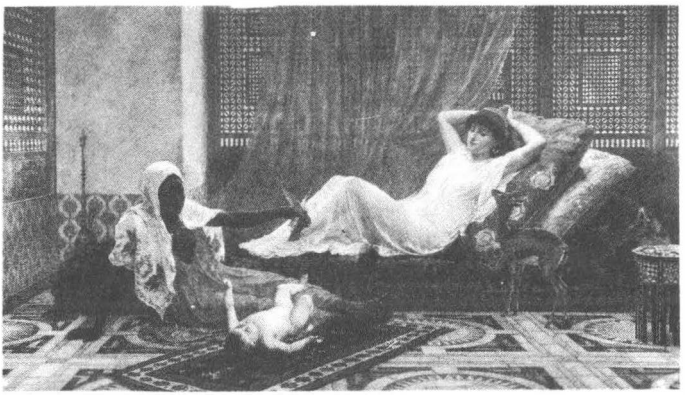
Doğululer bütün bu hızlı değişikliği kadere, iyi ile kötünün çatışmasına, alınyazılarına bağlıyorlardı. Her insanın alınyazısının ilahi bir güç tarafından çizildiğine inanıyorlardı. Yaşamlarında başlarına ister felaket gelsin, ister talih kuşu konsun, her şey **kısmet**'ti. Köleler kadar saltanat mensuplarının da kısmet kavramını böylesine evrensel biçimde kabul etmeleri, haremde her günkü yoksunluklara, işkencelere ve beklenmedik talihsizliklere rastlanması ile açıklanabilir.

Çekilen ortak acılar sık sık haremdeki coşkulu kaderciler arasında, büyük şefkat gösterilerine yol açıyordu. Haremde, kadınlar arasında köklü kıskançlıklar ve rekabetin yanı sıra, derin bağlar da birbirlerini karşılıklı seven ve kollayan kadınlar arasında gelişiyordu. Dedikodu

(1) Bu ifade ve iddia tamamen yazara aittir. (Ç.N.)

ve entrikanın üstesinden gelebilmek için onlar da aralarında güçlü ve güvenilir ilişkiler kurmuşlardı. Bu bağlılıklar harem hayatının en dokunaklı gizemidir.

İşte bu kadınların yaşamlarından bütün geriye kalan, sadece kafesli pencereler, labirent gibi dehlizler, mermer taşlı hamamlar ve tozlu divanlardır. Yine de peçenin ardındaki kadınların öyküleri yaşamaya devam ediyor; tıpkı "Binbir Gece Masalları"nın yaslı bir yankısıyla zevkleri gibi belleğimizin bir parçası ve o gecelerin bir parçası olarak.

Frederick Goodall, "Haremde Yeni Bir Işık", 1884, yağlıboya. Walker Sanat Galerisi, Liverpool, İngiltere.

SULTAN'IN HAREMİNDEN GÜNDELİK YAŞAM

"Ve ince belli bakireler odalarında dinlenip çıkacak, bizi ziyaret edecekler, bellerinde kemerler, kalçalarını sallayıp. Sımsıkı peçeli yüzleri pırıltılı, kara gözlerinin bakışlarını engellerken. Cennet mutluluğunun rahatlığında, amber kokusu ciğerlere işlemiş. Yalnız cazibelerinin giysileri içinde, iç süsleri ve ipekle. Perdelerinin aralıklarından güneşin bir kolye gibi sarktığını hiç görmeden..."

Ebül-Atahiye *(748-825, Arap ozanı.)*

Haremin Duvarları

"Özel hayatlarımızın üzerine duvar çekilmelidir" deyimi, bütün Osmanlı toplumu için geçerli bir kinayedir.

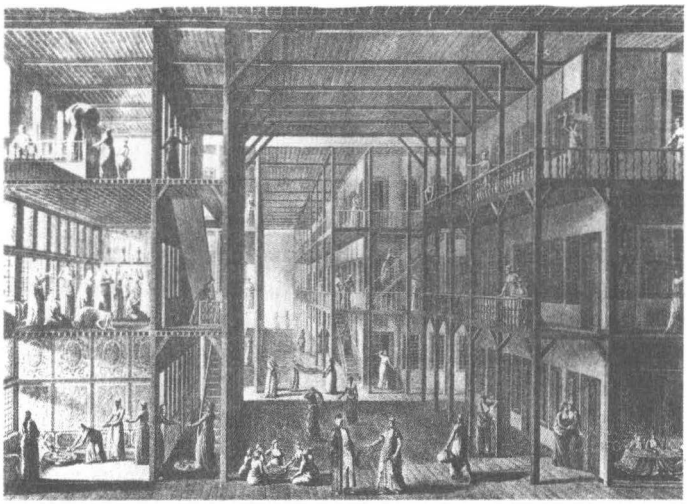
Harem, aslında sadece kadınlara bir duvar çekti. Tarihçi **Dursun Bey**, şöyle yazıyordu: "Eğer güneş dişi olmasaydı (Arapçada güneş anlamına gelen 'şems' sözcüğü, Arapça dilbilgisi kurallarına göre, dişi bir sözcüktür), onun bile hareme girmesine asla izin verilmezdi."

Sultan Mehmet IV'ün gözdelerinden **Gülbeyaz** da, XVII. yüzyılda şöyle yazıyordu: "Güneş bizi asla ziyarete gelmiyor. Cildim, tıpkı fildişi renginde."

Duvarların dışında yakınlıklar kurmak çok ender bir olasılıktı. Bu nedenle haremdeki gündelik yaşam konusunda elimizde çok az birinci kaynaktan çıkma anlatım vardır.

"Topkapı Sarayı'nda Harem", Codex Vindobonensis, XVI. yüzyıl sonları, suluboya. Avusturya Ulusal Kitaplığı, Viyana.

Anton Ignaz Melling, "Saray Haremi", yaklaşık 1815 yılı. Melling, Sultan Selim III'ün gözde kız kardeşi Hatice Sultan'ın mimarı olarak atanmıştı. Melling'in tablosu düşsel olmakla birlikte, harem hayatındaki gündelik âdet ve örfü çok doğru olarak yansıtıyor.

Bu yaşamın çok özel temposunu ve gerçek iç yüzünü anlayabilmek için çok sayıda ve daha çok zıt kaynaklardan gelen bilgileri birleştirmek gerekiyor. Yine de bu sayede aldatıcı da olsa somut bir şey ortaya çıkıyor.

Lecomte de Nouy'nin "Beyaz Köle" adlı tablosunda, kara saçlı bir güzelin sigarasını tellendirirken uçsuz bucaksız bir boşluğa baktığı görülür. Böyle birinin, haftalara, sonra aylara ve giderek yıllara dönüştüğü bir yaşam tarzında ve harem duvarlarının ardında, o gelip-geçen zaman içinde herhangi bir gün, acaba sabahtan akşama kadar ne yaptığını düşünebilir misiniz?

Acaba arkaplandaki çikolata renkli kızın, elindeki tuttuğu havludan öte, aklından ne geçirdiğini tahmin edebilir misiniz?

Ne düşünüyor acaba?

Frederick Goodall'un "Haremde Yeni Bir Işık" tablosunda, bir Arap dadı çıplak bir bebeği kuşa benzeyen bir oyuncakla oyalarken, bir kadında divanın üzerinde, sırtüstü uzanıp yatıyor. Acaba sırtüstü uzanan kadının düşleri neler-di? Yoksa bebeğin annesi mi? Yani hayat tarzının kudretli efendisi ile yüce Tanrı'nın ellerine terk ettiği bir kadın mı?

Acaba tutsak edildikten ya da esir pazarında satıldıktan sonra harem kadınlarının kaçı, kölelik ve zorla İslamiyeti kabul etme "alınyazıları"nı benimsediler? Çeşitli Hanım Sultanlar tarafından yazılan mektuplardan (**Haremden Mektuplar**, 1450-1850), kendilerini tutsak edenlerin dillerini asla öğrenemeyen okur-yazar kadınlar olduğunu biliyoruz.

Acaba Hıristiyan ve Yahudi kadınları, kendilerine ceza veren Tanrı'larına, affedilmek için yakardılar mı? Tanrı'ları onlara yardımcı oldu mu? Ruhlarını satmanın utancı içinde mi yaşadılar yoksa?

Bunları asla öğrenemeyeceğiz.

Haremde büyücülük yapıldığı konusunda elimizde kanıt var. Fal, büyü ve batıl inanç, bütün sırları ve meraklıları ile haremde vardı ve geleceği söylemek, yaşanan günü daha çekilir hale getirmek ve ruhlara giren şeytanı kovmak için kullanılıyordu.

Bu arada asi, kalplerinin hırsına dayanamayan, sevgilileri ile gizli buluşmalara yarlayan kadınlar olduğunu da bili-

yoruz. Saray haremindc çok güzel cilalanmış bir gizli oda ve bir de bunun öyküsü vardır.

Sultan Ahmet II, odalıklarından birinin gizlice hareme giren yakışıklı bir gençle ilişkisi olduğunu öğrenmişti. Öfkeden kuduran Sultan âşıklara bir tuzak kurdu. Basılan sevgililer, peşlerinde Sultan, harem dehlizlerinde dehşetle kaçmaya başladılar. Arap harem ağalarının dairesine vardıklarında çift bir bölmeye dalıp ortadan kayboldu. Elinde kınından çektiği hançeri, Sultan da peşlerinde. İhanet eden odalığı ve cüretli âşığını öldürmek niyetiyle kapıyı açtı. Fakat bölmenin boşluğunu görünce gözleri hayretten taş gibi açıldı. Sevgililerin izleri bile yoktu. Bir mucize karşısında olduğunu düşünen Sultan, diz üstü çöktü ve ağlamaya başladı. Daha sonra bölmeyi altın yaldızla süsletip kutsal yer ilan etti.

Ancak harem kurallarının çiğnenmesinde tanrısal güçler çok ender müdahalede bulunurdu. Sayılamayacak kadar çok talihsiz kadın da casuslar, rakibelerin fitne ve iftiraları yüzünden ele verilip Boğaziçi'nin sularıyla Marmara'nın dibini boylamıştır.

Harem duvarlarının ardında olup bitenlerin hepsi bilinen bir şeye dayanıyordu, o da şuydu: Mutluluk Kapıları'ndan geçip hareme giren bir kadın için artık geriye dönüş söz konusu değildi. Dış dünya onun için var olmaktan çıkıyordu. Şimdi biz de bu kapılardan geçip, Mutluluk Yuvası'na, Topkapı Sarayı'ndaki Sultan'ın haremine girelim.

Bahçeler

Saray bahçeleri, çınar ve selvi ağaçlarından ormanlarla kuşatılmış, güller, yasemin ler ve mine çiçekleriyle olağanüstü güzel ve görkemli yerlerdi. Dar patika yollar, fıskiyelerle bezenmiş ve içlerinde egzotik balıkların yüzdüğü küçük havuzlara, geniş balkonlu, gezenleri güneşten korunmak için gölgelik sağlayan cihannüma ve geniş köşklere açılıyordu.

John Frederick Lewis, "Bey Bahçesi'nde, Yakındoğu", 1865, yağlıboya. Harris Müze ve Sanat Galerisi, Preston, İngiltere.

Bahçeler, harem kadınları için özel bir oyun alanıydı: Bazıları çiçeklerle uğraşıp oyalanır, diğerleri de sıcak günlerde avare avare dolaşarak gezinirlerdi. Peşlerinde odalıklar ve harem ağaları, gözde cariyeler de bahçelerin yollarını aşındırarak gezer, çiçek ve meyve toplar, kebap ve helva yer, çocuksu oyunlar oynarlardı.

1766'da yazdığı "Observations sur le Commerce"(1) adlı kitabında **Jean-Claude Flachat**, bu bahçeleri şöyle anlatıyor:

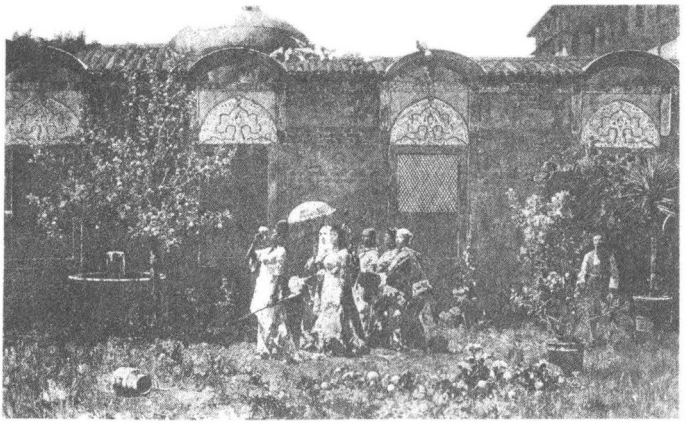
"Her şey hazır olunca, Sultan halvet çağrısında bulunurdu. Saray bahçesine açılan bütün kapılar kapatılırdı. Sultan'ın özel muhafızları olan bostancılar dışarda, harem ağaları da içerde, güvenliği sağlardı. Derken hanım sultanlar haremden çıkıp, bahçeye inerlerdi. Tıpkı kovanlarından çıkıp bal yapacakları çiçekleri aramak üzere üşüşen arılar gibi, her yönden kadınlar çıkagelirdi."

Oyunlar

Odalıkların oynadıkları oyunların büyük bölümü son derece basit ve yetişkin kadınlardan çok, küçük çocukların düzeyinde oyunlardı. Fakat o zamanlar haremdeki kadınların yaş ortalaması, zaten on yediydi. Örneğin **"İstanbul Efendisi"** adlı bir oyunda, kızlardan biri erkek gibi giyinir, kaşları rastıkla kalınlaştırılır, dudağının üzerine de bir bıyık oturtulurdu. Başına da kavuk niyetine bir yarım ve içi boş kabak ya da karpuz geçirilirdi. Sonra tersine bir eşeğe biner, bir eliyle hayvanın kuyruğunu tutarken öbür eliyle de soğan ya da sarmısak tanelerinden yapılmış tespihini çekerdi. Bir başkası eşeği dürtükler ve hayvan yürüdükçe, üzerindeki odalık kahkahalarla gülerek hayvanın üzerinde dengede durmaya çalışırdı. Yani bir çeşit ilkel rodeo gösterisiydi bu.

Yaygın oyunlardan biri de, havuzlardan birinin başında bir çember oluşturmaktı. Kızlardan biri sözde ayağı kaymış gibi yapar ve havuza düşerdi. O havuzdan çıkmaya çalıştıkça, çemberdeki kızlar da onu yine havuza itmeye çalışırdı. Odalık bir yolunu bulup çıktıktan sonra da, diğer kızlardan birini itip havuza düşürmek için hepsini kovalamaya başlar-

(1) "Ticaret Üzerine Gözlemler", aslında Fransızca. (Ç.N.)

A. Passini, "Haremde Gezinti", litograf. Bu kitabın yazarının koleksiyonundan.

dı. Sultan özel köşesinden bu çocuksu oyunları seyrederken, çok kez de aralarından gelecekteki gözdesini seçmeye çalışırdı.

Harem kadar eski bir başka oyun da, **"Güzellik mi, çirkinlik mi?"** oyunuydu. Kızlardan birinin gözleri bağlanır, karşısına gelenlerde güzel ya da çirkin pozlar alarak hangisi olduğunu sorarlardı. Alınan pozu bildiği zaman, ebe kızın gözleri açılır, diğeri onun yerine ebe olur ve böyle sürüp giderdi oyun.

Sultan'ın genç kızları ise, kendilerine canlı birer taş bebek gibi armağan edilen köle Çerkez kızları ile oynar, onları yıkar, saçlarını tarar, anneleri Valide Sultan'ın yardımıyla giysiler dikerlerdi. Ayrıca kendilerine ancak bir Padişah kızının bilebileceği şeyler öğretirlerdi. Bu çocuk taşbebekler büyüyüp yetiştiklerinde, genellikle ve Padişah'ın kızı dünya evine girdiğinde, onunla beraber halayık olarak yeni evlerine giderdi.

Havuzlar

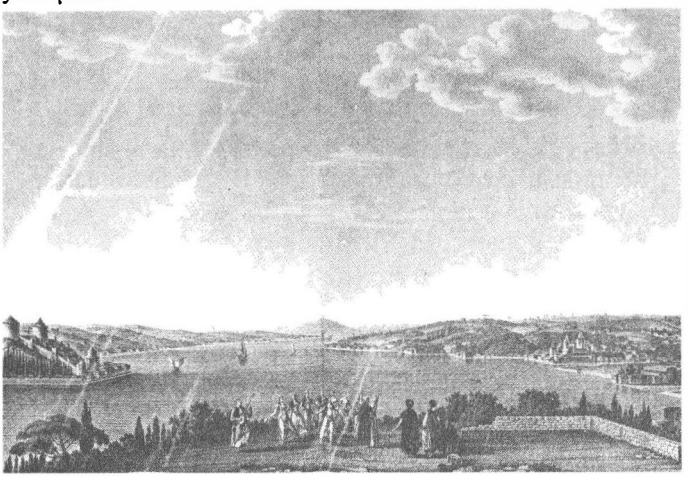
Sıcak ve nemli yaz aylarında kadınlar küçük kayıkların

yüzdürüldüğü büyük bir mermer havuzda eğlenirdi. Bir başka havuzda da harem ağalarının gözetiminde suya girip oynaşırlardı. Sultanlar arasında kadınlara düşkünlüğü ile sivrilen Padişah Murat III, çıplak kızlar havuzda aralarında oynaşırlarken uzaktan onları seyrederdi. Sık sık da odalıklar için yeni yeni oyunlar icat ederdi. Bu hırslı röntgencilik saatlerinin, 103 çocuğu olduğu söylenen Murat III üzerinde herhalde uyarıcı bir etkisi olmalıydı.

İbrahim I de kızları suya dalmaya teşvik amacıyla havuzun içine inci ve yakut serperdi. Onun saltanatı sırasında Arap baş haremağası, kendisine güzel bir köle kız satın almıştı. Köle, bakire diye satılmıştı, ama hareme girdikten kısa bir süre sonra kızın karnı şişmeye başladı. Bir süre sonra da küçük bir erkek çocuk doğurdu. Köle kız küçük şehzade Mehmet'in sütninesi olarak görevlendirildi, bebeğiyle birlikte saray haremine taşındı.

Sultan, bu sağlıklı ve iri kıyım bebekle o kadar ilgilendi

Anton Ignace Melling, "Kandilli'den Boğaziçi'nin İkinci Görünümü", yaklaşık 1815.

ki kendi kansız ve çıtkırıldım oğluyla aralarındaki farkı görmezlikten gelemedi. Bir süre sonra da kendi öz evladını ihmal ederek köle kızın bebeğiyle oynayıp onunla oyalanmaya başladı.

Turhan Sultan bu sevgi eksikliğinden üzülüp şikâyette bulundu. İbrahim öfkesinden küplere bindi. Küçük veliahtı annesinin kollarından çekip alarak kaldırdığı gibi havuza attı. Mehmet kurtarıldı, ama ömrünün sonuna kadar alnındaki o günden kalan yara iziyle yaşadı.

Bilmeceler ve Masallar

Kadınların havuzlarda oynaşmalarını, vakit geçirmek için bıkıp usanmadan aralarında sohbet etmelerini, çocuksu oyunlar oynamalarını, cennet ve cehennemden söz etmelerini, aşk ve dev masalları anlatmalarını gözler önüne getirebilmek kolay. Genç kadınlar, yaşlıların anlattıkları **"Leyla ile Mecnun"** gibi aşk masallarından, İran edebiyatı şiirlerinden adeta büyüleniyordu. Masalların çoğu hep sevgi peşinde koşanları ve sevgiyi yitirenleri anlatıyor, zaman zaman tipler hayvan kılığına da giriyordu.

Masal anlatma geleneği, hep aynı tekerlemeyle noktalanıyordu: "Gökten üç elma düştü, biri bana, biri sana, biri de masalı anlatana..." Buradaki **"ben"**, herhalde öykünün kahramanını belirliyordu. Herkes de kendisini onunla özdeşleştiriyordu.

Güneş battıktan sonra ve şafak sökmeden önce kadınların dışarı çıkmalarına izin verilmezdi. İşte masallar bu ortamda doğup gelişiyordu. Bir efsaneye göre, kadınlar uykusuzluklarını yenmek için birbirlerine masallar anlatıyorlardı. Ayrıca karşılıklı bilmeceler sorarak da kendilerine başka bir eğlence yaratıyorlardı. Bunlardan biri, haremden eksik olmayan bir korkuyu dile getiriyordu:

Sarıdır safran gibi
Okunur Kuran gibi

Ya bunu bilirsin
Ya da buradan gidersin.

Elbette haremden gitmek, ölüm anlamına geliyordu.

Bilmece geleneğinin XV. yüzyılda başladığı tahmin ediliyor. Genellikle soru, yaşını-başını almış bir kadın tarafından, erginlik çağı eşiğindeki kızlara yöneltilirdi.

Büyük teyzem bana bilmece sorduğunda, o zamanlar henüz on yaşındaydım ve hayatımda yanıtı aklıma gelmezdi. Bütün bir akşam, Azrail'in sol omzuna tüneyip oturduğunu düşünerek korkudan kahrolurdum.

Büyükannem dehşetimi sezinleyerek, kulağıma okuyup üflemiş ve beni sıkıntılardan kurtarmıştı.

Şiir

Kadınlar arasında en yaygın sanat dalı, şiirdi. Dünyadan kopuklukları, çevreleri, içe kapanık varoluşlarının nitelik ve gidişi onları duygularını şiirle ifadeye yöneltti. Trajedi, acılar, özveri, ulaşılamayan sevgi başlıca temalardı. En dokunaklı dizeleri yazanlardan biri de, Mahmut II'nin kız kardeşi **Hatibullah Sultan'dı.** Ağabeyi ile aralarındaki siyasal bir anlaşmazlık yüzünden, Boğaziçi'nde bir yalıya sürülmüştü. Son şiiri olan **"Ölüm Şarkısı"**, zehiri ima eden ve ileriyi gören dizelerdi ve kendi sonunu hazırlamak yolunu seçtiği izlenimini veriyordu. Hatibullah Sultan şöyle diyordu: **"Suyunu içene acıdır Boğaz'ın suyu..."**

Ucuz bir ayna çaldı diye hapse atılan bir odalığın harem zindanının duvarına yazdığı şu yakınma dizeleri de, imzasız:

İki meteliklik
Kayıp ayna için
Burada oturan yakalandı
Asrın adamlarınca.

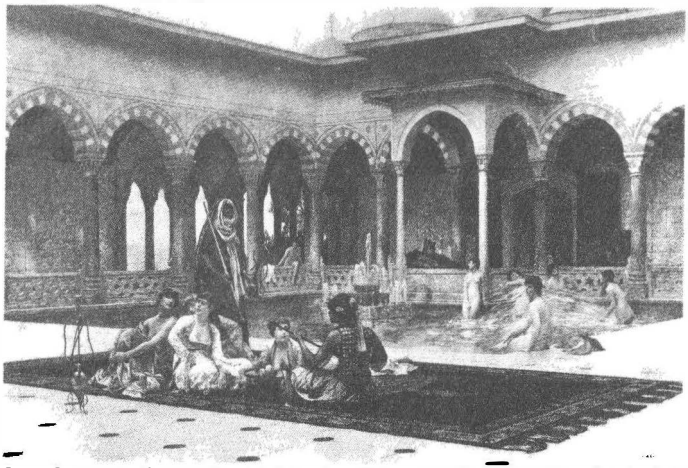
Kadın ozanların pek çoğu, yeteneklerini oğulları ile paylaştılar. Otuz dört sultandan on birinin seçkin ozanlar olmasını da, belki bu açıklayabilir.

Annemin gözlerinde yaşlar akarak ve titrek bir sesle okuduğu bir şiir vardı. Onu dinlerken, Osmanlıcanın bir çocuğa çok garip geldiğini öğrendim, ama bu dizeleri o kadar çok dinledim ki, bugün bile şiir ezberimdedir. Ardından Boğaziçi'nin geniş ufuklarını bile zor farkettiği kafesinönünde oturan genç ve yalnız bir odalığın görünümünü anımsatıyordu:

Felek hüsnün diyarında,
Cüda kıldı bizi şimdi
Aramızda yücc dağlar
Iraktan merhaba dedi.

İbadet

Kadınlar namazdan ve duadan önce aptest alırlardı. Sonra başlarını örtüp seccadelerini yere sererlerdi. Namazlarını kurallara uygun olarak kıldıktan sonra usulünce selam verip ibadetlerini bitirirlerdi. Namaz aslında ruhsal bir ibadet olduğu kadar bir tür de jimnastikti. Yoga gibi, bedeni sağlıklı tutmaya yarardı.

Jean-Léon Gérôme, "Saray Terası", 1886 (?), fotogravür. Bu kitabın yazarının koleksiyonundan.

Conrad Kiesel, "Şeyhin Kızları", yaklaşık 1889, fotogravür. Bu kitabın yazarının koleksiyonundan.

Çiçek ve Kuşların Sırrı

John Frederick Lewis'in "Elc geçmiş Bir Mektuplaşma" adlı tablosunda, bir buket çiçekle yakalanan bir kadını görüyoruz. Eylemi, bir elem yaratıyor, çünkü her çiçeğin simgesel bir anlamı var. Gizli bir sevgilinin gönderdiği meşru olmayan mesajı ifade ediyor. **Lady Mary Wortley Montagu**, haremlerde rastladığı bu iletişim biçiminc büyük ilgi gösterdi ve döndükten sonra da İngiltere'de de salgın bir hastalık gibi yayılmasını sağladı. Herçiçeğin ifadeettiği anlamları açıklamak için bir sürü kitap yayımlandı. Hangi yaraları sardıkları, sevgiliye hangi çiçekle, hangi mesajı ileti-

leceği açıklandı. İngiliz kadınları da gönül işlerinde kullanmak üzere bu teknikleri hemen benimsediler.

Sarayın bir de etkileyici bir hayvanat bahçesi vardı. Burası aslanlar, kaplanlar, leoparlar, her türden vahşi hayvanlar ve elbette fillerle doluydu. Sultanlar, karılarına ve odalıklarına maymunlar, leylekler, egzotik kuşlar ve ceylanlar armağan ederlerdi. Ceylana, gazel de denir. XVII. yüzyılın **Nedim, Baki** ve diğer ünlü ozanları, gazel sözcüğünü dizelerinde güzel kızları anlatmak için **mecaz**olarak kullanmışlardır.

Bahçeler ayrıca bülbüller, kanaryalar, kumru ve güvercinlerle doluydu. Renk renk papağanlar ve muhabbetkuşları özel dairelerden dışarıya haber uçururdu.

Abdülhamit II özellikle papağanlara tutkuyla bağlıydı ve sarayını tehdit edebilecek şer kuvvetleri papağanlarının haber vereceğine inanırdı. Yıldız Sarayı'nda çeşit çeşit kuş kafesleri bütün salonları dolduruyor, papağanlar sultanların bahçelerinde, istenmeyen ziyaretçileri üküten gözkamaştırıcı bekçi köpekleri gibi dolanıp duruyorlardı.

Çiçekler ve kuşlar, hayvan masalları için çok kez bir esin kaynağıydı. Bütün kuşlar arasında en değerli olanları, bülbüllerdi. Altın kafese kapatılsalar bile, bülbülün **"vatanım"** dediği çok yaygın bir sözdü. Şu XVIII. yüzyıla ait halk masalının kahramanı da, belki **"Altın Kafes"**e kapatılmış şehzadelerden biriydi:

> "Bir zamanlar bülbülün biri, bir güle âşık oldu ve bülbülün sesini duyan gül de sapında titreyerek uyandı. Beyaz bir güldü bu; o zamanın bütün gülleri gibi beyaz, masum ve el değmemiş. Bülbülü dinledi ve yüreğinin içi titredi. Bülbül kalktı, yanı başına kadar geldi, titreyen güle o kadar sokuldu ki, öyle sözler fısıldadı ki, gülün işitmemesi imkânsızdı: 'Ben seviyorum seni gül, gül!' Bunları işitince, küçük gülün kalbi kızardı ve aynı anda gül pembeleşiverdi

böylece pembe gül doğmuş oldu. Bülbül yakına daha da yakına sokuldu ve Tanrı'nın emriyle, yalnız gülün dünyevi aşkı tatması mümkün oldu. Bülbül, gülün bekâretini çaldı. Sabah, gül utancından kıpkırmızı kesildi ve böylece ilk kırmızı gül de yaratılmış oldu. Ve o günden beri bülbül her gece gülden aşkını dilenmeye gelse bile, gül onu reddeder, çünkü Tanrı, gülü, bülbüle yârolsun diye yaratmamıştır. Bülbülün sesini duyunca gül yine titrer, ama yaprakları kapalı kalır."

Afyon

Afyon, en iyi türü Yakındoğu'da bolca yetişen haşhaştan çıkartılır. En basit şekli, bazen haşhaş ya da çeşitli baharatla karıştırılan, kara bir macundur. Özenli hazırlanmış şekilleri ise, amber, misk ve diğer güzel kokularla karıştırılmıştır.

Saraydaki önemli kişilere afyon, değerli kaplar içinde sunulurdu: İnci kakmalı sedeften, lacivert taşından, yakut ve zümrütten kaplarda üstelik. Sultan'ın afyon hapları elbette altın kaptaydı ve herhalde bu nedenle haplara **"altın ilacı"** adı verilmişti.

Başlangıçta ilaç olarak kullanılan afyon kolay unutulamayacak kadar hoş etkiler yaratıyordu. Hele hep oturularak geçirilen ve içine kapalı bir yaşam tarzı için biçilmiş bir kaftandı. Zamanla sultanların çoğu ve karıları da afyonu zevk için kullanmaya başladılar.

Haremde geceler artık **"keyif"** le; yani, afyon haplarının duyuları uyuşturması ile sağlanan **"nihai zevk"** le renklendiriliyordu. Kadınlar da kendi aralarında afyon gelenekleri düzenliyor, geceleri **"hokka"** adını verdikleri afyon türleri koklayarak ya da **"gece iksiri"** adını verdikleri afyonlu yi-

yeceklerle tamamlıyorlardı. Ancak ondan sonra kafeslerin ötesindeki uzak diyarların düşlerini kurabiliyorlardı.

Kadınlar, afyonu tellendirmek yerine yemeyi yeğliyordu, çünkü bu yoldan etkisi daha uzun süreli oluyordu. Düşleri, en azından güneş batana dek devam ediyordu. Müzminleşen uykusuzluk nöbetlerini bellek yitirmesi izliyordu. Kadınlar, çok uzaklarda kalan anavatanlarını, Saray'a gelmeden önceki yaşamlarını belleklerinden silmeye başlıyorlardı. Anımsayabilmek için öyküleri birinden diğerine aktarılıyordu.

Binlerce ve binlerce hikâye. Ve birinin peşine takılan, bir başka kötü talih...

Şarkı ve Raks

Hünkâr Sofrası, harem dairesinin en geniş ve zarif dairesiydi. Uzun bir dikdörtgen biçimindeydi. Bir ucunda daha yüksekte ve balkonumsu bir bölmesi vardı. Sultan, haremini zevk ve eğlence için burada bir araya getirirdi. Selim III'ü burada ve kırmızı kaftanı içinde tahtına kurulmuş olarak düşleyebilirsiniz. Belinde elmas kakmalı hançeri, sarığında, zümrüt ve yakuttan bezeği tutan beyaz sorgucu ve yanı başında nargilesiyle, bir Padişah.

Tahtın önünde, harem kadınlarının dokuduğu bir halı. Görkemli yastıklara serilmiş kadın ağalar ve gözdeler. Sultanın karşısında oturmalarına izin verilmeyen bir dizi odalık da karşı duvara dizilmiş, kımıldamadan, alesta bekliyor. Bu kadınların güzelliği, zarif ipek ve saten giysileri ve bunları bezeyen değerli mücevherler, döşemelerin göz alıcılığı hepsi "Binbir Gece Masalları"na meydan okuyacak niteliktedir.

Hünkâr Sofrası'nda sazendeler balkonda sanatlarını icra ederken, çengilerde marifetlerini Padişah efendilerinin karşısında gösteriyorlardı. Göğüslerini rahatça teşhir eden açık yakalı bluzlar, kadife yelekler, dönerlerken cömertçe açılan bol eteklikler giyiyorlardı. Rakkaseler, hep on iki kişilik topluluklar halinde gösteri yapıyorlardı. Biri baş rakkase, biri acemi, onda rakkase. Gösteri hep tavanın tahta yakın bir yerinde, rakkaselerin Sultan'ın ödülleriyle dolu bir küreye

uzanıp sıçramaları ile sona eriyordu.

Selim III, usta bir müzisyen, iyi bir ozandı. Saltanatı sırasında (1789-1807) Fransa'dan getirtilen dans ve müzik ustaları, haremin dışdairelerine alınarak henüz Müslümanlaştırılmamış harem kızlarına, raks etmeyi öğretmişlerdi.

Odalıklarla müzik hocaları arasındaki gönül serüvenleri ayyuka çıkınca Sultan, kızların hocalarıyla asla yalnız bırakılmamalarını buyurdu. Ondan sonra da harem ağalarının gözetiminde toplu çalışmalara geçildi.

Bazen de kadınların yerine erkek aktör ve mim sanatçıları, sahneye çıkmaya davet ediliyordu. Ama gösteriden önce hepsinin gözleri özenle kapatılıyordu. **Lesley Blanch**'ın öyküleştirdiği biyografik koleksiyonu "Aşkın Vahşi Kıyıları" (1954), Debureau Ailesi'nin öyküsünü içeriyor, hem de haremi canlandırarak (Marcel Carné'nin klasikler arasına katılan "Cennet Çocukları" adlı filminin konusu (1945):

Zehra ile ben, 1953.

"1810'da Parisli akrobat ve pandomim topluluğu Debureau Ailesi, Sultan'ın huzurlarında gösteriler yapmaya davet edildi. Onları esinlendiren, bir türü il kelti yatroşekliydi: Kendilerini görkemli salonlardan, aynalı bir pavyona aldılar. İçerde mutlak bir sessizlik vardı, ayrıca bomboştu... Akrobatlar şaşkına dönmüşlerdi. Hareminen seçkin kişilerinin perdeler ardında izleyecekleri gösterilerini, nasıl gerçekleştireceklerdi. Onlar daha kararsızlık içindeyken, başı kavuklu bir Arap yanlarına gelip, başlamalarını işaret etti. Akrobatlar, sarayın kalın Acem halıları yanında acınacak halde kalan yol halılarını yere sessizce serdiler. Atmosfere uygun olarak, insanlardan bir ehram oluşturup gösterilerini başlattılar. Baba, amcanın üzerinde ve her şeye meydan okurcasına da, en genç Debureau tepede, merdiven üzerinde denge bağlıyor... İşte en yukarıdaki Debureau, tepeden aşağıdaki cennete pekâlâ bakabilirdi. Sultan'ın bütün hatunları aşağıda toplanmıştı, kendilerine yan gözle bile bakmanın 'ölüm' anlamına geldiği saray hareminin etli-canlı odalıkları! Delikanlının gözleri birden peçesiz bir odalığın yüzüne takıldı. Kendisini ve dengesini kaybederek, tepeden yuvarlanıp aşağı düştü. Kendisiyle beraber bütün gösteriyi de rezil bir finale sürükledi.

Karagöz Oyunu

Gölgeli bir yaşam, elbette gölge oyunlarını da sevecekti. Karagöz-Hacivat gölge oyunu dakuşaktan kuşağa aktarılarak süregelen ve XX. yüzyılda bile varlığını sürdürebilen, çok tutulan bir gösteriydi. **Sabri Esat Siyavuşgil,** "Karagöz" (1954)'de şunları söylüyor:

"Bu saydam kumaştan küçük sahne, ardın-

daki gizemli kuklalar dünyasını bizlerden saklamak için, asılan güzel halılarla bizden ayrılmıştı. Sahne aydınlık, ama hareketsiz; içini süsleyen ustaca kesilmiş büyük bir resim ve çok da canlı renklendirilmiş. Zaman zaman bu figür, bir kayığa biniyor ve mum ışığının oyunları, kayığa hareket izlenimi bile veriyor; zaman zaman usta bir soyut ressamın fırçasından çıkmışkadar stilize edilmiş bir çiçek sepeti deseni taşıyor. Yine de burası, ilk görülen hırslı bir odalığın karşısında asallanıp rahatlıkla yıkılacak harika ve eşsiz bir saray da olabilirdi ya da harem ağalarının öfkesiyle çökebilirdi."

Karagöz oyunları, hicivağırlıklı, başlıcakişileri halktan insanlar olan oyunlardı. Örneğin **"Büyük Nikâh"** adlı oyunda, birbirlerini önceden hiç görmeden evlenenlerin durumu eleştirilir. Oyun, çok kez facialarla sona eren bu geleneğin eleştirisidir. Çelebi, içkici erkek kardeşini bu alışkanlığından vazgeçirmek için, onu evlendirmeyi kafasına koymuştur.

Hep kışkırtıcı erkek kimliğini canlandıran Karagöz'ü, gelin rolü oynamaya ikna eder. Geleneksel düğünden sonra, içkici kardeş kendisini saçlı sakallı bir gelinle karşı karşıya bulur. Hiç beklenmedik bu durumdan, ancak içkiden vazgeçmeye söz verirse kurtulabileceği kendisine anlatılır.

Çarşı-Pazar

XIX. yüzyılda kadınların kendi arabalarıyla şehirdeki pazar yerlerine gitmelerine izin veriliyordu. Araba, esnafın mallarını sergilediği pazar yerine kadar gelirdi. Bazen de seyyar esnaf, saraya gelir, harem kapısında malları harem ağaları tarafından denetlendikten sonra, içeri alınırlardı. Alınan kumaşlar hemen saray terzilerine gönderilirdi. Bütün harem kadınlarının ölçüleri burada vardı.

Zaman zaman da bazı kadın satıcılar, özellikle de bunlar Yahudi kadınları olurdu, özel dairelere buyur edilir, kumaşlarla beraber dışardan dedikodu da taşırlardı. Hıristiyan tüccarların Yahudi kadınlarla evlenmeleri sık rastlanan bir olaydı. Bu bohçacı kadınlar sık sık gizli-kapaklı işlerde ve saray entrikalarında aracılık ederdi.

Gezmeler, Ziyaretler, Dışarı Çıkışlar

Mahmut II'nin saltanatı sırasında (1808-1839), havada bir **"liberalizm"** esti. Sultan'ın annesi, **Nakşidil Sultan**, efsaneleşen Aimée de Rivery idi: Levanten korsanlar tarafından kaçırılan bu Martinikli kadın, İmparatoriçe Joséphine de Bonaparte'ın yeğeni olan bir Fransız kızıydı. Fransa'ya öğrenime giderken kaçırılmış ve daha sonra Sultan Abdül-

Zehra dul kaldıktan kısa bir süre sonra oğulları Sadri-babam (solda) ve Alaettin ile.

hamit I'in haremine satılmıştı.

Aimée, beklenmedik alınyazısına en iyi şekilde uyum sağladı, kendisini sultana kabul ettirdi ve daha sonra da Valide Sultanlığa yükseldi. Saltanatı sırasında, Fransız kültürünü hareme sokmayı o başardı.

O günler, Boğaziçi'nde gece yarısı sefalarının yaşandığı, müzik ve raks günleriydi.

Aimée gibi kadınlar haremin sosyal yapısını yumuşatmaya yardımcı oldular, hatırı sayılacak kadar da çok özgürlük sağladılar. Harem ağalarının sıkı gözetiminde bile olsa, kadınların Kâğıthane'ye mesireye gitmelerine artık izin veriliyordu.

Bazen de Göksu'ya uzanılıyordu. **Preziosi**'nin bir tablosunda, Valide Sultan'ın bizzat yaptırdığı mesirelerdeki çeşmelerden biri açık ve seçik görülür.

Kâğıthane, Haliç'e dökülen iki dere boyunca uzanan geniş ve ağaçlıklı bir çayırdı. Ceviz, sakız ve çınar ağaçlarının gölgesinde, haremli kadınlar öbekler halinde çayıra yerleşir; çevrelerinde köleleri, harem ağaları ve çocuklar koşturup dururlardı. Sultanların haremlerini eğlendirip oyalamak için yaptırdıkları kasr ve köşkler, saraylıların gözde gönül eğlendirme yerleri haline gelmişti.

Kadınlar, İstanbul'un Anadolu yakasındaki Küçüksu mesiresine gitmek için kayıklarla Boğaz'ı arşınlar, kayık sefalarına Küçüksu ve Göksu derelerinde devam ederlerdi. Buraları da tıpkı Kâğıthane gibi zarif yalılarla bezenmiş bir eğlence yeriydi. Çayırda insanlar bir araya gelip temiz havadan, kuzu çevirmelerinden nasiplerini alır, cambazların, kuklacıların, Karagöz-Hacivat ustalarının marifetlerini seyreder ve çingene kadınlarının açtıkları falları dinlerlerdi. Laleler ve kır çiçekleri tatlı esen yelle dalgalanır, çevrede Bulgar çobanlar çubuklarını tüttürerek koyunlarını otlatırdı.

Bu tür geziler hareme hareket ve heyecan getirirdi. Mesireye gitme günü gelip çatınca bütün haremde hummalı bir hazırlık başlardı. İstendiği gibi hep bir örnek giyinen kadın-

larsaraydan bütün pencereleri perdelerle sımsıkı örtülü arabalarla çıkarlardı. Süslü testilerinde çeşit çeşit şerbetler taşınır, ayrıca sim veya altın işlemeli kadife çantalarını da yanlarından eksik etmezlerdi. Oyalı mendilleri, dilencilere verilecek sadaka paraları ve arada sırada peçelerini düzeltmeleri için baktıkları küçük el aynaları hep bu çantalarında taşınıyordu. Araba kafilesinin iki yanında da, at sırtında harem ağaları yola koyuluyordu. Kafilenin en önemli kadınları en ön ve en arkadaki arabalarda yer alırken yenilerortalarda yolculuk ederdi.

Kadınlar zaman zaman yanlarından hiç eksik olmayan harem ağalarıyla birlikte kırlara çıkar, derelerde ve çeşme başlarında mola verip su içer, hararet giderirlerdi. Meddahlar ve oyuncular saray kadınlarını çayırlarda eğlendirir, ama seyircilerle aralarında hep bir perde bulunurdu. Zaman zaman mesiredeki köşklerden birinde mola verilir, kadınlar dinlenirler, ikindi namazlarını kılar ya da çevreden getirilen yoğurt ve meyveleri yerlerdi.

Hareme döndükten sonra da gezmeye çıkmayıp içerde kalan kızlara başlarından geçenleri anlatırlardı. Yedikleri, içtikleri ve gördükleri ballandırılarak nakledilir, olmadık olaylar uydurularak dedikodu gibi kulaktan kulağa fısıldanırken tatsız ve yavan hayatlarına renk katmaya çalışırlardı.

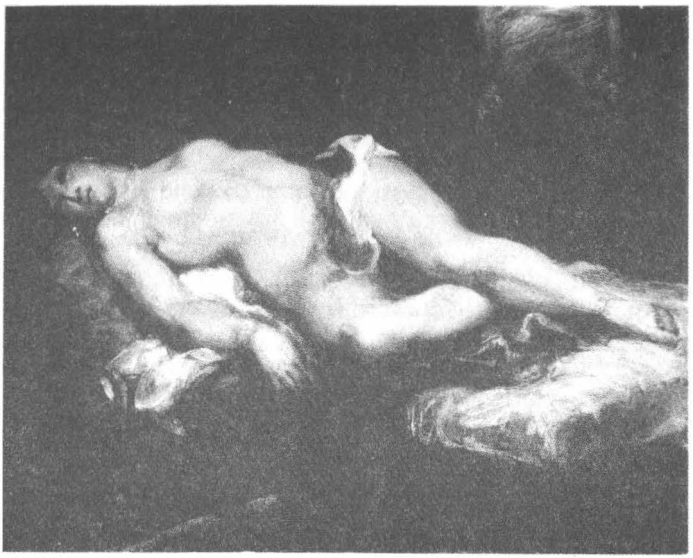
Şair, müzisyen ve haremden yetişme **Leyla Saz** (1850-1936), yaşamının son günlerinde kendisiyle yapılan bir röportajda bir mesire gezisini şöyle nakleder:

> "Gençliğinizde nasıl eğleniyordunuz?
> Müzikle.
> Ya raks?
> Sarayda raksettiğimiz de olurdu. Şehzade Murat piyano çalar, kız kardeşiyle ben de polka yapardık. Ama bizim asıl eğlencemiz, tabiatın sadeliğiydi. Şehrin gürültüsünden kaçıp, mehtapta kendimizi Kâğıthane'de ya da Göksu'da sulara atardık.

Bebek'le Emirgân arasında yüzlerce kayık gelir giderdi, içlerinde hayalet gibi duran ipek peçeli kadınlarla. O güzel günleri asla unutamam. Hanendelerin billur sesleri Boğaz kıyılarında yankılanır, sularda titreşip kaybolurdu. Heyecanlarımızı mehtaptan bile saklar, gözlerimizi yumup, hülyaya dalardık. Şafak, bizi bu halde bulurdu."

Renk renk boyalı parlak kayıklar, lüks teknelerolup, işlemeli yastıklarla döşenmişti. Zeminine ise kırmızı, sim ya da altın işlemeli şark halıları yada kadife seccadeler serilirdi.

Boğaz'dan aşağıyave yukarıyagidip gelirler, denizüzerinde görkemli bir şenlik görünümü yaratırlardı.

Eugène Delacroix, "Odalık", 1845, yağlıboya. Fitzwilliam Müzesi, Cambridge, İngiltere.

21 Mart'ta kutlanan **Nevruz Bayramı** ve ilkbahar şenliklerinde Sadrazam ve diğer önemli vezirler, Padişaha armağanlar verirlerdi. Haremde de kadınlar tebriklerini sunar, hediyeler alırlardı.

1554'te İstanbul'u ziyaret eden Felemenk sefiri **Ogier Busbeca**, Göksu'da gezerken bir sır keşfetti ve garip bir çiçek tarhı gördü. O zamana kadar böyle bir çiçeği hiç görmemişti. Hayretini ifade ettiğinde, biri kendisine bu çiçeğin soğanlarından bir çuval hediye etti.

O yılın sonbaharında Hollanda'daki evinin bahçesine soğanları diken Busbecq, ilkbaharın başında çeşit çeşit renklerle lalelerin açtığını gördü. Dört bir yandan koşup gelenler, gördükleri bu çiçekleri hayran hayran seyrettiler ve pek beğendiler. Lale sevgisi salgın bir hastalık gibi bütün ülkeye yayılıp bütün bir ulusu adeta saplantıya sürükledi: 1562'de lale soğanları dolu yüzlerce araba İstanbul'dan yola çıkarak aylarca sonra hedeflerine ulaştılar.

Bu gelenek, bugün bile devam ediyor. Her yaz, Hollandalılar o zamandan beri kendi lale türlerini türettikleri halde yine lale soğanları yüklü bir atlı araba İstanbul'dan Hollanda'ya doğru yola çıkar. Çiçeğin adı da, Türkçedeki tülbent sözcüğüyle Batı'da tanındı.

XVIII. yüzyıl başlarında İstanbul da kendi lale salgınını yaşadı. Hatta Osmanlı tarihinin o dönemine **Lale Devri** dendi. 1703'ten 1730'a kadar saltanat süren Ahmet III, savaştan uzak kalıp kültür konularına ve Kâğıthane'de yazlık köşkler yapımına önem verdi, İran ve Batı mimarisi ağırlıklı olmaya başladı başkentte. Lale ve diğer çiçek tarhları ile süslü renk renk bahçeler her yerde yaygınlaştı. İstanbul parlak eğlencelerle yerinden oynarken edebiyat da bundan etkilenip gelişti.

Osmanlı minyatür sanatçıları yeni bir düzeye ulaşarak, kusursuzluğa eriştiler. "Ticaret Üzerine Gözlemler" (1766) de **Jean-Claude Flachat** bir lale bayramını şöyle anlatacaktı:

> "Bayram, Nisan ayında kutlandı. Yeni Saray'ın avlusunda tahta galeriler kurulmuştu.

Bir anfi şeklinde düzenlenen sıraların iki yanına lale vazoları yerleştirilmişti. En yukarılarda meşaleler ve kanarya kafesleri asılıydı. Camdan fanuslarda, içleri renkli sular ve çiçeklerle dolu, sarkıyordu. Işıkların dağılımı bir gece donanması kadar hoştu. Avlunun çepeçevresine dağılan ahşap yapılar, sütun kule ve ehramlar, son derece güzel bezenmişti ve gözlere şölen çekiyordu. Sanat, hayal yaratıyor, bu güzel yere hayat veriyor, insanın kendi kendine düşler kurmasını sağlıyordu.

Sultan'ın köşkü orta yerdeydi ve sarayın ileri gelenlerinin hediyeleri burada teşhir ediliyordu. Hediyelerin sahipleri tek tek Sultan'a bildiriliyordu. Zatı şahanelerinin hoşuna gidebilmek, büyük bir mazhariyetti. Hırslar ve rekabet, yeni şeyler yaratılmasına zemin hazırlıyordu.

Baş harem ağası bana sık sık haremdeki kadınların bu eğlence günlerinden yararlanarak, efendilerinden bir şeyler koparmak için nasıl çırpındıklarını anlatmıştı... Herkes kendini göstermek için can atıyordu. Hepsi çekiciydi ve hep aynı amaçları vardı. Boş şeylerle bir erkeği baştan çıkarmak için kadınların ne kadar ileri gidebilecekleri bundan daha iyi başka yerde görülemezdi. Zarif rakslar, ahenkli müzik, güzel giysiler, iğneli sohbetler, heyecan, dişilik ve aşk; hem de en doymak bilmeyeni. Şehvet koketliği sanatının burada doruğa erdiğini de eklemeliyim."

Düş Kırıklıkları

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla birlikte müzik sona erdi, çılgınlıklara set çekildi. Hastalık derecesinde öldürülmekten korkan Sultan; müzik olsun, kayık gezintileri ya da raks gösterileri olsun bütün

toplantıları yasakladı. Onun saltanat dönemi adeta bir sosyal mateme dönüştü.

Grace Ellison, "Bugünkü Türkiye"de (1908), bu üzücü gelişme karşısında bir kadının yanıtını kaydediyor. **Halide Edip Adıvar**'ın (1914) sözleri, köle yaşamlarını çekilir hale getiren eğlencelerden de yoksun bırakılan kadınların üzerine çöken kâbusu anlatır:

> "Hepimiz avare ve işe yaramaz yaratıklarız, dolayısıyla da çok mutsuz. Kadınlar her yerde aranıyorlar; hepimizin yapabileceği işler var; ancak ülkenin âdetleri, bizim bunları yapmamıza cevaz vermiyor.
>
> Bizde de büyükannelerimizin kaderciliği olsaydı, muhtemelen daha az ıstırap çekecektik, ama aldığımız kültürle, sık sık olduğu gibi, tek tesellimiz olan inancımızdan şüphe etmeye başladık. Hayatımızı tahlil ettik ve adaletsizlikle acımasızlıktan, gereksiz üzüntüden başka bir şey bulamadık .Boyun eğme ve kültür bir arada olmuyor.
>
> Gündelik hayatımızın sıkıcılığını anlatarak si-

Mukaddes (sağdaki oyunca) ve Muazzez (onun sağında oturan) evlerinin avlusunda kadın arkadaşları ile birlikte.

Saraylı üç sazende

zı nasıl etkileyebilirim? Hep peşimizi kovalayan ölümü nasıl açıklarım? Bu hayatı yaşayan bizler kadar, Türk kadınının hayatındaki üzüntüleri kim daha iyi anlayabilir? Bunun üzüntüsü elbette Türk kadınına ait, çünkü haklarını kendi ruhlarına sindirdiler. Bizim yaşadığımız saltanat kadar, bir başka ülkenin tarihi, bu kadar acımasız olabilir mi? Benim kasvet verici olduğumu söyleyeceksiniz, belki öyleyim. Ama hayatımın en güzel yılları zehirlendikten sonra, başka türlü olmama imkân var mı?
Günü nasıl geçirdiğimi soruyorsunuz! Öncelikle düş kurarak! Başka ne yapabiliriz ki? Biz köleler için Boğaz'da gelip geçen gemileri

seyretmek, tek teselli. Bizim için gemiler, bir gün bizi alıp götürecek olan, -ama nereye, bilemiyoruz- neşeli ciciannelere benziyor, ama güzelim Boğaziçi'nekafeslipencerelerdenbakıp, hiç olmazsa bu zevki tattırdığı için, Allah'a şükrediyoruz.
Haremdeki kadınlarının çoğunun aksine, ben yazıyorum... Bu mektuplar varoluşmunhayali yanı ve aşırı ümitsizlik ve isyan anlarında hep mutsuz olduğumuz için, hep bu mektuplara sığınıyorum, aslında belirli birinehitapetmeyen mektuplara. Yazarkenbile, hayatımıtehlikeye atıyorum. Umurumda mı sanki?
Zaman zama lavta eşliğinde hep bir ağızdan Doğumüziğinden şarkılarokuyoruz. Ama şarkılarımız hep hüzün veren gamlardan, manzaralarımız hep elem yüklü ve zaman zaman hayatlarımızın boşluğu ve bitmeyen hüznü birden kabarıp, gözlerimizden yaşlar boşandırıyor, ancak çok kez hayatımız öylesine ruhumuzu eziyor ki, gözyaşları da yetersiz, çünkü yalnız ölüm bunu değiştirebilir.
Soyumun dosdoğru birkızı olarak, her gün hayata 'iyi kararlar'la başlıyorum. Hiç olmazsa maziye intikal ederlerken geçen saatleri saydım demek için bir şeyler yapacağım. Gece oluyor, dadım beni soymaya ve saçlarımı açmaya geliyor... Kendimi divanıma bırakıyorum ve az sonra hiçbir suçum olmayan bir nedenle bitkin, uykuya dalmış olacağım."

GİYİ M-KUŞAM VE SÜSLENME

" Bin su perisi pek neşeli bir bakışla. Ateşli tekerleklerle başladılar raksa. Semavi şekiller! Kayan ışık gibi kaynaştı. Işıkla patikleri kırpışan yıldızlar gibi oynaştı. Parlak cepkenleri güneş altında kamaştı. (İpekböceğinin hiç bükemediği kadar parlak yarım dokunmuş ipekliler.) Gökkuşağı kadar renkli şeffaf giysiler. Ve de inci gibi zarif şebnemden süsler. O sabah açan bütün çiçeklerin üzerine serpiştiler."
Sir William (Oriental) ***Jones; "Yedi Çeşme" (1772).***

Yüzyıllar boyunca harem, oyuncuların göz kamaştırıcı kostümlü bir dram oynadıkları dev bir tiyatro sahnesine benzedi. XVI. yüzyılda hazırlanan **"Kanunname"**, saray törenlerindeki giyim-kuşamı, formalitelerini, giysi ve protokolünü, ayrıntılı kurallara bağlamıştı. Başlıklardan ayağa kadar saraylıların seçtikleri renklerve biçimlermevkilerini ve görevlerini belirleyecek şekilde saptanmıştı. Düzenlenen her tören dünyanın belki de en görkemlileri olan bu giysileri bir sergileme fırsatıydı. Sultan, kadınlardan hiçbirini, aynı giysiyi iki kez giymiş olarak göremezdi.

Harem kadınlarının pek ender kendi özgün ifadelerinden, hareme şöyle kaçamak bir göz atanların anlattıklarından, harem ağaları ile dostluk kuranların naklettiklerinden ve saraya kumaş satan satıcı ve tüccarların dedikodularından öğrendiğimiz kadarıyla sim ve altın işlemeli kumaşlar, zarif saten ve üç renkli dokular, top top kadife ve ipekliler,

Codex Vindobonensis'ten, "Saray Rakkaseleri", XVI. yüzyıl sonları, suluboya. Avusturya Ulusal Kitaplığı, Viyana.

olağanüstügüzelliktekimücevherlerveakseşuarlarhakkında bir bilgimiz var. **Lady Mary Montagu**, 1717'de şöyle anlatıyordu:

> "Tamamen elmaslarla bezenmiş, en geniş bir İngiliz kuşağı kadar geniş bir kuşak. Boynunda, dizlerine kadar inen üç dizi zincir taşıyordu. Biri iri incilerden dizilmişti ve alt tarafında hindi yumurtası iriliğinde bir zümrüt taş sallanıyordu. Diğer ikisi, birbirlerine çok yakın dizilmiş iki yüz zümrütten oluşuyordu... Her birinin genişliği, yarım İngiliz altını kadardı... Ama küpeleri, bütün diğerlerini bastırıyordu. Bunlar, inci biçiminde, bir fındık kadar iri, iki elmas taştı... Dört dizi inci kolyesi, dünyanın sayılı güzel ve beyaz incilerinden seçilmişti. Marlborough Düşesi'nin kolyesi kadar genişti her biri."

Lady Montagu ayrıca geniş elmas bileziklerden, işlenmemiş yirmi elmasla çevrelenmiş dev bir yakuttan, zümrüt ve elmas kakılmış bir taçtan da sözeder. Bu şaşırtıcı fantezi, kendisinin **"hayatında gördüğü en büyük beş katlı taç"**tı. Yine Lady Montagu, bunların değerini ancak bir kuyumcunun biçebileceğini ve "Avrupalı kraliçelerin, bunun ancak yarısına sahip olabildiklerini" yazmaktadır.

Bassano da Zara da, "I Costumi et i modi particolari de la vita de Turchi- **Türklerin Yaşamına Özgü Giysiler ve Özellikler**" (1545) adlı kitabında ipek giysili, etekleri yerleri süpüren üstlükleri ve bileklerine kadar yüksek botları ile kadınlardan söz ediyordu. Hepsinin son derece ince, ketenden ya da muslinden beyaz, kırmızı, sarı ya da mavi şalvarları vardı. Tepelerinde ise küçük ve işlemeli, ipek, saten ya da şam kumaşından başlıklar taşıyorlardı. Kimileri üst üste iki başlık giymeyi yeğliyordu: Küçük ,beyaz olanın üzerine, bir ipeklisini. **Thomas Dallam**'ın "Yakındoğu'ya Erken Geziler" (1599) notlarında, otuz cariyenin harem duvarla-

rından dışarı sızdırdıkları şu görünümler vardır:

"Başlarında, ancak tepelerinin üstünü örten küçük birer takkeden başka bir şey taşımıyorlardı. Boyunlarını örten bir şey de yoktu; göğüslerine kadar inen dizi dizi inci kolyelerden başka. Ve kulaklarında küpeler asılıydı. Ceketleri, asker yelekleri gibi, düğmeli cepkenlerdi. Bazıları kırmızı satenden, bazıları mavi, bazıları da başka renklerde ipeklilerden. Bütün kumaşlar kar kadar beyaz keten, ipekten, muslindi. Altlarından tenleri görünecek kadar da inceydiler. Bazılarının bacakları çıplaktı ve ayak bileklerinde altın bir bilezik taşıyorlardı. Küçücük ayaklarında kadife sandaletler vardı. Hepsini o kadar uzun süre ve hayranlıkla seyrettim ki, onları bana göstermeye razı olan kişi, sonunda bana kızdı. Kötü sözler etti ve onları seyretmeme izin verdiği için kendini suçladı. Oysa gördüklerim çok hoşuma gitmişti."

Haremin mahremiyeti içinde kadınlar gerçekten çok güzel ve özenli giysiler giyiyor, zarafet ve çekiciliğin şaheserleri olan aksesuarlar takınıyorlardı. 1 Nisan 1717 tarihli ve kız kardeşi Lady Mar'a yazdığı mektupta, Lady Montagu, haremi ziyarete gidişinde giydiklerini de şöyle anlatıyordu:

"Giysilerimin ilki, sizin külotlarınızdan daha mütevazı biçimde bacaklarımı örten ve ayakkabılarıma kadar inen bir çift don oldu. Simişlemeli, pembe damasko kumaştan yapılmıştı. Çiçek desenliydi. Ayaklarımda da altın kakmalı, oğlak derisinden sandallar. Bunun üzerinde de, etekleri işlemeli, inceccik beyaz ipekliden tül gömleğim. Gömleğin alabildiğine geniş kolları, dirseklerimin biraz aşağısına kadar iniyordu. Sırttan da tek bir elmas düğmeyle kapanıyordu. Göğüs kısmının biçimi ve rengi ise, burasını en iyi değerlendirecek bi-

Henri Siemiradski, "Slav Şarkısı", fotogravür. Bu kitabın yazarının koleksiyonundan.

çimdeydi. Ön bölümü, beyaz ve altın sarısından bir cepkenle tamamlanıyordu. Cepkenin düğmeleri, elmas ve incidendi. Hepsinin üzerine giydiğim kaftanım ise, tam bedenime göre oturtulmuştu. Ayak bileklerime kadar iniyordu ve uzun kolları da son derece rahattı. Bunun da üzerinde, en az dört parmak genişliğinde, üstü elmas ve diğer değerli taşlarla bezenmiş bir kuşak. Kuşaklarını mücevherlerle bezeyemeyenler ise, saten üzerine zarif işlemeler yaptırıyor. Hepsinin üzerine de, havaya göre, kolları omuzlardan biraz aşağıinen, genellikle herminden ya da samurdan bir kürk atılıyor. Başa da kışın elmas ve inci süslemeli bir kal-

pak, yazları ise sim işlemeli, bunun daha hafif bir türü geçiriliyor. Yazlık başlık, başın bir yanına eğik oturtuluyor, bir altın perçemle saptanıyor ya da bunun yerine elmas bir daire veya çok iyi işlenmiş bir mendil kullanılıyor. Başın öbür tarafında ise, saçlar düz bırakılıyor. Kadınlar marifetlerini burada göstermekte serbest: Dilerlerse çiçekler, dilerlerse kuştüyü ile başlarını süslüyorlar. Ama en yaygın moda, iri bir mücevher demeti, sanki doğal çiçeklerden yapılmış gibi. İncilerden koncalar, türlü renklerde yakutlardan gül, topaz taşından zerrin, fulya vb. Hepsi o kadar güzel düzenlenmiş ki, bunun böylesine büyüleyici olacağına inanmak zor. Saçlararkadan boylu boyunca iniyor, inci ve kurdelelerle bezenmiş örgülere ayrılıyor. Hem de bol bol örgü."

Florence Nightingale de 9 Mart 1850'de Mısır'dan yazdığı bir mektupta çok daha mütevazı bir haremden şöyle söz ediyordu:

"Oh! Görünüm o kadar garipti ki, hem de münasebetsiz; baş hanımefendi, evli olan abla, bir Şark melikesi gibi giyinmişti. Ama tenine doğrudan temas eden ve yıkanabilir tür kadın gömleği yoktu ve toprak zemine oturmuştu ve de bir köleden başka eşya yoktu içerde. Pencere yerine açılan kare delikler, hasırla örtülmüştü. Anne aşağıda hamur açıyordu; iki köle de kapıda alesta bekliyordu. Ömrümde bu kadar güzel, gerçekten güzel bir kadın giysisi daha görmedim. Elbette bir tek onda vardı: Çok zarif bir kesimi olan kaşmirden şalvar, nefis Bursa ipeğinden bol kollu bir yelek, hem de altın yaldız işlemeli, kırmızı-beyaz renkte, leylak rengi ipekliden, çok bol kollu bir üstlük. Onun da üstünde, Araplar canlı renkli giysilerini dışarda giymedikleri için, sim işlemeli ve duman renginde tülden şal. Aynı renkte peçesi de eksik değildi. Ve bu haliyle tam bir imparatoriçe

havası estiriyordu."

Harem kadınlarının aşın güzellikleri ve özenli giyimleri asla halkın önünde sergilenmezdi. Dışarda, bir üniforma katılığında tek örnek giyinirlerdi. Kâğıthane ya da Göksu mesirelerine gittikleri ender zamanlarda ya da Kapalıçarşı'ya alışverişe indiklerinde, sırtlarındaki feracelerle güzellikleri gider, hortlaklara dönüşürlerdi. Zengin hanımefendilerle saray harem inin kadınları, pembe ya da leylak rengindeipek feracelergiyerlerdi. Bunların etekleri siyah ya da beyaz satenle çevrilir, kadife ya da püsküllerle bezenirdi.

Kadınlar dışarı çıktıklarında mutlaka **peçe** takarlardı. Rönesans çağı gezginlerinden **Bassano de Zara**, 1545'te, "I Costumi et imodi particolari de la vita de Turchi- **Türklerin Yaşamına Özgü Giysiler ve Özellikler**" deşöyle anlatıyordu."

> Kadınlar boyunlarının ve başlarının çevresinde bir tür yünlü havlu kumaştan yapılmış bir başörtüsü taşıyor, böylece kimseler göz ve ağızlarından başka yüzlerinin bir yerini göremiyordu. Avuç içi büyüklüğünde ipek bir atkı da, hiç kimsenin kendilerini görmesini engellerken, onlar dışarısını görebiliyorlardı. Atkı üç iğneyle uygun yerlerinden başlığa tutturuluyordu. Böylece yolda tanıdık bir kadına rastladıklarında, atkıyı kaldırıp konuşmaları ya da yanaklarını öpmeleri mümkün oluyordu."

Gelenek icabı, peçe harem anlamına gelir ve hâlâ da İslamda güçlü bir tabudur. **"Peçeye girmek"**, zamanla bir kurum halini almış, genç kızlıktan kadınlığa geçişi simgeler olmuştur.

İlk âdet kanamalarını görür görmez kız çocukları peçe takmaya başlardı. Ellerine de eldiven giydirilirdi. Böylece en yakın erkek akrabalarından başka hiçbir yabancı erkek onu göremezdi. Geleneksel İslam kültürlerinde kadın, pazar yerinde yüzünü açmaktansa çıplak dolaşmayı yeğlerdi. Çünkü yüzün dokunulmazlığı vardı.

Peçenin ardından yalnızca gözler görünebildiği için ba-

Haremli kadınların arabalı mesire gezisi.

sit bir bakış bile büyük anlamlar taşırdı. **Rama Mehta**'nın 1977'deki "Haveli İçinde" adlı öyküsünden peçe takmanın aslında avantajları bile olduğunu öğreniyoruz. Çünkü takana, "başkaları konuşurken, düşünmek fırsatı veriyor, başkaları onu görmeden, onları inceleme fırsatı hazırlıyordu".

Gelenek gereği köylerin çoğunda kadınlar peçe takmazdı. Bütün köy halkı, büyük ve geniş bir ailenin bireyleri sayılırdı. Yine köylerde kadınlar, erkeklerinin yanında tarlada peçesiz çalıştıkları halde başka köyden bir erkek yakınlarından geçecek olursa, başörtülerinin ucuyla yine de yüzlerini saklarlardı.

1453'te İstanbul'un fethinden sonra haremdeki kadınlar giysilerinin değiştirilmesi üzerinde ısrar ettiler ve sadece gözler için iki deliği olan keten maskeler yerine, Bizans kadınlarının da taktıkları **yaşmak** kullanma iznini koparttılar. Yaşmak, İstanbul'a özgü, yarı şeffaf bir peçeydi ve iki parça muslin kumaştan ya da XIX. yüzyıldan sonra olduğu gibi, tek parça daha ince muslinden yapılırdı.

Parçalardan biri bandaj gibi başın çevresinde dolaşır, alından kaşlara doğru inerdi. Sonra enseye kıvrılır ve sırta dökülürdü. Hatta bele kadar inenleri bile vardı.

İkincisi yüzün alt bölümünü örter, ilkiyle öyle bir tuttu-

rulurdu ki, başkalarına tek parçaymış hissini verirdi. **Ferace** ya da başka bir parçaya boyun düzeyinden birleştirilirdi. Kumaşın şeffaflığı, ardındaki simanın hatlarını kısmen ve bakanı çatlatacak biçimde gösterirdi. Ancak kadınlar özellikle burunlarını göstermemeye dikkat ederlerdi; elbette gayrimüslim ve hafifmeşrep kadınlar bu nadikkat etmezlerdi.

XVII. yüzyıl Türk yazarlarından **Sinan Çelebi**, "Sadabad" adlı eserinde mücevher gibi işlenmiş şu dizelere yer veriyor:

> *"İki güzel, biri limon sarısı, diğeri pembe, gösterişli tenezzüh arabalarının içinde, giderler çayırın yeşilliğinde. Yaşmakları billur gibi, yanakları güller gibi, boyunları gümüş gibi, saçları da sümbül gibi. Çediklerinin ucunda küçük adımlarla kumru gibi seke seke giderlerken, hiç korkmadılar kem gözlerden."*

Çedik, özellikle bahçede giymek için sarı maroken deriden ya da kadife gibi yumuşak dokulardan yapılan bir tür patikti.

İslamda güzel eller, kadın bedeninin en tahrik edici yeri olarak kabul edilir. Kadınlar hemen tamamen kapatıldıklarından onlar da açıkta kalan tek uzuvları, elleri ve gözlerinden alabildiğince yararlanmayı düşündüler. Çünkü kaçamak bakışlar ve jestlerle, binlerce kelime ifade edebilirlerdi. Fakat XVI. yüzyılda **"kıskanç Türk erkekleri"**, kadınlarını kapatma girişimlerinde son bir rötuş daha gerçekleştirdiler: Eldiven giydirdiler. Böylece açıkta kalan sonuncu ten parçasını da kapattılar. Geriye kala kala bir gözler kaldı.

Şemsiyeler, yelpazeler kadınları yalnız doğanın yıkıcılığından değil, ayrıca yabancıların meraklı bakışlarından da korumaya yarıyordu. Güneşliklerin tepeleri dantelli, çiçek işlemeli, sapları altın kakmalı ya da safir taşındandı. Yelpazeler ise tavus ya da devekuşu tüylerinden yapılıyordu. Ayrıca elmas, yakut, zümrüt gibi taşlarla bezeniyor, sapları kaplumbağa kabuğu, fildişi ya da sedefden seçiliyordu. Evlerin içinde, odalarda kullanılan yelpazeler ise, hurma ağacının yapraklarından yapılıyor, sapı da fildişinden oluyor-

du.

Mendilin de haremlilerin hayatında çok özel bir yeri vardı. Meyveler ve armağanlar mendile sarılır, **"içine lokum doldurulan mendil"**ler hakkında öyküler anlatılır, şarkılar bestelenirdi.

Ayrıca sevgililer birbirlerine mendil vererek duygularını ifade ederlerdi. Mendillerin renkleri de hep sözle ifade edilmeyen mesajlar verirdi:

Kırmızı	: Tutkulu aşk
Portakal sarısı	: Kalp yarası
Yeşil	: Niyet
Pembe	:Sevgi bağı
Siyah	: Umutsuzluk, ayrılık
Mavi	: Birleşme umudu.

Yırtık ve yanmış bir mendil ise, **"gönül derdinden ölüyorum"** demekti. Eriyip bitmekti.

Fransız yazar **Gérard de Nerval** "Voyage à l'Orient-**Şarka Seyahat**" (1843-51) adlı kitabında şöyle diyordu:

> "Buraya ilk geldiğimde Doğu halklarının daha ilginç yönlü yarısının, kendisini bir kefenle örtüp saklamasının gizemini ve bunun çekiciliğinin ne olabileceğini doğrusu pek anlayamadım. Fakat dikkati çeken biri olduğunu bilen bir kadının, hele güzelse, kendisini gösterebilmek için pekâlâ bir fırsat yaratabileceğini görüp anlayabilmeme, birkaç gün yetti."

Bir harem ağasından denetim bağını kopartmış ya da birinden sakınma becerisini kazanmış bir kadın için çekiciliğinin tekdüzeliğinin kefaret değeri taşıdığı meydandadır. Bu durum kadını, bir diğer kadından ayırt edilemez duruma getirir. Bir erkek için sokakta bir kadına yaklaşıp onunla konuşmak, düşünülemeyecek bir şeydi. Çünkü kadının peçesi ve çarşafı, haremin kapıları gibi kutsaldı.

Bir kocanın da karısını, diğer kara çarşaflılardan ayırt etmesi mümkün değildi. İnsan şüphe etse bile, kadının kim-

liğini onaylamanın yolu yoktu. Böylece kadın kimliğinin saklı kalmasının verdiği avantajla, âşığı ile buluşup kaçamak yapabilirdi. Çok kez de hamama gidiyorum bahanesiyle. Gérard de Nerval'in gözlemi:

> "Dışarı çıkıp kaçamak buluşmalara gitme özgürlüğüne, dünyaya hür olarak gelen bir kadın şüphesiz sahiptir. Yanlarına kölelerin katılması önlem olarak hafif kalır, çünkü zevceler köleleri parayla satın alabilecekleri gibi, dostları kapıda beklerken, köleleri bir bahane buluphamamdan ya da gittikleri arkadaş evinden pekâlâ uzaklaştırabilirler. Gerçekte harem kadınlarının yüzlerini örten peçe ve bir örnek giyinmeleri, onlara Avrupalı kadınlardan daha büyük özgürlük sağlamaktaydı; elbette entrikalar çevirmeye niyetli olanlara. Geceleri kahvehanelerde anlatılan keyifli öykülerde sık sık bir hareme girebilmek için kadın kılığına giren âşıkların serüvenleri de dile getiriliyordu."

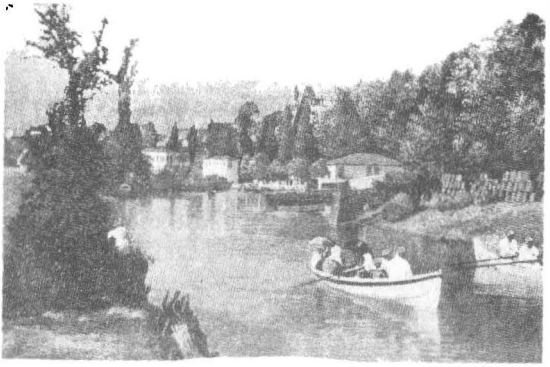
HAMAMLAR

"Bir bebek dünyaya geldikten kırk gün sonra annesi ve ebesi onu özel bir törcn için ilk kez hamama götürürdü. Ebc kadın, bir ördek yumurtasını kap içinc kırıp bebeğin yüzünc sürerdi. Çocuğun ilerde bir ördek kadar iyi yüzebilmesi için böyle yapılırdı."
MusahipzadeCelâl; *"Eski İstanbul Yaşayışı" (XIX.yüzyıl).*

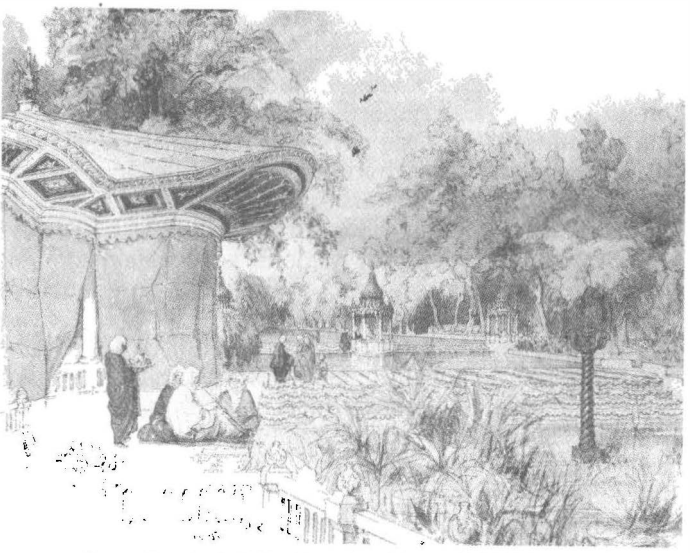
Harem kadınları pırıl pırıl ciltleri ve saten gibi tenleriyle ün salmışlardı. Yıkanmak ve temizlenmek, dinsel bir zorunluluktu. Bu nedenle Topkapı Sarayı'nda bu kadar çok hamam inşa edilmiş olmasına hiç şaşmamak gerek. Sultan'ın, Valide Sultan'ın ve kanlarının özel hamamları vardı. Haremin diğer kadınları geniş ve büyük bir hamamda, birlikte yıkanır, bazen Padişah da kendilerine katılırdı.

Türk hamamı, Bizans hamamlarının bir uyarlamasıdır. O da Roma termalleri geleneğinin bir devamıydı. Ünlü hamamların çoğu, özgün Bizans hamamlarının yenileştirilmesiyle meydana getirilmişti. Termal niteliğinde olanlar, şehirleşme yöreleri ve gözde semtlerde toplanırken bütün kasabalarda da hamamlar yaygındı. Yakın zamanlara kadar Roma ya da Pompei çağından kalma su kemerleri, hamamlarda kullanılmakta, su dağıtımı kapılara ya da temellere kadar bunlarla taşınmaktaydı. Çok kez bir merkezi ısı kaynağı bir tarafı kadınlara, diğeri erkeklere ait iki komşu hamamın suyunun ısıtılmasını sağlardı.

Birçok özgürlükten yoksun harem kadınları için hamam günleri adeta bir tutku, alabildiğine lüks bir vakit geçirme aracıydı. Hamam sefaları saatlerce sürer, **Julia Pardoe**'nun

Göksu deresini gösteren kartpostal, yaklaşık 1900'lerde.

Amadeo Count Preziosi, "Kâğıthane", yaklaşık 1845, kâğıt üzerine, suluboya. Özel koleksiyon.

"Boğaziçi'nin Güzelleri"nde (1830) anlattığı gibi, bazen akşam vakitlerine kadar devam ederdi:

"Hamamın ağır, yoğun ve kükürt kokan havası etrafı sarmıştı ve beni boğacak gibi oldu. Kölelerin kaçamak gülüşleri ve fısıltılı konuşmaları hanımlarının mırıldanmaları,

bir uğultu halindeydi; yarı çıplak üç yüz kadar kadının görünümü, hamamın buharlı ortamında kusursuz bağdaşıyor, bedenlerin çizgisini olduğu gibi ortaya koyuyordu. Yarı bellerine kadar çıplak köleler, kollarını göğüslerinde kavuşturmuşlar, başlarının üzerinde deste deste saçaklı yada işlemeli peşkirleri dengeleyerek durmadan gelip geçiyorlardı. Küme küme sevimli kızlar, güle oynaya yarenlik ediyor, şekerlemeler yi yip, şerbetler, limonatalar içerek hararet gideriyorlardı. Hamamın yoğun havasından hiç de rahatsız olmadıkları açık seçik belli olan öbek öbek çocuklar aralarında oynaşıyorlardı... Ve bütün bunlar bir araya gelerek adeta düşsel bir hayalet oyunu yaratıyordu ki, ben bile gördüğümün gerçek mi, yoksa hastalıklı bir beynin yarattığı hayaller mi olduğundan şüpheye düştüm."

Bir haremin kadınları, bir başka haremde âvet edildiklerinde bazen günlerce orada kalırlardı. Odalıklar hemen kendilerini karşılar, temizlenip ferahlamaları için tezden hamama götürürlerdi. 1908'de yayımlanan anılarında, "Haremlik"te **Demetra Vaka** adında genç bir Rum kadını, yabancı ülkelerdeki gezisinden sonra İstanbul'a dönüşünde Türk arkadaşlarını ziyaretini şöyle anlatıyordu:

"Köle kadınlar bizi soyup, deniz kenarındaki hamama götürdüler. Hamamdan sonra ev sahibemizin gönderdiği bol ve tertemiz çamaşırları giydik."

Bir İtalyanın çalışması olan **"İstanbul ve Türkler"**de (1510), peşlerinde tepelerinde dengeleyip taşıdıkları şahane peşkirler, havlular, kokular ve içleri meyve dolu sepetlerle taşıyan köleleri ile banyoya yıkanmaya giden haremli kadınlar gösteriliyordu. Hamama kapanıp kalacakları saatler boyunca hanımları bunları yiyip içecek ve kullanacaklardı. Haremde yaşayan kadınlar için hamam, dış dünyaya açılmak için bir şanstı. Hatta bazıları için hamam yolculuğu, gizli buluşmaları gerçekleştirmek için yeterince özgürlük bile sağlıyordu. Hepsi için ise "umumi hamamlar"'tam bir dedikodu ve uydurulmuş rezaletlerin anlatıldığı birer merkezdi. Bir bakıma, kadınların özel kulüpleri gibiydi hamamlar.

Bir zamanlar Topkapı Sarayı'nda otuz kadar hamam olduğu biliniyor. Ama bugün bunlardan pek azı ayaktadır. Ço-

ğu yıkılarak başka amaçlar için yeni odalara dönüştürülmüştür. Bunların bir zamanlar hamam olduğunun tek kanıtı da, delikli kubbeleridir. Saraydaki bitişik iki hamamdan biri Padişaha, diğeri Valide Sultan'a ait olanı, hâlâ ayaktadır. Yüksek, dar sütunlu, kubbe tavanından gelen gün ışığı ile aydınlatılmış mermer yapılardır. Eskiden hamamın zemini ve duvarları zarif çinilerle kaplıydı. Su, pirinç musluklardan geniş ve derin mermer kurnaların içine akıyordu. Kadınlar da altın yada gümüş hamam taslarıyla kurnadan aldıkları suyu üzerlerine dökerek yıkanırlardı. Türk hamamlarında banyo küveti kullanılmazdı, çünkü batıl bir inanca göre, durağan sularda **ifrit** denen şeytani yaratıklar bulunurdu.

Ayrıca kadınların hamamlarda Kuran okumaları da caiz değildi. Çünkü hamamların genellikle cin ve ifritlerin en rağbet ettikleri yerler olduğu inancı yaygındır.

Türkiye'ye bir gezi yapan **Harvey** adında bir İngiliz kadını, hamamları sandığından da hayli az dinlendirici bulmuştu:

"Bir an kendimi bir karides gibi hissettim, elbette hayvancağız atıldığı kaynar suda haşlandığını hissedebiliyorsa; ama ben haşlandım," diye **"Geziler"** (1871) adlı kitabında yazacaktı. "Arkadaşıma baktım; yüzü kıpkırmızı olmuştu. En iyi Türkçemizle ve bayılır gibi olup, yalvaran bir ses tonuyla, 'Bizi çıkar buradan' diye inledik. Ama hepsi boşuna. Haşlandık ve keselendik ve yine haşlanıp, keselendik, tam gerektiği gibi."

Bundan bir yüzyıl sonra da hamam geleneği yine değişmeyecekti: En azından **Marianne Alirıza**'nın anılarında, **"Bir Peçenin Düşüşü"**nde (1971) yazdığına göre: "Buharlar etrafımı sararken, çırılçıplak, tahta iskemleye oturdum ve tavandaki boyalı çocuk melekler beni seyrederken, bir güzel sabunlandım ve lif keseyle bir güzel de keselendim. Tasla acımasızca döktüğü suyla beni yarı boğacak gibi çalkaladıktan sonra, Hayat bu tufanı, beni bir de kolonya ve pudrayla iyice ovalayarak bitirdi ve yine sırılsıklam ıslandım."

Kadınlar hamamda kokulu suları birbirlerinin üzerine döker, saçlarına, ellerine ve ayaklarına da kına yakarlardı. Bazı özel vesilelerde de, düğün geceleri gibi, kadınların vücutlarında da çiçek biçimindeki kına yakılırdı. **Bassano da Za-**

ra "Türklerin Yaşamına Özgü Giysiler ve Özellikler" kitabında, kınanın kullanımının ayrıntılarını şöyle veriyor:

"Siyah saça bayılıyorlar ve eğer bir kadının saçları doğal olarak siyah değilse, bunu suni yollardan elde etmeyi deniyorlar. Eğer saçlar kumralsa ya da yaşlılık nedeniyle ak düşmüşse, atların kuyrukları nasıl boyanırsa onlar da saçlarını boyuyorlar. Bu boyaya kına denir. Aynı boya ellerde ve ayaklarda da kullanılır; bazen elin tamamı boyanır, giyilen ayakkabıya göre de, ayağın görünecek yeri kınalanırdı. Göbek altlarını kınalayanlarda vardı ve bunun için buradaki tüyler göbeğin dört parmak altından itibaren ağdayla alınırdı. Mahrem yerlerin tüylü bırakılması günah sayılırdı."

Pierre Loti'nin "Mesut Olmamış Kızlar" adlı haremle ilgili romanının kahramanı Canan'ı esinlendiren Zeynep Hanım.

A.M. Penzer de "Harem" (1936) adlı kitabında, şunları aktarıyordu:

> "Terlemeye karşı iyi bir önleyici olan kına gibi, bazı göz boyaları da (sürme, rimel) gözlere rahatlık veriyor, göz iltihaplarını önlüyor, hem de, kem gözlerden koruyor. İslam ülkelerinde kaşların birleşik olması bir güzellik belirtisi sayılırken, Hindistan, İzlanda, Danimarka, Almanya, Yunanistan ve Bohemya'da bundan hoşlanılmaz ve yakın kaş, kurt adam ya da vampir simgesi olarak kabul edilir."

Kadınlar ayrıca ciltlerini pomza taşıyla ovarak yumuşatır, saçlarını yumurta sarısı ile yıkar ve gözlerin çevresinde oluşan kırışıkları gidermek için de yumurtanın akından yararlanırlardı. Her kadın hamama kendine özgü kokuları ve merhemleriyle giderdi. Bunları üzerlerinde denerler, güzellik sırları yaratırlardı.

"Konstantinopolis" (1896) adlı gezi notlarında **Edmondo de Amicis** şöyle diyordu:

"Türk kadınlarının güzelliklerini tanımlamak kolay değil. Onları düşündüğüm zaman gözlerimin önüne hep aşırı beyaz bir yüz, kara iki göz, koyu kırmızı bir ağız ve yumuşak bir ifade geliyor. Ama buna karşılık, hemen hepsi, ciltlerini badem ve yasemin karışımı bir yağla ovalıyorlar, kaşlarını boyayla uzatıyorlar, gözkapaklarını boyuyorlar, boyunlarını pudralıyorlar, gözlerinin çevresine daireler çiziyor ve yanaklarına allık sürüyorlar. Ama bütün bunları yaparken, çok zevkli ve ölçülü davranmayı da biliyorlar, boya fıçısına düşmüş hoppalara benzemiyorlar."

Karanfil ya da zencefil gibi baharat yalnız yemeklerde, tatlılarda değil, ayrıca kadınların tenlerini ovdukları yağlarda da bulunuyordu; çünkü haremli kadınlar bunların çekicilik gücünü artırdığına inanıyorlardı.

İngiliz kâşif **Samuel Baker**, bir kadının toprakta nasıl bir çukur kazarak içini sandal ağacı közü, tütsü, sarı mür sakızı ile doldurduğunu, çıkan tütsü dumanının kokusunu alması için çamaşır ve giysilerini çadır gibi çukurun çevresine nasıl yerleştirdiğini anlatır. Bu bir tür ayin, tene ve giysilere

güzel koku verdiği gibi, kişiyi de kem gözlerden koruyordu.

Tütsünün yapılışının zarif bir görüntülenmesini, **John Singer Sargent**'in "Akamber Dumanı" adlı tablosunda görüyoruz.

Bazen kadınlar arasında söylentiler dolaşır, ayaklarında nalınlarla yükselenlerden, havada uçuşan hamam taslarından bahsedilirdi. Güçlü-kuvvetli hamam natırları bunları bellerinden yakaladıkları gibi, serinleyip kendilerine gelmeleri için, hamamın serin avlusuna atarlardı. Hamamda giyilen yüksek nalınlar, birer sanat yapıtıydı, sedef ve diğer değerli taşlarla süslenirdi.

Ayrıca ayakları hamamın kızgın mermer zemininden korur, ıslak zeminde kayıp düşmeyi önlerdi. Ayrıca nalınlar, giyenin bacaklarını hamam zemininde bulunabilecek çirkefli sulardan korurdu. Bir de hamamın köşesine-bucağına saklandığı sanılan kıskanç cinlerin bulamasından kolladığına inanılırdı.

Kadınların mahrem yerlerinin tüylü bırakılması günah kabul edilir, bu kurala sıkı sıkıya uyan haremli kadınlar hemen hamama koşarlardı. Yalnız bacaklarındaki ve koltuk altlarındaki tüyleri almakla yetinmez, vücutlarının her yerinde, hatta göbek ve kulaklarında çıkanları bile alırlardı. Tüyleri alacakları bölgelerine yakıcı bir tür ağda sürdükten sonra, midye kabuklarının keskin tarafıyla ağdanın kenarından tutup bir hamlede çekerek alırlardı.

Jean Thevenot'nun "Yakındoğu'ya Geziler" (1656) adlı kitabına bakılırsa, dövülerek toz haline getirilen ve suyla karıştırılıp ağda kıvamında hazırlanan bir madenden yapılan bu tüy döktürücü, tüylerinin alınması istenen yere uygulanır, birçeyrek saatte ağdayla beraber hepsi alınıp, yerinin üzeri bol sıcak suyla yıkanırdı.

Arsenik içerdiği bilinen bu maden gerektiği gibi uygulanmazsa, cildi tahriş edebiliyordu. Bu nedenle çok dikkatli olmak gerekti. Tüyleri usturayla almak yerine bu ağdanın kullanılmasının nedeni, ağdanın tüyleri kökünden alması, usturanın ise sadece yüzey kısmını alıp, ilerde tüylerin daha çabuk ve daha sert olarak çıkmasına zemin hazırlamasıydı.

Büyükannem de bana bugün taşrada hâlâ en yaygın tüy alma yöntemi olan ve şekerle yapılan ağdayı öğretti. Bu ba-

Altın sırma işlemeli kırmızı kadifeden geleneksel gelinliği içinde Ayhan.

sit, kolay, şeker ve limon suyu ile hazırlanan ağda, kesin sonuç veriyor. Şeker ve limon suyu fokurdayana kadar kaynatılıp, karamela kıvamına getiriliyor. Bu arada devamlı karıştırmak gerekli. Sonra hemen ateşten alınıp bir su bardağı içine bir küçük damla damlatılıyor. Eğer billurlaşırsa, ağda hazır demektir. Ama erirse, biraz daha kaynatmak gerekir.

Hazır olunca, soğutulup yeterli miktarı tüyü alınacak yere yayılarak sürülüyor. Ani bir hareketle çekildiğinde de, tüylerle birliktekalkıyor. Saatlerce süren sabunlanma, keselenme ve masaj faslından sonra dinlenme odasına geçilirdi. Yıkanmanın verdiği duyum zevki, burada tatlı ve gevşeten bir istirahatle doruğa ulaşırdı. Sokak hamamlarının umumi ve özel odalı olanları vardı.

Hamama girildikten sonra **rüzgârlık** denen yerden geçilip soyunma yerine varılırdı. Bir süre soğuklukta sıcağa alıştıktan sonra da **sıcaklık** denen yere girilirdi.

Dinlenme odaları, Acem halıları ile döşeli olur; kahveler içilir, öyküler buralarda anlatılırdı. Duvarlar çok zengin biçimlerde süslenirdi. İnci ve sim kakmalı örtülerle kaplı divanlardekoru tamamlardı. Kadınlar yine burada biraz kestirip uyur, birbirlerinin giyim-kuşamına çeki düzen verir, dilim dilim kavun yiyerek ya da nefis kokulu şerbetler içerek hararetlerini bastırırlardı. **Julia Pardoe**, "Boğaziçi'nin Güzelleri"nde yine şöyle anlatıyor:

> "En sonunda dış odaya vardıklarında, divanlarına uzanırlar, sadık köleleri onlara kendilerini sıcak tutacak giysiler giydirir, saçlarına kokular sürer, nemini almadan muslin ve işlemeli yemenilerle başlarını sararlardı. Bu arada ellere ve yüze de kokular sürülürdü. En sonunda hamam yorgunu kendisini saten örtülerin üzerinde dinlenmeye bırakırdı. Bu arada şekerlemeciler, şerbetçiler, yemişçiler, çıkış yerini bir panayıra döndürürdü. Zenci kadın kölelerise, hanımlarına uzun çubuklarını ya da yemeklerini koştururdu. Sırlar burada kulaktan kulağa fısıldanır, dedikodular burada aktarılırdı. Ve bütünüyle öylesine garip, öylesine

yeni ve alışılmamışçasına çekici hale gelirdi ki, hiçbir Avrupalı, Türk hamamını ziyaret edip, merakını tatmin etmekten ve oyalanmaktan, kendini alamazdı."

Hamamlar bir de kadınların kolayca gözlemlenebilecekleri yerlerdi ve onları seyredenler, şok geçirmezler, ama gördükleri karşısında şaşkına dönerlerdi. 1717'de yazdıklarında **Lady Montagu** şu erotik havayı vurguluyor:

> "İlk girilen oda yastıklar ve ağır halılarla kaplıydı ve hanımlar bunların üzerinde oturuyordu; ikinci odada, arkalarında köleleri, ama giysilerinde hiçbir mevki ayrımı gözetilmeden, Tabiat Ana'nın kendilerini yarattığı gibi, yani yalın İngilizceyle çırılçıplaktılar, hem de hiçbir güzellik ya da eksikliğe aldırmadan. Ama aralarında hiçbir bayağı gülümseme ya da yersiz bir hareket görülmezdi. Milton'un annemizi tasvir ettiği o yüce zarafet içinde dolaşıyor, yürüyorlardı. Aralarında çoğu, Guido ya da Titian'ın kaleminin çizip tasvir ettiği tanrıçalar kadar orantılı ölçülere sahipti ve yine çoğunun beyaz teni sanki parlıyordu. Bukle bukle örülmüş güzel saçları omuzlarına dökülerek, bu eşsiz güzelliklerin, örgüleri arasına serpiştirilmiş inciler ve kurdelelerle, tek süslerini oluşturuyordu... Bunca güzel kadını çıplak olarak bir arada görmek . Hem de çeşitli pozisyonlarda, kimi sohbet ederken, kimi çalışır, kimi kahvesini ya da şerbetini içerken, çoğunu da yastıklarına sere serpe uzanmış yatarken görmek, kölelerini de (genellikle on yedi, on sekiz yaşlarında hepsi cici kızlardı) hanımlarının saçlarını tararken izlemek hoştu."

Hamamlar ayrıca kadınların birbirlerini inceledikleri ve fırsat buldukça, gözü ziyafeti çektikleri yerlerdi. Sultan'ın kız kardeşlerinden biri, kudretli ağabeyine armağan etmeyi ta-

Charles Amadee Philippe Van Loo, "Bir Hanım Sultanın Giydirilmesi ya da Markiz Pampadour Türkiye'de", 1774. tuval üzerine yağlıboya. Louvre Müzesi, Paris.

sarladığı bir köle kızı şöyle anlatıyor:

> " Ölçüleri kusursuzdu. Bedeni billur gibiydi, kolları asma kabağı ve bilekleri incecik. Teni ise tanımlanamayacak kadar ince! Lokum gibi bir kız. Rengi mi? Gül sanki. Kırk bir kere maşallah!"

Hamamlar yalnız kadınları çin duyusal bir kaçamak değil, haremin efendileri için de erotik bir eğlenceydi. Fransız sanayici **Jean-Claude Flachat**, Sultan Mahmut I'in bir pencereninarkasınagizlenerekodalıklarınınhamamagelişlerini venasıl yıkandılarını izlemeyi oyun haline getirdiğini anlatır.Bütün odalıklara hamama giderlerken giymeleri için birer gömlek veriliyordu. Ama bu şeytani sultan, gömleklerin dikişlerinin çıkarılmasını ve dikiş yerlerinin zamkla tut-

turulmasını buyurmuştu. Buharlı suyla temas eder etmez, kızların sırtındaki gömleklerin vücutlarından kayıpdüşmelerini de eğlenerek seyrediyordu.

Hamamlarda erotizm, yalnız haremlerin efendilerine özgü değildi. Zevk vermek üzere eğitilip yetiştirilmiş, ama Sultan'ın yatağını paylaşmak şansına sık sık erememiş kadınlar için de, hamam sefaları güzel vücutlarla kendilerine göz ziyafeti çekmek ve birbirlerini tatmin etmek üzere ele geçen iyi bir fırsattı. Birbirlerini yıkarlarken ya da ovarlarken, mahrem yerlerinde ilk tüylerin çıkıp çıkmadığını yakından araştırırlarken, harem kadınları sık sık birbirleriyle arkadaş kadar, sevgili de oluyorlardı. **Bassano da Zara** şöyle anlatır:

> "Kadınların bu birbirlerini yıkama ve ovma sefalarının yarattığı yakınlık sırasında, birbirlerine aşk tutkusuyla bağlandıkları da hemen herkesçe biliniyor. Ve de bu nedenle bir erkeğin, bir kadına âşık olması gibi, bir kadının hemcinslerinden birine gönlünü kaptırmasına da sık sık rastlanıyor. Ve ben bir Rum kızıyla bir Türk kızının, körpecik ve güzel bir genç kızla beraber yıkanıp, onu çıplak görebilmek ve ayarlamak için fırsat kolladıklarını çok iyi biliyorum."

Edmondo de Amicis de buna benzer bir gözlemini şöyle anlatıyor:

> "Kadınların kendi aralarında pek ateşli ilişkileri vardı. Aynı renkleri giyiyor, aynı kokuları sürünüyor, tenlerine aynı biçimde ve büyüklükte ben'ler oturtuyorlardı ve aralarında heyecan verici gösteriler yapıyorlardı. Avrupalı kadın gezginlerden biri, eski Babil'deki bütün kötülüklerin, haremde de var olduğunu ileri sürüyor."

BESİNLER

" Yemek, simle nakış işlenmiş kadife kumaştan sofra örtüsünün üzerinde sunuldu. İçi çeşitli salatalar, havyar, taze soğan, zeytin, çeşit çeşit peynirlerle bezenmiş gümüş bir tepsi, altı ayaklı gümüş bir masanın üzerine yerleştirilmişti. Değerli taşlardan yapılmış tuzluklar, karabiberlikler ve zencefillikler de hazırdı. Limon suyu ise oymalı billur sürahi içinde getirildi. Orta yerde üç ayaklı gümüş bir altlık duruyordu. Tepsinin çepeçevresine elmas kakmalı sedeften bileziklere geçirilmiş, son derece ince nakış işlemeli ipekten peçeteler yerleştirilmişti."

Leyla Saz; *"Haremin İçyüzü "(1921).*

Afiyetler olsun... Teşekkür ederim, size de afiyetler olsun...

Hiç kimse daha bir tek lokmaya dokunmadan önce yemeğe bu sözlerle başlanırdı. Sofra başında yemek yemek, haremde sıradan bir olay değil, özenli bir törendi. Bütün bir gün boyunca da sarayın dehlizlerinden bitmek bilmeyen türlü şekerleme ve şerbet taşıyıcıları, Valide Sultan'ın, Kadın Efendilerin, Padişahın gözdelerinin dairelerine gidip gelirdi. Şerbet, harem kadınları arasında çok beğenilen bir serinlikti, çünkü çoğu tatlıya düşkündü. Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"sine bakılırsa, bunların hazırlanması için

gerekli olan buzlu karlar her gün katırların sırtında ve kilometrelerce uzaktaki Uludağ'dan saraya, pazen kumaşlara sarılarak taşınırdı. Uludağ'dan toplanan bembeyaz ve duru kar kümeleri, kubbe kadar büyük yığınlar halinde yetmiş seksen kadar katırın çektiği arabalarla taşınıyordu. **M. de M. d'Ohsson** XVIII. yüzyılda yazdığı "Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Görünümü" adlı yapıtında, sadece reçel ve şerbet yapılan Gülhane anlatılır:

> "Şerbetlerin hazırlanmasına gösterdikleri özen, Fransızların şaraplarını hazırlamaya gösterdikleri özen kadar karışıktı. Şerbetler çeşitli meyve sularına pek çok çiçeğin, örneğin gül, fulya, hercaimenekşe, ıhlamur ve papatyaların karıştırılmasıyla hazırlanıyordu. Ayrıca bazılarına misk, amber ve sarısabır esansları ilave ediliyordu."

Menekşe ve güllerden, karanfil ve kahveyle hazırlanan, içlerine zencefil ve gül yaprakları katılan şerbet türleri de vardı.

"Nişanlı Dürzi Kızı", Bonfils Stüdyosu, Lübnan, 1870-80, İnsan Müzesi, Paris. Gümüşlü bakırdan başlık, XIX. yüzyılda Lübnan ve Suriye'de evli ya da nişanlı Dürzi kadınları tarafından giyiliyordu.

Sultanların yemekleri kendilerine sunulmadan önce içinde zehir olup olmadığının saptanması için kuşhanede denemeden geçiriliyordu. Yemekhane dehlizinin duvarı boyunca uzanan taş raflar, mutfak dehlizleri boyunca sıralanıp gidiyordu. Zenci hadımağaları haremde dağıtılacak pirinç yemek tepsilerini, içleri yemek dolu sahanlarla buralarda topluyorlardı. Padişahın dairesinin kapılarının hemen yanındaki yüksek mermer raflara da bu dairenin yemek tepsileri bırakılıyordu. Hizmetkârlar başlarında taşıdıkları tepsileri getirip kadınların dilediklerini seçebilmeleri için odanın orta yerine bırakıyorlardı. İyi eğitilmiş odalıklar ise Valide Sultan'a hizmet veriyor, Kadın Efendilerle gözdeler de kendi dairelerinde, yemeklerini alçak masalar üzerine konan gümüş tepsiler içinde yiyordu.

Mahmut II'nin (1808-39) tahta çıkışına kadar hareme gümüş yemek takımları girmedi. O günlere dek haremliler yemeklerini elleriyle yediler, yemeklerin tadına parmak uçlarını emerek vardılar.

Haremli kadınlar arasında elle, yani parmaklarla yemek, gerçekten incelik ve ustalık isteyen bir işti. Bütün odalıklar bunu en zarif, yakışır ve güzel biçimde yapabilmek için eğitilirdi. Elle yemek yemeyi, Japon kadınlarının çay sunmaları gibi ustaca becermeyi başarırlardı. O kadar ki bu ikram, sonunda bir raksa dönüşürdü. Sağ ellerini yemek almak için kullanırlar (sol el yalnız kirli işler yapmaya yarardı), bu arada sadece parmak uçları kirlenirdi.

Her yemekten sonra hizmetkârlar küçük tepsiler içinde gümüş taslar getirir, eller bunun içinde yıkanırdı. Ellerini kurulamaları için de altın ve sim işlemeli havlular sunulurdu. Bu kez geniş yer minderlerinin üzerine çekilip bağdaş kurarak nargile içmeye gelirdi sıra.

Tütüntiryakiliği haremin en büyük zevklerinden biriydi ve kullanılan tütün çok kaliteliydi. Kadınlar da, erkeklerin yanında olmamak koşuluyla bol bol tütün tellendirirdi. Nargile içmelerine izin verilmeyen genç kızlar ise, bu işi gizli gizli yapardı. **Elizabeth Warnock Fernea**, "Şeyhin Konukları" (1965) adlı kitabında, Irak'taki bir haremde iki zevce arasında tütün konusundaki çatışmayı şöyle yansıtıyor:

Beni Selma'nın kapısına kadar getiren yaş-

lı kadın, "Tütüniçmemek en iyisi," dedi. "Hacı Hamit, tütün içen kadınlardan hiç hoşlanmaz."

Selma, yaşlı kadına baktı. "Gülsüm," dedi. "Hacı Hamit, senin kadar, benim de kocam." Sonra hem kendi purosunu, hem de diğerlerininkini yaktı.

Aslında çubuklar ve nargileler tütün tellendirme sanatına zarafet katıyordu. Fransız yazar **Théophile Gautier** şöyle yazmıştı:

"Bir divanın yumuşak yastıkları üzerine kurulup, nargile tellendirmek kadar şiir dolu bir şey düşünülemezdi. Kısa kısa çektiğiniz nefeslerso ğuk bir suyu fokurdatarak geçtikten sonra, kırmızı ve yeşil deri ağızdan mavi dumanlar halinde dışarı üfürülüyordu. O dumanlar ki, insana Kahire'deki bir yılan oynatıcısını anımsatıyordu."

Haremi belirleyen yemek alışkanlıkları burada yaşayanları şişmanlatıyordu. **Bassano de Zara** şöyle diyecekti: "Kadınların ayakları kanca gibiydi... Bu da yere bağdaş kurarak oturmalarından kaynaklanıyordu. Çoğunlukla şişmandılar, çünkü erkeklerin aksine bol tereyağlı-kuzulu pilav yiyorlardı. Şarap içme alışkanlıkları yoktu, ama bol şekerli şerbetler içiyorlardı."

Zara'nın sözettiği bu şekerli içecek, boza olmalıdır. Boza, bulgurdan mayalandırılarak yapılan soğuk bir içecektir. Üzerine kuru leblebi ve zencefil ekilerek içilir.

Çocukluğumda sonbahar gecelerinde bembeyaz giysileri içinde sokaklardan "Boooozaaa" diye bağırarak geçen bozacıları hâlâ hatırlarım. "İyi boooozaaa!" sesi yine kulaklarımda. İçi boza dolu güğümleri omuzlarında taşıyarak geçerlerdi. Onları adlarıyla çağırır, peşlerinden koşar, bardaklarımızı bozayla doldururduk. Yıllardan sonra Türkiye'ye döndüğümde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son seslerinden

olan "Boza, booozaaa" sesleri, artık sokaklardan çoktan kaybolmuştu. Yankıları bile kalmamıştı. Şimdilerde boza, İstanbul ve Ankara'nın bazı semtlerinde, özellikle Ankara'da Ulus'ta bir yerde var; ama artık bozanın anımsadığım ne o eski tadı, ne de çekiciliği kalmamış.

Öğle ve akşam yemekleri, günün temel yemekleriydi, adeta birer şölendi: Kuzu kapaması, kıymalı, peynirli ya da ıspanaklı börekler, pilav, enginar, zeytinyağlılar, üstlük olarak da zengin tatlılar ve hoşaflar. Akşam yemeklerinden sonra da meyve ve kekler.

Haremli kadınların çoğu reçel yapmakta çok ustaydı ve sık sık birbirlerine armağan olarak pişirdikleri tatlı ve reçelleri gönderirlerdi. Bunlar arasında lokumun özel bir yeri vardı. Bugün bile binlerce ton lokum üretilip dış ülkelere satılıyor. Lati lokum, haremdeki yemekli ziyafetlerinen gözde tatlılarındandı.

Diğer tatlı ve şekerlemelerin de ihtiraslı ve erotik adları vardı: Dilberdudağı, vezirparmağı, kadıngöbeği gibi.

XIX. yüzyılda haremli kadınları gösteren stüdyo fotoğrafı.

Dilberdudağı Tarifi

Şurubu: 2.5 fincan şeker, bir çay kaşığı limon suyu, 3 fincan su.

Hamuru: Bir kaşık tereyağı, 3/4 fincan su, 1.5 fincan un, bir çay kaşığı tuz, 2 çırpılmış yumurta, bir yumurta sarısı, bir fincan safran yağı.

Şekeri, limon suyunu ve suyu karıştırarak şurubu hazırlayın; arada sırada karıştırarak on beş dakika kaynatın. Soğumaya bırakın.

Bir tencerede tereyağını eritin ve rengi dönüşmeye başlayınca, unu ve tuzu içine katın, sonra bunu yavaş yavaş suyun içine dökün. On dakika kadar çok kısık ateşte pişirip, sürekli karıştırın. Ateşten indirdikten sonra, oda sıcaklığında soğumaya bırakın. İki yumurtayla bir yumurta sarısını da katın. İyice hallolana kadar bir çatalla çırpın. Un serpilmiş tahta üzerinde karışımı iyice yoğurun. Hamuru ceviz iriliğinde parçalara ayırıp, dudağa benzeyecek şekilde biçimlendirin. Safran yağını tavada kızdırıp, dudak gibi biçimlendirilmiş hamurları içinde kızartın. İki tarafı da nar gibi kızardıktan sonra, yağını süzdürürek tavadan alın. Şurubunu üzerine döktükten sonra, sıcak olarak ikram edin.

Çocukluğumuzda bu iç bayıltan tatlıyı çok severdik. Ailemizin tatlı ve reçel ustası, büyükteyzem Meryem'di. Özellikle pişirdiği dilberdudağı ve yoğurt tatlıları ile bizi çok mutlu ederdi.

İnsanı tıka basa doyuran bu tatlı aslından sonra sıra kahve keyfine gelirdi. Hizmetkârlardan biri cezveyle kahveyi taşır, birinci si elmas kakmalı tepsiyle fincanları getirir, üçüncüsü de kahveyi döktüğü fincanları birer birer sunardı.

Türk kahvesi aslında Türkiye'de yetişmez, Yemen'den getirilirdi. Hatta başlangıçta da pek hoş karşılanmamıştı. Kahve içmek ahlaksızlık sayılıp uzun yıllar içilmesi yasaklanmıştı. XVII. yüzyılın ortalarından sonra kahvenin nimetleri Türklere özgü abartmayla göklere çıkarıldı. **Kâtip Çelebi**'nin "Hakikatin Terazisi"nde (1650) yazdığı gibi, birçok meziyetlerinin yanı sıra, kaynar kahvenin mucizevi bir şekilde insanı yakmadığı bile öne sürüldü:

"Kahve şüphe götürmeyecek şekilde soğuk ve kurudur. Suda kaynatılsa bile, ikisinin karışımında, kahve soğukluğunu yitirmez, hatta belki artarda, çünkü suyu da soğutur. Bunun içindir ki kahve harareti söndürür ve bir yere döküldüğü zaman da yakmaz, çünkü kahvenin etkili olmayan, garip bir sıcaklığı vardır."

Türk kahvesini diğerlerinden ayıran özelliği, önce toz halinde denenecek kadar ince çekilmesi, sonra da hazırlanışındaki kendine özgü tarzıdır.

Türk Kahvesi

Yarım fincan su, 2 çay kaşığı şeker, 2 çay kaşığı çekilmiş toz kahve.

Suyu cezveye doldurun. Şekerle kahveyi de ilave edip, iyice karıştırın. Kısık ateşe oturttuktan sonra, üzerinde kabarcıklar oluşmaya başlayana dek kaynatın. Sonra indirip, fincanlara yarısını dökün. Yeniden ateşe koyup, bir kez daha kabartın ve taşmadan alıp, fincanları doldurun.

Çok basit gibi görünmekle birlikte, Türk usulü kusursuz kahve pişirmek, dünyanın en zor işlerinden biridir. Bütün sorun kahvesini, şekerini çok iyi ayarlamak ve pişirirken zamanlamayı doğru yapabilmektir.

Kahve pişirme becerisi genç bir kadının yaşamında büyük önem taşırdı; çünkü bir eş olarak meziyetlerinin değerlendirilmesi, pişirdiği kahvenin tadına ve kıvamına göre yapılırdı. Kayınvalide adayının kalbini kazanabilmek için kahvesinin onun tarafından takdir edilmesi gerekirdi.

Ben de dokuz yaşlarımda bir hayli kahve pişirme denemesinden geçtim ve kuşaktan kuşağa gelen, herhalde hep yaşayacak olan kahve pişirme geleneğini kaptım. Ancak artık bu da bugün kaybolmaya başlayan bir gelenektir. Son gittiğimde, Türk kahvesinin de modası geçmeye başlamıştı. Hemen herkes "neskafe"ye daha çok itibar ediyordu. Çünkü

hazırlaması şipşaktı, Türk kahvesinin artık modası geçmiş ve bir kenara itilmişti.

Haremde kadınların alkollü içki içmelerine hoş gözle bakılmazdı, ama erkeklerine Yunanlıların uzo'su ile, Fransızların absent'ine benzeyen anasonlu rakılarının sofrasını onlar hazırlardı. İçine su katıldığında beyazlaşan rakıya bu nedenle **"aslan sütü"** de denirdi.

Diğer öğünlere kıyasla, haremlerde sabah kahvaltıları daha sade ve yoksuldu. Tereyağ, bal, beyaz peynir, reçel, zeytin ve koyu Rus çayından oluşur, sabah kahvaltılarında asla kahve içilmezdi. Bugün bile sabah kahvaltılarında kahve içmek yakışık almaz, ama saray haremlerinde bazı özellikler vardı ve **Leyla Saz**'ın "Haremin İçyüzü"nde anımsattığı gibi, "Bazı peynirler gümüş kaplar içinde hazırlanır ve sepetlerle saraya getirilirdi. Bunlar özel olarak saray için hazırlanır ve kesinlikle başka yerlerde satılmazdı. Getirilen bu nefis peynirlerin karşılığında da, tüccarlara armağan olarak midye dolması ikram edilirdi."

Kleopatra'nın her saat için bir tane olmak üzere yirmi dört mutfağı olduğu söylenir. Topkapı Sarayı'nda ise on çift mutfak (ya da yirmi tek) Sultan'a, Valide Sultan'a, kadın efendilere, hadımağalarına ve sarayın diğer mensuplarına hizmet veriyordu. Bu kadarı bile **Ottaviano Bon**'u (Gezi

XIX. yüzyılda Mısırlı bir prensesin stüdyo fotoğrafı: "Hamamdan çıkan genç hanım sultan."

Anıları, 1604) etkileyecek kadar büyüktü.

> "Mutfak malzemeleri doğrusu görülmeye değer bir manzara oluşturuyordu, çünkü hemen hepsi bakırdan olan kazanlar, tencereler, kepçeler ve diğer malzemeler o kadar büyüktüler ki, böylesine güzellerini ve bakımlı olanlarını başka yerde görmek imkânsızdı. Tabak olarak kullanılan sahanlar da incecik dövülmüş bakırdandı ve öylesine iyi bakılıp onarılıyordu ki, görünümleri insana hayret veriyordu. Bunlardan sayılamayacak kadar çok vardı ve herhalde Babıâli'ye büyük masraf açıyordu, çünkü bu mutfaklar sayıları bini aşan saray mensupları ile divan toplantılarının yapıldığı dört gün boyunca saray dışından gelen 4 000-5 000 kişiye de karınlarını doyurmaları için yemek hazırlıyordu..."

Saray mutfaklarında çalışan yüz elli aşçı vardı ve bunlarınen itibarlısı, padişahın yemeklerini hazırlayandı. Topkapı Sarayı'nı 1551'de ziyaret eden **Nicolas de Nicolay**'a göre, "Özel mutfakta görevli olanların ocakları ayrı yerlerdeydi ve et yemeklerinin is kokmadan pişirilip hazırlanmasına özen gösterirlerdi. Yemekler porselen tabaklara konup, çeşnicilerle huzura gönderilir, yemeğin tadılması (zehir denetimi) padişahın gözü önünde yapılırdı."

Ocakları ısıtmak ve harem mutfaklarında ateş yakmak için gerekli odunlar, Sultan'ın kendi özel ormanlarından kesilirdi. Dev yapılı otuz odun kesici, her sabah saray hizmetinde kişiler olarak odun stoklarının eksilmemesi için Karadeniz'e yelken açan teknelerle yola çıkar, odun kesmekte ve taşımakta kendilerine yardımcı olmak üzere beraberlerinde köleleri de götürürlerdi.

Büyükanneme harem kadınlarının en sevdikleri yemeğin ne olduğunu sorduğumda, baklavanın en egzotik türlerinden birini söyleyeceğini sanmıştım. **"Patlıcan"** yanıtını

aldım.

"Elbette en çok onu severdik. O günlerde rüyasında patlıcan gören kadının, gebe kalacağına inanırdık. İfritleri kaçırmak için de patlıcanın acı suyunu içerdik. Yüzümüze de kesilmiş patlıcan sürerdik. Ama hepsinden önemlisi, bir erkeğin kalbini fethetmek için patlıcandan binbir çeşit yemek pişirmeyi bilirdik. En az elli tür patlıcan yemeği bilmek zorunluydu," dedi bana. "Yoksa evde kalmış yaşlı bir kız olup çıkardın!"

Solda: XIX. yüzyıl kılığı içinde bir Türk saraylı hanımı. Sağda: Feraceli bir kadın.

HANIM SULTANLAR

"Sen de sultanın eşi gibi elmaslar ve haşmet içinde yaşa, e mi!"

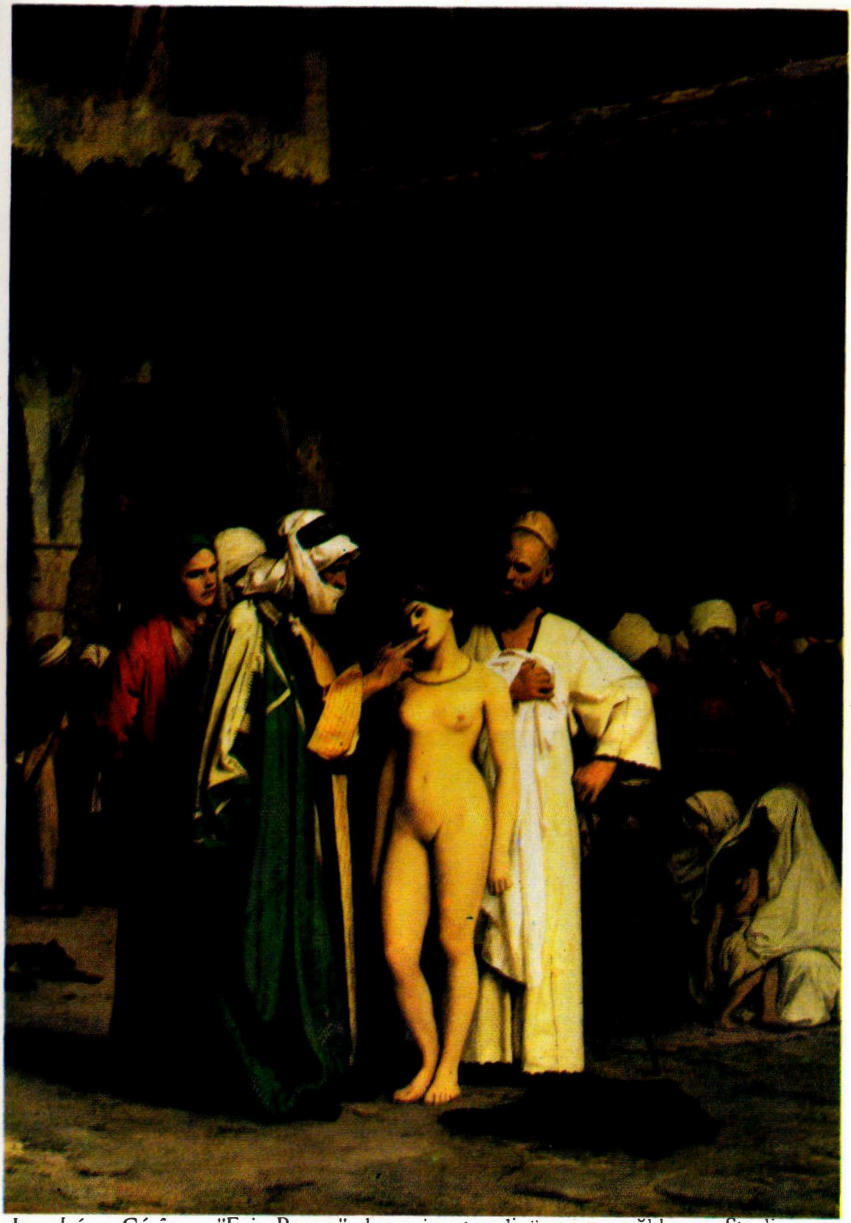
- Çerkez ninnisi-

1299 yılında Sultan Orhan'la Bizans Prensesi Teodora'nın evlilikleri henüz Osmanlıların eline geçmemiş olan Konstantiniye'nin Avrupa yakasında büyük ve gösterişli bir düğünle kutlanmıştı. Orhan, erguvan rengi giysiler içindeki gelini alıp getirmek üzere otuz tekne ve ona refakat eden bir atlı kolu gönderirken, kendisi de Anadolu yakasında otağ kurmuştu. **Edward Gibbon**, "Roma İmparatorluğu'nun Alçalış ve Çöküşü"nde olayı şöyle vurgulayacaktı: "Gelini ya da kurbanı saklamak için perdeler birden aşağı çekiliverdi ve prensesin çevresinde diz çöküp halka olan hadımağalarının ortasında, düğün alayı meşalelerinin ışığında nefir ve davulların sesi mutlu olayı ilan etti. Ve prensesin sözde mutluluğu, düğün şarkısının temasını yarattı ve bunu çağın yaratabileceği ozanlar söyledi. Teodora (Nilüfer Hatun) Kilise törelerine uyulmadan efendisine teslim edildi. Fakat Bursa'daki haremde dinini koruyabileceği şart koşulmuştu."

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarında sultanlar; Bizans imparatorlarının, Anadolu beylerinin ve Balkan prenslerinin kızlarıyla evlendiler. Bu evlilikler kesinlikle birtakım diplomatik ilişkiler gereğiydi. İstanbul'un fethinden sonra saray haremine Türk olmayan odalıklar dolduruldu. Gelenek, imparatorluğun çöküşüne kadar da sürdü. Bu esir kızlar, Padişah'ın mülkü olduklarından şeriat gereği Sultan, kızların hiçbiriyle evlenmek zorunda değildi. Ama zaman

John Frederick Lewis, "Harem Yaşamı", İstanbul, 1857, kanaviçe tuval üzerine yağlıboya. Laing Sanat Galerisi, Newcastle, İngiltere.

Jean-Léon Gérôme, "Esir Pazarı", kanaviçe tuvali üzerine yağlıboya. Sterling ve Francine Clark Sanat Enstitüsü, Williamstown, Massachussetts.

Jean-Auguste D. Ingres, "Odalık ve Köle", 1842, yağlıboya. Walters Sanat Galerisi, Baltimore, ABD

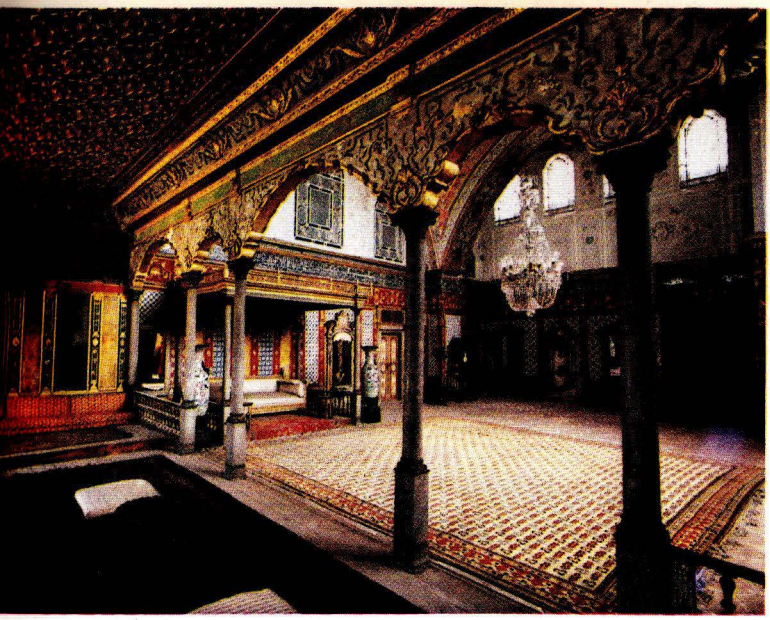
Rudolp Ernst, "Haremde Boş Saatler", 1900, yağlıboya. Özel koleksiyon.

Henry William Pickergill, James Silk Buckingham ve eşinin portresi, 1816, tuval üzerine yağlıboya. Kraliyet Coğrafya Derneği, Londra. Bir gazeteci olan Buckingham, Doğu'ya sık sık gezilere çıktı ve eşi Elizabeth'le birlikte, Şark giysileri içinde bu pozu verdi.

Amadeo Count Preziosi, "Adile Hanım", 1854, kâğıt üzerine suluboya ve kurşunkalem. Victoria ve Albert Müzesi, Londra.

"Hünkâr Sofası", harem kadınları Sultan'ı burada eğlendiriyordu.

Sir Frank Dicksee, "Leyla", 1892, tuval üzerine yağlıboya, Güzel Sanatlar Derneği, Londra

Achille-Jacques-Jean Marie Devéria, tuval üzerine yağlıboya. Norton Simon Sanat Vakfı, Pasadena, Kaliforniya.

Edmund Dulac, Ömer Hayyam'ın "Rubaiyat"ının 11. dörtlüğü için yapılmış illüstrasyon (Londra, Hodder ve Stoughton, 1909). Ender Kitap ve Yazmalar Kitaplığı, Columbia Üniversitesi, New York.

zaman bazı Padişahlar (Kanuni Süleyman gibi) seçtikleri bir kadını zevce olarak nikâhladılar.

Odalıkların aksine, Sultan'ın cariyeleri, eşler sayılırdı; bunlara **kadınlar** ya da **kadın efendiler** denir, sayıları da beşle sekiz arasında değişirdi. İlk cariyesi, **baş kadın efendi** diye çağrılırdı. Bunu ikinci, üçüncü ve varsa diğerleri izlerdi. Kadın efendilerden biri ölecek olursa, arkasında olanlar bir derece yükselirdi. Ama böyle bir yükselme için önce Sultan'ın onayının baş harem ağası tarafından duyurulması gerekirdi.

Sultanların haremlerindeki yüzlerce kadınla cinsel ilişki kurdukları, hayali bir fantezidir. Bazı hallerde bu iddia doğru olabilir. Örneğin Murat III öldüğünde, ardında sallanması gereken yüzden çok beşik bırakmıştı. Ama sultanların çoğu tek bir kadın almayı yeğlediler;Selim I, Mehmet III, Murat IV ve Ahmet II saptayabildiğimiz kadarıyla da bu kadınlara ihanet etmediler...

Sultanların çoğu gecelerini gözde cariyelerinin yanında, aralarında anlaşmazlık çıkmaması için dönüşümlü olarak geçiriyordu. Saray haznedarı da, tuttuğu özel deftere, Sultan'ın dünyaya gelen çocuklarını, doğum günleriyle kaydederek meşruluklarını belgeliyordu. Bu olağanüstü **vakayiname** (günlük) bugün de var olup, sultanların yalnız cinsel yakınlıklarını, açıklamakla kalmıyor, örneğin Sultan Süleyman'ın kadın efendilerinden **Gülfem**'in, doğurduğu bebeklerden birini bir başka kadına satmak suçundan idam edilmesi gibi tarihsel olaylara da ışık tutuyor.

Belki Batılı beyinler buna üzülecekler, ama anlaşıldığı kadarıyla Padişah ve çok sayıdaki cariyeleri arasında hiç de sanıldığı gibi sefahat âlemleri tertiplenmiyordu. Ancak İbrahim gibi sultanların da gelenekler dışına çıkarak kendilerini sefahate kaptırdıklarını, fakat bunların ruhsal dengelerinin yerinde olmadığını kabul etmek gerek.

Padişahlardan birinin kadınlarına aynı ilgiyi göstermekte başarısızolması, haremde güvensizliğe, kuşkulara ve kötü niyetlerin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Örneğin **Mahidevran Sultan**, bir başka kadının yüzüne kezzap attığından Bursa'ya sürüldü. **Gülnuş Sultan**, Gülbeyaz adlı odalığı, uçurumdan aşağı yuvarladı. **Hürrem Sultan** boğu

Yukarıda: Yaşmaklı bir kadın. Sağda: Yaşmaklı ve eli çantalı bir ailebireyi hanım.

larak öldürüldü. **Bezmiâlem** Sultan ise, gizemli bir şekilde otadan kayboldu.

Haremde sunulan her şerbet bardağı, büyük olasılıkla zehirliydi. Kadınların arasında ittifaklar, klikler ve sürekli bir sessiz savaş vardı. Bu hava yalnız haremin duygusal atmosferini değil, devleti de etkiliyordu. Tarihçi **Alain Grosrichard**, "Sarayın Yapısı"nda (1979) şöyle bir yorum getirecekti:

"Haremi bir hapishaneye dönüştüren katı disiplini bir tek şey haklı gösterebilirdi: Kadınların hırsı! Öyle bir hırs ki, hepsini sapıklığa varan davranışlara itebilirdi."

Odalıklardan biri, bir şehzade ile cinsel ilişkide bulunursa tahta çıktığında büyük olasılıkla onun kadını kabul edilirdi. Ancak kadınlar, Sultan'ın izni olmadan karşısında oturamazdı ve hep törelere uygun törenlerle yanlarına gelip konuşabilirlerdi. Şehzade anneleri, oğullarını hep ayağa kalkarak karşılar, onlara **"Aslanım,"** diye seslenirlerdi.

Kadınlar arasındaki ilişkilerde çok resmiydi. Birinin bir diğeriyle konuşması gerekirse, kalfasını göndererek konuşma isteğinde bulunurdu. Harem protokolü yaşlılara da saygı ve nezaketle davranılmasını buyururdu. Geleneksel bir saygı belirtisi olarak bütün **harem** kadınları, kadın efendilerin

eteklerini öperdi. Şehzadelerde, babalarının kadın efendilerinin ellerini öperdi.

Haremli Kadınlar ve Politika

Haremli kadınların devlet işlerine aşırı burunlarını sokmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çökme nedenlerinden biridir. Ne garip, bu olgu, imparatorluğun en görkemli dönemi olan Muhteşem Süleyman'ın çağında (1520-66) başladı. Kadınlar o dönemde Hürrem Sultan'la birlikte Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Eski Saray'dan, Topkapı Sarayı haremine taşındılar (1541). İktidar mevkiine daha da yaklaştılar. Böylece hanım sultanlar saltanatı başlamış oldu. Bu dönem, yaklaşık bir buçuk yüzyıl, **Kösem Sultan**'la **Turhan Sultan** arasındaki çatışmaya kadar sürdü (1687).

Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra padişahlar bir daha orduların başında sefere katılmadılar, haremlerinin sinesine çekildiler. Ellerini-eteklerini dünya sorunlarından çekerek zamanlarının çoğunu kadınlarla beraber geçirmeye başladılar. Elbette bu içe kapanıklık, onların iktidar yeteneklerini önemli ölçüde azalttı. Padişahların yerine hanım sultanlar, çeşitli derecelerde devleter kânını etkilemeye başladılar. Bunu da rüşvet ve mevki vererek sağladılar. Mehmet III'ün 1603'te ölümünden sonra bir dizi çocuk, padişah ve akli dengesi bozuk sultan, giderek kadınları tahtlarının ardındaki gerçek iktidar haline getirdi.

Bu kadınların zor durumlardan avantajlı durumlara geçmelerini görmek, gerçekten büyülcyicidir. Her imparatorluğun başından perde arkasında rol oynayan efsane kadınlar gelip geçmiştir. Fransa'da Madam Pampadour, Çin'de dul imparatoriçe Yung-Şu gibi... Fakat hiçbir ulusun tarihinde, kadınların iktidar dizginlerini ele aldıklarını göremeyiz, hatta gizli de olsa. Osmanlı harem-i nin kadınları, lüks hapishanelerinden çıkıp D**ivan**'a egemen oldular ve bütün sarayı diledikleri gibi parmaklarında oynatmayı başardılar. Harem ağalarının aracılığı ile Sadrazamlarla ve diğer siyasal ağırlıklı kişilerle ilişki kurarak, hatta zaman zaman bir perdenin ya da kafesli pencerenin ardından kendileriyle bizzat görü-

şerek, isteklerini aktardılar. Yalnız sarayı tanımakla kalmadılar, bütün dünyayı keşfettiler ve düşmanlarını alt etmeyi, dostlarını yüceltmeyi bildiler.

Eyalet valilerini seçtiler, hatta hatta yabancı ülkelerde entrikalarakalkıştılar.

Örneğin Korfu Valisi Baffo'nun kızı Venedik'e giderken Türk korsanları tarafından kaçırılıp Sultan Murat III'ün haremine satılmıştı. Sonradan **Safiye Sultan** adını alan bu kadın intikam almak için Venedikçıkarlarını kollamaya karar lıydı. O kadar ki, Venedik gemileri Türk donanmasına zarar vermeye başladıklarında, Sultan'ı doğduğu yer olan Saint Mark'a saldırmaktan vazgeçirmeyi, hatta Venedik'e özellikle ticari avantajlar sağlamasını bile becerecekti.

Gerek Venedik elçisi, gerekse Catherine de Medici, Safiye Sultan ile saraya kumaş ve mücevher getiren bohçacı kadınların dizginlerini elinegeçirmiş **Kiraz** adlı bir Yahudi aracılığıyla ilişki kurabiliyorlardı. İngiltere Kraliçesi Elizabeth I'in gönderdiği armağanlardan başı dönen Safiye Sultan, İngilizlere de gerek siyaset, gerekse ticaret alanlarında yardım önerisinde bulundu. Hatta kraliçe ile kişisel yazışmayabile girişti, ki Osmanlı yasasına göre bu vatana ihanetti. Sultan Mehmet III, annesi olan **Safiye Sultan**'ın karanlık işlerinin farkındaydı, ama bunlara pek burnunu sokmaya cesaret edemiyordu.

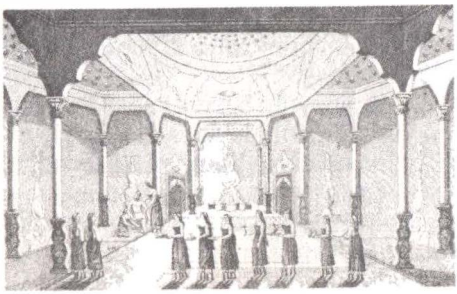
Yine de Safiye Sultan'ın ömrü acı bir sonla noktalandı. Yatağında boğularak öldürüldü. Bir Ceneviz gazetesi bu kadının ölüm haberini şöyle duyurdu (Ceneviz, Venedik'e rakip bir şehirdi): "Bu günahkâr yaşlı kadın ve sefil sultan, katledildi: **La stata assasine aquella Sultana, che si chiama La Sporca, che le fu una vecchia materola.**"

Valide Sultan Süreci

Her yeni padişahın tahta çıkması ile beraber bir iktidar kavgası başlıyordu. Yeni bir kadın efendi, Valide Sultanlığa yükseliyordu. Yeni Valide Sultan yaklaşık yüz arabalık bir kortejle çevresinde yeniçeriler, saraya taşınıyordu. Hizmetkârı arkasından asasını ve nişanlarını taşıyor, onun peşinden gelen bir başka saray görevlisi de, töreni seyreden

halka sikke dağıtıyordu.

Valide Sultan'ın odalık kızlarını ve diğer harem mensuplarını taşıyan arabalar da daha arkadan geliyordu. Saray kapısında Sultan at sırtında gelip annesini karşılıyor, elini öpüp kendisini sarayın haremine buyur ediyordu.

Karşıda: Erken XIX. yüzyıl gravürü, odalıkların Sultan'ı yıkamaları. Ayaklarındaki yüksek nalınlara dikkat edin.Altta: Ignaze Mouradja d'Ohsson. "Kadınlar Hamamı", taş baskı. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Tablosu (1787)". Yazarın koleksiyonundan.

Küçük Sultanlar

Padişah'ın kız evlatları, sarayda diğer sultan kızları ve odalıkların kızlarıyla oynayarak yetişip büyüyordu. Buluğ çağına erene kadar da erkek kardeşleriyle beraber sarayda eğitiliyordu.

Tıpkı diğer krallıklarda olduğu gibi, Osmanlılarda da sultan kızlarının evlilikleri siyasal dengelemelere bağlıydı. Sultan, kızları ve kız kardeşlerinin kocalarını bizzat seçerdi. Sadrazam da bunu **iradei şahane** olarak açıklardı. Bu yolla seçilen damat bey, önceki karılarını ve odalıklarını boşamak zorundaydı.

XIX. yüzyılın başına kadar Padişah kızları kendilerinden yaşlı, önemli devlet adamlarıyla evlendiriliyordu. Bu nedenle de genç yaşlarında dul kalıyorlardı. Kızların bazıları iki-üç yaşlarında nişanlanıyordu.

Saray kayıtları arasında Ahmet III'ün beş yaşındaki kızı **Fatma Sultan**'la, orta yaşlı biri olan Ali Paşa'nın nişanlanması ile ilgili güzel bir anı bulunur (1709). Elbette bu simgesel bir nişan töreniydi ve geçerliliği için aradan sekiz yıl geçmesi gerekiyordu. Küçük hanım sultan buluğ çağına erene dek de nişanlısının yanına yaklaşmasına izin verilmiyordu. Ne var ki, bu evlilik hiçbir zaman gerçekleşmedi; çünkü yedi yıl sonra küçük sultan evlilik yaşına ermeden Ali Paşa bir savaşta şehit düşüp öldü.

XIX. yüzyılda çocuk evliliklerine son verilip evlilik için asgari yaş olarak buluğ çağı kabul edildi. Hatta bazı padişah kızlarının kendi eşlerini seçmelerine bile izin verilerek, İslam toplumunda o zamana kadar görülmemiş bir özgürlük tanındı. Böylece bazıları sevdikleriekeklerle evlendiler, bazıları birkaç kez dünya evine girdiler.

Sultanlar, kızlarının evlenmelerinde çok eli açık davranır ve gelininçeyizi, **Mihrimah Sultan**'ın düğününe katılan **Baron Helmuth von Moltke**'nin 1836'da anlattığı gibi, halka teşhir edilirdi:

> "Dün (Çarşamba, 4 Mayıs 1836) sultanın çeyizi yeni malikânesine taşındı. Atlı muhafızlar tarafından korunan ve çok çok paşanın eşlik ettiği kafilede kırk katır tarafından taşıdığı değerli ku-

maş denkleri, yirmi araba dolusu şal, halı ve ipek süslerle diğer süs eşyaları, onların da arkasında üç yüz altmış hamalın tepelerinde taşıdıkları gümüş tepsiler yer alıyordu. Tepsilerin hemen ilkinde, altın ciltli şahane bir Kuran'la, onun ardında sıralanan gümüş koltuklar, mangallar, mücevher kutuları, altın kuş kafesleri ve Tanrı bilir kim bilir daha neler sıralanıyordu. Büyük bir olasılıkla bu değerli eşyanın bir bölümü, gelecek sultanın nikâhında yeniden sergilenmek üzere, gizlice hazineye iade edilecekti."

Şenlikler, rakslar, müzik ve fener alayları haftalarca sürüp gidiyordu. Düğün süresince her gün yeni bir eğlence düzenleniyordu. Şehrin bütün semtlerinden gelen halk davulcular, cambazlar, hokkabazlar, pehlivanlar tarafından eğlendiriliyor, horoz döğüşleri düzenleniyordu. Düğün ve şölenlerden sonra yeni evliler Padişah'ın kendileri için hazırlatıp döşettiği bir saraya geçiyorlardı. Damat, harem ağası ile beraber gelinin odasına giriyor, önce duasını ettikten sonra küçük sultanın eğilip ayaklarını öpüyor, böylece zifaf gecesi başlıyordu.

Küçük sultanlardan bazıları, Kanuni Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'la, torunu **Ayşe Hümaşah Sultan** gibileri, babaları ve kocaları üzerinde büyük söz sahibi olmuşlardı. Ahmet III'ün (1703-30) bir başka kızı, **Hatice Sultan** da, özellikle Lale Devri sırasında bütün iktidarı eline geçirmiş, padişahı ve sadrazam olan kocasını etkilerken, Villeneuve Markisi ile kalkıştığı entrikalarda, Fransa'nın Rusya'ya karşı savaşına destek sağlamıştı.

İkinci Evlenmeler

Padişahlar ayrıca diğer güçlü devlet adamlarına da, özellikle eşleri çocuk doğuramayan ya da düşük yapanlara

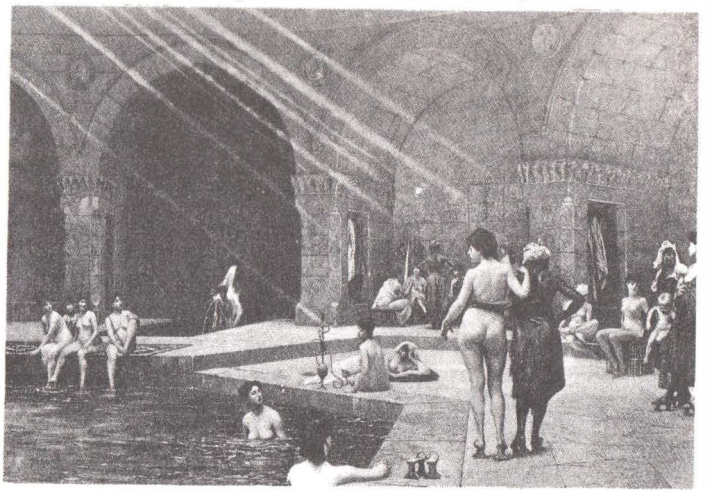
da kız vermişlerdir. Öte yandan odalıklar ve çocuksuz gözdeler için evlilikler ayarlanmıştır.

Doğumlar

Doğum hazırlıkları için sarayın en büyük köşklerinden biri titizlikle temizlenir, yeniden dayanıp döşenirdi. Yatak örtüleri ve yorganlar kırmızı olurdu. Doğumda kullanılacak taslar, leğenler ve diğer malzemeler de altın ya da gümüştü.

Doğum sırasında gebenin yatırılmak yerine oturtulması tercih edilirdi. Ayrıca özel doğum koltukları kullanılırdı. Ebe, bebeği doğurturken birçok yardımcı kadın da anne adayına yardım ederdi. Doğumdan hemen sonra **sütnine** devreye girerdi. Doğum sırasında bazen hanendeler, rakkaseler ya da saray cüccesi (o da hadımdı), doğum sırasında gebeyi oyalamak üzere çağrılırdı. Olay, bir dert olmaktan çok, bir kutlama gibi karşılanırdı.

Bebek dünyaya gelir gelmez baş harem ağası haberi he-

Jean-Léon Gérôme, "Bursa Büyük Hamamı" 1885. Fotogravür. Yazarın koleksiyonundan. Bursa, uzun süre kaplıcaları ile ün saldı. Padişahlar burada şifalı sulardan yararlanmak için güzel hamamlar yaptırdılar.

men sarayın diğer bölümlerine duyurur, sarayın her dairesi doğan bebek erkekse beş, kız ise üç koç kurban ederdi. Ayrıca erkek dünyaya geldiyse yedi, kız dünyaya geldiyse üç pare top atışıyla duyurulurdu. Bu atışlar yirmi dört saatte beş kez tekrarlanırdı: Yani her ezandan sonra. Valide Sultan ve sadrazam kabuller düzenler; bebek, annesi ve haremdeki diğer güçlü kadınlar hediyeler sunardı.

Şehzadelerin dünyaya gelişlerinde değerli takılarda takılırdı. Çığırtkanlar haberi şehir halkına duyurur, şairler mutlu olay hakkında mısralar düzerdi.

Harem bir ışık ve renk cümbüşüne dönüşür, haftalarca süren doğum şenlikleri yüzünden hummalı bir faaliyet başlardı. Fenerler, lambalar ve meşaleler sarayın dışını da aydınlatırdı. Zengin Osmanlı zadegânı doğumu fırsat bilip zenginliğini abartarak teşhir ederdi. Bir hafta boyunca bütün şehir binbir gece masalları havası yaşardı.

Hanım Sultanların Ölümü

Fatih Sultan Mehmet'in sandukasının yanı başında yatan isimsiz sandukayı büyük bir esrar perdesi örtmektedir. Müslüman din bilginleri (yani mollalar) bunun sonradan Ortodoks azizesi ilan edilen ve Mehmet'in tutku derecesinde bağlı olduğu İrena'ya ait olduğunu iddia ederler.

William Pointer'in 1566'da yazdığı kinayeli öykü "Zevk Sarayı"ndadediğinebakılırsa, **"Sultan onunla gecelerini ve gündüzlerini tüketmekle kalmamış, sürekli kıskanarak yanıp tutuşmuş"** tu.

Fatih ona her şeyi verdi, fakat dinsel inancından döndüremedi. Bunun üzerine mollalar da, bir **"gâvur"**a tutulduğu için Sultan'ı ayıplayıp eleştirdiler.

Richard Davey'in "Sultan ve Kulları"na (1897) göre, Fatih bir gün bütün mollaları sarayının avlusunda topladı. İrena da orta yerde duruyordu. Gösterişli bir peçeyle örtünmüştü. Sultan peçeyi yavaşça kaldırarak zarif güzelliğini hepsine gösterdi.

"Görüyorsunuz işte, şimdiye kadar gördüğünüz bütün kadınlardan daha güzel bir kadın," dedi. "Düşlerinizdeki bütün hurilerden de daha sevimli. Ve ben onu kendi hayatımdan çok seviyorum. Ancak hayatım İslamiyete olan sevgimin yanında çok değersiz kalır." Sonra İrena'nın uzun, altın sarısı saç örgülerini tutup başını kaldırdı, palasının tek bir darbesiyle başını vücudundan ayırdı. **Charles Goring**, "İrena" adlı şiirinde (1708), bu kritik anı şöyle ölümsüzleştirdi:

Mülkümü ve yitirdiğim ünümü kıskanıp
Tahtım uğruna sevgili yârî kılıçladım
Ama cömert sevgime yanıt verseydi yârim
Mülkü hiçe sayar, yârimi kucaklardım.

Kanuni Sultan Süleyman da bir gece yatağına gelmeyi ihmal edenkadınlarından **Gülfem**'inkellesininuçurulmasını buyurmuştu.

Deli İbrahim de sefahat âlemlerinden birisi sırasında bir gece bütün kadınlarının toplanıp çuvallara tıkılmasını ve Boğaz sularına atılmasını emretmişti. Bunlardan biri Fransız denizcileri tarafından kurtarılıp, Paris'e götürülmüş, herhalde burada da hikâyesini uzun uzun anlatmıştı.

Sarayda yaşayıp, seven ve ülkeyi yöneten güçlü ve ilginç hanım sultanlardan üçü, özellikle ilginçtir. Her biri, içinde yaşadığı yüzyılın ayrıntılarını yansıtır. Kızlık adıyla **Roxelane** olan Hürrem Sultan (1526-58), bir padişahla yasal olarak evlenen, çevresiyle birlikte saraya taşınan ilk kadındı. Ayrıca Osmanlı sultanlarının en büyüğü olarak bilinen Muhteşem Süleyman'ın üzerinde tam anlamıyla bir egemenlik kuracaktı.

Kösem Sultan ise, en uzun saltanat süreni ve en çok şey göreni oldu. Nakşidil Sultan (kızlık adıyla **Aimée de Rivery**) da yaşadığı hayatla adeta efsane yazdı.

Hürrem Sultan (Roxelane)

İstanbul'un yedi tepesinden üçüncüsünün üzerinde,

mensubu olduğu Osmanlı hanedanı içinde en görkemli kişiliği olan Kanuni'nin anısına yapılan Süleymaniye Camii bulunur. Gerçekten dev boyutlu ve ezici bir yapı olmakla birlikte, olanca oynak çekiciliği ile, yaratıcısı olan Mimar Sinan'ın dâhiyane coşkulu ruhunu yansıtır. Merkez kubbenin çevresinde çok sayıda küçük kubbe sabun köpükleri gibi garip biçimde serpiştirilmiştir. Dört ince minare göklere doğru yükselir.

Caminin içi loş, hatta asık yüzlüdür, hem de Acem işi camlı pencerelerine ve mihrabın çevresinde yer alan renk renk duvar çinilerine rağmen. Onun suskun loşluğu, sessizlik ve ıssızlığı camiye huzurlu, adeta ruhani bir hava verir. Arka bahçesinde de Kanuni ile efsaneleşen karısı Hürrem'in türbeleri bulunur. Türbelerinin duvarına bir sarmaşığın dalları tırmanır ve kan kırmızı renkte horoz ibiği çiçekleri öbek öbek yanında yer alır. Bu çiçek **"kanayan aşk"**ın simgesi olarak bilinir.

Bir zamanlar şehrin en kudretli ölümlüleri olan eski sev-

Hüseyin Fazıl Enderuni, "Kadınlar Hamamı", XVIII. yüzyıl, Zamanname'den minyatür. İstanbul Üniversitesi Kitaplığı.

gililer, şimdi birer kemik yığını halinde uyuyorlar. O zaman İstanbul'daki zıtlıkları düşünmemek mümkün değildir. İki anakarayı birbirinden ayıran ve tercihinin hangisinden yana olduğunu bilemeyen Boğaz, zenginlikle yoksulluk, maddiyat ve maneviyat, kutsalla münkir arasında bocalamadır. Minarelerden yükselen ezan sesleri hâlâ Hürrem Sultan'ın zamanında olduğu gibi şehrin yapılarının damları üzerinde duman gibi dağılır. Haremden gelip geçen bütün kadınlar gibi, Roxelane'nin kökenleri de bir esrar perdesinin ardındadır. Büyük olasılıkla Ukrayna yöresinden gelme bir Rus esiriydi. Bir esir pazarından, Kanuni'nin yakın dostu (Sadrazam İbrahim) tarafından Sultan için satın alınmıştı.

Yapılan portreleri onu bir mozaik inceliğinde, klasik yüz hatlarıyla, parlak, kırmızı saçlarıyla gösteriyor. Gözlerinde bir derinlik ve zekâ var. Olağanüstü bir stratejici ve siyaset sanatçısı olan Roxelane, bütün hamlelerini bir satranç ustası gibi gerçekleştirirdi.

Başlangıçta, Süleyman onun sessiz çekiciliğine kapıldı ve genç kadın gözdesi oldu. Bir erkek çocuk dünyaya getirdikten sonra üçüncü kadın efendiliğe yükseldi; yani, harem hiyerarşisinde en kudretli üç kadından biri oldu. Fatih'in koyduğu yasalara göre, Padişah'ın ölümünden sonra tahta ancak büyük erkek evlat çıkacağından, kendisi tahtta hakkını koruyabilmek için, bütün erkek kardeşlerinden kurtulmak zorunda kalmıştı. Buna göre daha başlangıçta Şehzade Mustafa, yani tahta çıkması gereken erkek evlat, Hürrem'in kendi erkek çocuklarının ölüm fermanı demekti.

1526'da, İstanbul'daki Venedik Elçisi **Pietro Bragadino**, Venedik Senatosu'na iki hanım sultan arasındaki şeytani çatışmanın içyüzünü rapor etti. Buna göre, Mustafa'nın annesi olan birinci Kadın Efendi **Gülbahar Sultan**, Hürrem'i saçlarından çekerek fena halde yüzünü tırmalamıştı. Bunun üzerine de dairesine kapanan Hürrem, yüzündeki tırmık izlerini bahane ederek, Kanuni'ye görünmeyi reddetmişti. Hatta padişahı reddetmeye devam edip Kanuni'nin kendisini meşru karısı olarak almasını ve zevkleri kadar ik-

tidarı da kendisiyle paylaşmasını şart koşmuştu.

Bu inatçılığı Hürrem Sultan'ın elbette hayatına da mal olabilirdi, ama Kanuni onun keskin zekâsına ve cesaretine hayran kaldı. Gözdesine yaranmak için de, oğlu Şehzade Mustafa'yı Manisa'ya vali atadı. Yani başkentten uzaklaştırdı. Saray kuralları uyarınca, Mustafa'nın annesi Gülbahar da oğluna eşlik etmek üzere Manisa yolunu tuttu.

Hürrem'e sadakatini kanıtlamak için Kanuni bu kez diğer cariyelerini de azat ederek en güzellerini paşalarla evlendirdi. Hatta bütün arzularını yerine getirerek, evlilik de dahil, Hürrem'le evlendi, böylece kendisini bir Padişah'la resmen evlenen ilk kadınlığa yükseltti. Bunun taşıdığı önem, daha o zamanlar İngiliz gözlemcisi **Sir George Young**'ın (1530) gözünden kaçmamıştı:

> "Bu hafta şehirde, şimdiye kadar sultanların tarihinde görülmemiş derecede olağanüstü bir olay yaşandı.
>
> Yüce Padişah Süleyman, kendisine imparatoriçe olarak Roxelane adında Rusyalı bir genç kadını seçti ve büyük kutlamalar düzenlendi. Düğün Topkapı Sarayı'nda yapıldı ve şimdiye kadar düzenlenen bütün düğün eğlencelerini gölgeledi. Gönderilen armağanların halka takdimi de yapıldı. Gece şehrin büyük sokakları donanmalarla aydınlatılarak oyunlar ve şölenler buralarda sürdü. Binalar da kurdelelerle süslenerek, halkın da düğün eğlencelerine katılmaları sağlandı. Eski hipodrom meydanında kurulan tribünlerde Hürrem Sultan ve diğer saray ileri gelenleri, yaldızlı giysileriyle boy gösterdiler. Roxelane ile birlikte bütün harem, Hıristiyan ve Müslüman silahşörlerin katıldıkları bir turnuvayı izlediler; cambazlarla hokkabazların, bazı vahşi hayvanların gösterilerini seyrettiler. Ve boyunları göklere değecek kadar uzun zürafalar geçti... Düğün hakkında çok konuşuldu, çok söz edildi ve kimseler bunun ne demek olduğunu söyleyemez."

Paul-Louis Bouchard, "Hamamdan Sonra", 1894, tuval üzerine yağlıboya. Özel koleksiyon.

Ve böylece Kanuni, bir kadının mutlak egemenliği altına giren ilk sultan olarak tanındı. Habsburg'ların elçisi de, "Sultan Süleyman hakkında birinin aleyhte söyleyebileceği tek şey, karısının fazla etkisi altında kaldığını söylemek olabilir," dedi.

Bu güzel ve hırslı kadın otuz iki yıl sonra ölünceye kadar, Süleyman'ı çekip çevirdi. **Da Zara** şöyle yazacaktı:

"Padişah, Sultan'ı öylesine seviyor ve ona öylesine güveniyor ki, kulları buna hayran kalıyor ve Hürrem Sultan'ın, padişaha büyü yap-

tığını, onun bir cadı olduğunu bile söylüyorlar. Bu yüzden ordu ve saraylılar ondan nefret ediyor ve çocuklarını da hiç sevmiyorlar, ama Padişah hazretleri yalnız onunla yaşadığı için, kimse karşı çıkmaya cesaret edemiyor. Doğrusu ben de herkesin Hürrem hakkında iyi konuşmadığına, çocuklarını sevmediklerine tanık oldum. Daha çok Süleyman'ın ilk oğlunu ve onun annesini seviyorlar."

Kanuni aynı zamanda şairdi. Şiir dilini seviyor, Hürrem onun şair ruhunada sızıyordu. Birbirlerine dizeler leseleniyorlar, Hürrem'in sesi savaş alanlarındaki top sesleri ve kılıç şakırtılarını yansıtıyordu. Kanuni, kendi çapında bir kadın bulmuştu. Kendisini yalnız yatakta tatmin etmekle kalmıyor, devlet işlerinde de ona destek veriyordu. Sanat alanında da zevklerini paylaşıyordu. Harem, karanlık bir mahzen olmaktan çıkmış, bir güzel sanatlar merkezi haline gelmişti.

Hürrem öylesine aydınlıktı ki, Kanuni onun kara yanını göremiyordu. Zaten Roxelane'ye yakıştırdığı Hürrem adı, billur gibi gülmesinden kaynaklanan güleç sözcüğünden geliyordu. Bir de yasaklara karşı çıkma özgürlüğünden...

Yine de Hürrem endişelerle doluydu. 1541'de Eski Saray yandıktan sonra haremindeki kadınlar ve diğer odalıklarla birlikte, harem ağalarının eşliğinde Topkapı Sarayı'na taşınmışlardı. Burada Kanuni'ye ve iktidara elbette çok daha yakın olabilecekti. Aslında bu haremin ve **"Kadın Sultanlar"** iktidarının başlangıcı olacaktı.

Şehzade Mustafa ve annesi Gülbahar'dan sonra, Roxelane'nin en büyük rakibi de Süleyman'ın saltanat çadırını paylaşan ve düşlerine kadar giren, Padişahın yakın arkadaşı, daha sonra Rumeli Beylerbeyliği'ne getirecceği ve sadrazamlığa kadar yükselteceği İbrahim Paşa'ydı. İbrahim Paşa, ayrıca sultanın kız kardeşi Hatice Sultan'la evlendirilmişti. Bu sayede büyük onur ve zenginliğe ermişti. Zaten Roxelane'yi de, kudretini sultan nezdinde artırmak için ona armağan etmiş olabilir. Eğer öyleyse, top geri tepti demektir.

İbrahim Paşa'nın Kanuni üzerindeki etkisini ve ona bağlılığını kıskanan Hürrem Sultan onun öldürülmesini tez-

gâhlamaya girişti. Padişahın aklını en iyi arkadaşına çelmek için bütün dedikodu ve bilgilerden yararlanmaya başladı. İbrahim Paşa'nın sarayda konuk olduğu bir gece, sağır ve dilsiz muhafızlar padişahın ayrıcalıklı arkadaşını uykusunda boğazlayarak öldürdüler. Bu cinayeti Hürrem tezgâhlamış olabilirdi, ama kendisini suçlayan çok kişi olmakla birlikte, kesin kanıtlar ortaya çıkarılamadı.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Kanuni, Hürrem Sultan'a yeni bir saray yaptırma isteğini açıkladı. Hürrem, Padişahın gözünden uzak olmasının, gönülden de uzak olacağı anlamına gelebileceğini bildiğinden daha görkemli ve çelişik bir tasarıyla ona karşı çıktı. Bu da, çağın ustası Mimar Sinan'a, adına bir cami inşa ettirmekti. Tasarısı hemen kabul edildi. Yıl, 1549'du.

Hürrem Sultan'ın oğulları büyüdükçe Şehzade Mustafa giderek daha büyük ve tehlikeli bir engel olmaya başlamıştı. Üstelik kendisi yetenekli, halk ve ordu tarafından sevilen bir şehzade idi. Süleyman'ın da en tuttuğu oğluydu. Acaba onu Padişah'ın gözünden nasıl düşürebilirdi?

Sözde Şehzade Mustafa'nın İran Şahı'na yazdığı ve babasını tahttan devirip yerine geçmek için yardımını isteyen düzmece bir mektup, baba ile oğulu birbirlerine düşürdü ve Ereğli Ovası savaşlarına neden oldu. Denir ki; Kanuni ile Mustafa savaş alanına giderlerken birçok kez geri döndüler, ama kaderonları inatla ileri sürdü. Demek kaderonları tarihin akışına uygun olarak kısmetlerine yöneltti.

Mustafa silahsız olarak kendisini affettirmek için babasına doğru koştu. Sultan'ın çadırına kadar erişti. Dördüncü bölmeyi aşıp beşincisine vardığında çığlıkları bütün ovada inim inim yankılandı. Rivayete göre; Kanuni, öldürdüğü oğlu için ağladığı kadar, böyle bir oğlu öldüren baba için de gözyaşı dökmüştü.

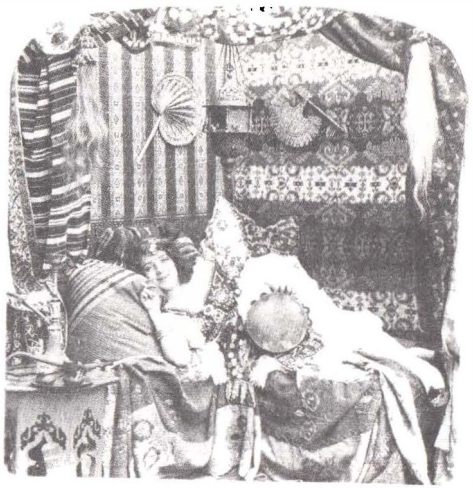
Hürrem Sultan'ın dört oğlundan Mehmet doğal nedenlerle genç yaşta öldü. Parlak zekâlı Cihangir, özürlü bir yapıya sahip ve saralı bir çocuktu. Bayezit ise, yetenekli ama acımasız bir kişilikteydi. Selim, annesinin tahta layık gördüğü seçimiydi. Çünkü yumuşak tabiatlı olduğundan, kardeşlerinin öldürülmelerine izin vermeyeceğini düşünüyordu. Hürrem ayrıca Selim'in halifelik görevlerini yerine geti-

remeyecek kadar çok içtiğini de biliyordu. Kanuni'nin kendisini cezalandırabileceğine aldırmadan, oğluna acısını indirmek için şarapla desteklemekten geri kalmıyordu.

Fakat Hürrem ne kadar komplocu olursa olsun, o da kısmeti engelleyemezdi. Çünkü Valide Sultan olarak yaşayamadan ömrünü tamamlayacaktı. Hatta kardeşin kardeşle, babanın oğluyla birbirlerine düştüklerini bile göremeyecekti. Hatta tahta çıkmak uğruna Selim'le Bayezit'in kapıştıklarına, bunun sonunda da Bayezit'in İran Şahı'na sığınmak zorunda kalacağına da tanık olamayacaktı. Kanuni'nin, Bayezit'i geri vermesi için Şah'ı nasıl zorladığını, sonra onu, onunla birlikte Şah ve oğullarını da nasıl apar-topar öldürttüğünü de göremeyecekti.

Hürrem Sultan 1558'de öldü. Yerini hemen kızı **Mihrimah** ve torunu **Ayşe Hümaşah** doldurdular. Şehzade Selim'le onun oğlu Murat III, siyasal konular yerine kadınları ve zevk sefayı yeğliyordu. Ablaları, kanları ve kızları, ikisinin zayıf karakterlerinden alabildiğine yararlandılar. Siyasete bulaşarak kendi kocaları ve oğulları için yüksek mevkiler hazırlamak hırsına kapıldılar. Kanuni önemli konularda oğulları yerine, Mihrimah'a danışıyordu.

Hürrem Sultan, kızlarını iyi yetiştirmişti.

"Bir Harem Güzeli", XIX. yüzyıla ait hayali bir Amerikan stüdyo çalışması. Geniş boyutlu bir çalışmanın yarısı.

Şehzade Ahmet ve Mustafa, altın kafeste birlikte yaşadılar. Ahmet tahta çıkınca erkek kardeşini öldürtecek yürekliliği gösteremedi. Onu birkaç kadınla beraber altın kafeste tuttu. Giriş yerini duvarla ördürüp, sadece kendisine yiyecek ve içkiyle afyon verilmesi için birkaç küçük pencere açtırdı. Bundan on dört yıl sonra aynı duvar yıkıldı ve Deli Mustafa, padişah ilan edildi.

Ahmet de yıllarca süren içe kapanıklılığı ve yalnızlığı içinde sürekli eğlence arayan bir boşluğa sürüklenmişti. Her gece yatağına bir başka güzel cariye alıyor, ama özellikle Kösem'e itibar ediyordu. En güzel mücevherlerini ona armağan ediyordu. Kösem, Ahmet I'in gözdesi ilan edildiğinde ikisi de on beş yaşındaydı.

Ahmet, 1603'ten 1607'ye kadar saltanat sürdü. Öldüğünde, Kösem Sultan genç bir duldu. Şehzade tahta çıkarılmak üzere altın kafesten alındığında, Kösem'in oğulları Murat, Bayezit ve İbrahim aynı yere kapatıldılar. Ama bundan birkaç ay sonra Deli Mustafa, kendisini tutmayan harem ağaları tarafından tahttan indirilip yeniden altın kafese kapatıldı. Onun yerine Mustafa'nın oğlu Osman tahta çıktı. Ancak genç Padişah da yeniçerilerin ve sipahilerin ayaklanmasına kurban oldu. Saraya yürüyen asiler, Osman'ı alıp Yedikule zindanlarına kapattılar. Burada öldürüldü ve kesilen kulağı meydan okuma olarak annesine gönderildi. Osmanlılarda kardeş katli yaygın olmakla birlikte ,ilk kez bu olayda bir hükümdar öldürülüyordu.

Deli Mustafa bir kez daha altın kafesten çıkartılıp (1622) tahta oturtuldu. İlk işi, Kösem Sultan'ın oğullarının katlini buyurmak oldu. Bu kez de harem ağaları olaya karışarak Kösem'in en büyük oğlu Murat IV'ü (1623-40) tahta oturttular.

Böylece Kösem Sultan'ın en büyük hırsı gerçekleşiyor ve Valide Sultan oluyordu. Ancak Murat'ın acımasızlığı kendisini çabuk rahatsız etti. Yeni Padişah ikisini de kullandığı halde, bütün imparatorlukta içkiyi ve tütün kullanımını yasakladı. Yasaya karşı çıkanların hemen idam edilmelerini buyurdu. Kendi sarhoşlukları sırasında ve yanında kendisi-

ne eşlik eden esrarengiz bir dervişle kılık değiştirip köşe-bucak dolaşıyor ve idam edilecek kurbanlar arıyordu. Bütün sokak başlarında ipe çekilenler görülüyordu.

Kösem'in küçük oğlu İbrahim'in de akıl dengesi yerinde değildi. Valide Sultan umutlarını yakışıklı, becerikli ve yiğit, cirit oyununda usta oğlu Bayezit'e bağlamıştı. Bir gün cirit oyunu sırasında Bayezit, Murat'ı attan düşürdü. Bundan kısa bir sürenin sonunda da İran seferi sırasında Beyazit, kardeşinin emriyle öldürüldü. Daha sonra bir Fransız trajedi yazarı bundan esinlenerek **"Bejazet"** adlı oyununu yazacaktı.

Murat'ın ölümüne de sürdüğü sefahat hayatı neden oldu. Ölüm döşeğinde annesine kardeşi İbrahim'i ne denli küçük gördüğünü, hanedanın hayrı için sağlıksız kuşakları devam ettirmek yerine son verdirmenin ne kadar iyi olabileceğini söyledi. Hatta İbrahim'in katlini emrettiği halde, Kösem olaya karışarak İbrahim'in altın kafesten çıkarılmasını emretti. Fakat İbrahim öyle bir paniğe kapılmıştı ki, acımasız ağabeyinin kendisini yok etmek için bir oyun oynadığını düşündü. Murat'ın cesedi huzuruna getirilene kadar dışarı çıkmayı reddetti. O zaman bile Kösem Sultan kendisine korkan kedi yavrusuna yapıldığı gibi, yemek gösterip dışarı çekmeye çalıştı.

Kösem'in Valide Sultan olarak gerçek egemen olduğu dönem, İbrahim'in saltanat dönemine rastlar (1640-48). Sadrazam Mustafa Paşa'nın da yardımı ile, Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetmek ona kalmıştı. Kendini bütün bütüne harem eğlencelerine kaptıran zayıf karakterli İbrahim içki ve sefahatın kurbanı oluyordu. Fransızlar ona **"Kürk Delisi"** adını takmışlardı, çünkü gerçekten kürke tutku derecesinde bağlıydı. Haremin her köşesinde kürklere dokunmak, yumuşaklığını hissetmek ve kürk görmek isterdi. İmparatorlukta da en çok şişman kadınların toplanıp getirilmesini buyurdu. Ona bulup getirdikleri etine-buduna dolgun en yaman odalığı bir Ermeni kadınıydı ve hayranlığından kendisini Şam'a vali olarak atamıştı. Bu arada gözde cariyeler pazarlardan ne isterlerse seçip alabiliyorlardı. Kız kardeşlerinin, odalıklarına hizmet etmelerini buyurmuş, cariyelerine imparatorluk toprakları içinde geniş mülkler bağışlamaya

Camille Rogier, "Saray Haremi'nde Kadınlar", yağlıboya. Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul.

başlamıştı. Ama bir gece de cinnet geçirip haremindeki bütün kadınları çuvallara tıktırmış, denize attırmıştı.

İbrahim belki çocuk sahibi olmasa, imparatorluğun daha da hayrına olacaktı. Ancak Kösem Sultan da mümkün olduğu kadar uzun zaman iktidarı elinde tutmak istiyordu. Bu arada otlarla kuvvetmacunları hazırlayan **Cinci Hoca** adında birinden yardım istedi. Herhalde bu hocanın hazırladığı macunlar çok etkili olmalı ki, İbrahim'in peş peşe altı oğlu oldu.

İbrahim'in çılgınlıkları hemen bütün imparatorluğa yayılmıştı. En sonunda da yeniçeriler kazan kaldırdılar. Babüssaade'ye yürüyüp, Padişah'ın kellesini istediler. Kösem Sultan onlarla saatlerce pazarlık etti. İbrahim'i öldürmemeleri koşuluyla tahttan indirilmesine razı olacağını bildirdi ve yeniden altın kafese kapatılmasını istedi. Yeniden kapatılan Ibrahim bu kez saldırgan bir deli olup çıktı. Çığlıkları gece gündüz kalın duvarların ardından işitiliyordu. Kapatılmasından on gün sonra Şeyhülislam'ın fetvasıyla boğdurularak öldürüldü.

İbrahim'in yedi yaşındaki **Turhan Sultan**'dan olma oğlu padişah olarak tahta çıkarıldı. Ancak Kösem'in valide sultanlığı Turhan'a bırakmaya hiç niyeti yoktu, saraydan ayrılmayı da reddetti. Mehmet'i zehirletmek için türlü dolaplar çevirip yerine dizginlerini elinde tutabileceği bir yetim şehzadeyi tahta geçirmeyi tasarladı. Böylece Kösem ve Turhan Sultanlar arasında amansız bir savaş başladı. Yıl, 1651'di.

Yeniçeriler, Kösem'i destekliyordu, fakat yeni Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa ve diğer saray kurumları, Turhan Sultan'a arka çıktılar. Kösem bir gece yeniçerilerin haremi basıp genç padişahla annesini katletmeleri için bir komplo düzenledi. Ancak bu girişim, Turhan Sultan'a haber verildi. Kösem de birden Turhan Sultan'ı destekleyen hadım ağaları ile burun buruna gelip can derdine düştü.

Çılgına dönen Kösem, en değerli mücevherlerini ceplerine doldurarak haremin karanlık dehlizlerinde kaçmaya başladı. Buraları da herkesten daha iyi biliyordu. Kendisini küçük bir daireye atıp ağaların kendisini görmeden gelip geçeceklerini, bu arada yeniçerilerin de yardımına koşacağını umdu. Ancak etekliğinin ucu kapı aralığına sıkışınca nereye saklandığı meydana çıktı. Ağalar kendisini çekip dışarı çıkardılar, giysilerini parça parça ettiler, mücevherlerini de paylaştılar. Kösem, çok direndi, ama artık yaşlı kadındı. Üzerine saldıranlardan biri onu bir perde kordonuyla boğdu. Daha sonra çıplak ve kanlar içindeki cesedi yeniçerilerin önüne atıldı.

Kösem Sultan haremli kadınlar arasında en uzun zaman saltanat süreniydi. Ancak dehşet verici bir sona uğradı ve yalnızlık içinde öldü.

Turhan Sultan kazanmıştı. Oğlu çocuk olduğu için mutlak iktidar onun ellerindeydi. Haremde de sevilen Turhan aslında sade bir kadındı. Devlet işlerinden pek anlamıyordu. 1687'deki ölümü üzerine kadınlar saltanatı da noktalandı.

Nakşidil Sultan (Aimée de Rivery)

Fakat Osmanlı kadın sultanlar arasında en ilginç olanlardan biri de, **Nakşidil Sultan**'dı. Hayatı öyle büyük bires-

rar perdesiyle örtülüydü ki, bugüne dek Nakşidil Sultan'la sarı saçlı, mavi gözlü Martinikli genç kızın aynı kişi olup olmadığı bile kesinlik kazanmamıştır. Onun adını daha çocukluğumda işitmiştim, çünkü kendi aile öykümün içinde yer alıyordu (daha doğrusu büyükannem **Zehra** öyle anlatıyordu). Zehra'nın anlattıklarından biri de, büyük büyük ninem **Naime** ile ilgiliydi ve şöyleydi:

Geçen yüzyılın yaklaşık ortalarında ve Sultan Abdülaziz'in saltanatı sırasında Fransız İmparatoriçesi Eugénie, İstanbul'u ziyaret etmişti. İmparatoriçe Padişah'ın haremindeki kadınları da ziyaret etmek istedi. Ziyaret düzenlendi ve hanımlar karşılıklı tanıştılar. Her iki taraf da birbirini büyülemişti, ama aralarında sohbet olanağı yoktu.

İmparatoriçe, "Aralarında hiç Fransızca bilen yok mu?" diye sordurttu. Haremliler birbirlerine baktılar, aralarında fısıldaştılar ve sonra başlarını salladılar.

"İşte o zaman," diye devam ederdi büyükannem; "Yaşlı kadınlardan biri konuşmuş. 'Ölümünden önce Nakşidil Sultan'ın pek beğendiği bir genç kız vardı. Ona Naime adını takmıştı. Çünkü bu adın, hareme getirilmeden önceki kızlık adını anımsattığını eklemişti. Sonra da kıza Fransızca öğretmişti. Sanırım, kız hâlâ Topkapı Sarayı hareminde yaşıyor.' "

Bunun üzerine Naime hemen itilmişlerin sarayının karanlıklarından çıkarılıp imparatoriçenin karşısına getirildi. Ufak tefek, utangaç bir kızdı, ama Martinik şivesiyle akıcı bir Fransızca konuşuyordu.

Padişah, İmparatoriçe Eugénie'nin kızdan çok hoşlandığını görünce onu alıp ülkesine götürmesi için derhal kendisine armağan etti. Bu arada Eugénie'nin çevresinden bir genç adam Naime'ye âşık olup, en sonunda onu imparatoriçeden evlenmek için istedi. Ama bu noktada Padişah devreye girerek genç kızın bir Müslüman olduğunu ve bir kâfirle, ancak Müslümanlığı kabul ederse evlenebileceğini söyledi. Genç adam koyu Katolik bir aileden olduğu halde, dinini değiştirmekte kararsızlık etmedi.

Müslüman olur olmaz da, ona Makedonya'da, Üsküp yakınlarındaki Pirlepe'de bir toprak verdiler. Genç evliler buraya göçüp, birçok çocuk sahibi oldular. Önce bağcılık

yaptılar, ama başarılı olamadılar. Derken başarılı bir barut-hane işine girdiler. İşte bu girişim, ailemizin Barutçu soyadını almasına neden oldu."

Bu öyküyü hepsinden çok sever ve bıkıp usanmadan, defalarca büyükanneme anlattırırdım. İmparatoriçeye Naime'den söz eden yaşlı kadının ne dille ona seslendiğini sorup, öykünün sihrini bozmadım. Ailenin arşivcisi olan babam, öykünün doğruluğunu hep inkâr etti, ancak onun da elinde büyük büyük ninemiz Naime ile Pirlepe'deki onun dönme kocası hakkında açıklayıcı bir bilgi yoktu. Ailenin kayıtları Balkan Savaşları nedeniyle pek eskilere kadar gitmiyordu. Savaş ve göçlerden geride kalanlar ise, büyükannemizin ailesiyle birlikte Pirlepe'den kaçarak İstanbul'a sığınmışlardı.

Bu gerçek bir öykü müdür? Yoksa büyükannemin masal anlatmaktaki dehasının bir düş ürünü mü? Tıpkı Nakşidil'in hayatı kadar, gerçek de karanlıktır.

Aimée de Rivery'nin 1763'te soylu bir aileden, Martinik'te dünyaya geldiğini biliyoruz. Kuzeni Josephine Tasc-

Dokuz yaşında dans edip şarkı söylemeyi ve Türk kahvesi pişirmeyi öğrendiğim günlerde ben.

herde la Pagerie, Napoléon Bonapart ile evlenecekti. Anlatılan bir başka öyküde de, Pointe Royale'da melez bir falcı iki genç kıza gelecekte ikisinin, biri doğuda, biri de batıda kraliçe olacaklarını bile söylemişti.

1784'te Fransa'nın Nantes şehrinde bir manastırda gördüğü eğitimden sonra Martinik'te dönerken Aimée, Türk korsanları tarafından kaçırıldı. Yirmi bir yaşındaki Aimée, Cezayir Dayısı tarafından satın alındı. Genç kızın güzelliğine hayran kalan Dayı, bundan Sultan'ın gözüne girmekte yararlanmayı düşündü. Onu Abdülhamit I'e armağan etti.

Aimée sarışın, alçakgönüllü ve zeki bir genç kızdı. Padişah kendisine Nakşidil (gönüle işlenmiş) adını verdi ve gözdesi yaptı. Dördüncü kadın efendilik mertebesine yükseldikten sonra kendisini birden haremin siyaset kavşağında buldu. Bu arada Birinci Kadın Efendi Nükhetseza ve İkinci Kadın Efendi Mihrimah Sultan, çocuklarını tahta çıkarmak için aralarında çekişiyorlardı. Nakşidil Sultan bu savaşımı gözledi ve çok şeyler öğrendi.

Abdülhamit 1789'da, Fransız devriminin gerçekleştiği yıl öldü. Yerine yirmi yedi yaşındaki Selim III geçti. Nakşidil'den de, yeğeni olan Şehzade Mahmut'la birlikte Topkapı Sarayı'nda kalmasını istedi. Nakşidil, Sultan Selim'in gözünde hayranlık duyduğu Fransa'nın simgesiydi.

Nakşidil, Padişah'ın sırdaşı oldu. Ona Fransızca öğretti. İlk olarak da İstanbul'dan Paris'e bir sefir gönderildi. Selim, bir Fransızca gazete çıkartırken Nakşidil de sarayı rokoko tarzında dekore ettirdi. Ancak bu Fransa yanlısı reformları en sonunda onun hayatına mal oldu. Selim 1807'de liberalleşme eylemlerinden hoşnut olmayan yobazlar tarafından katledildi. Fanatik dinciler, yeğeni Mahmut'u da öldürmek istediler, ama Nakşidil oğlunu bir fırının içine saklayarak kurtardı. Bu sayede tahta çıkabilen Mahmut, Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli reformlar gerçekleştirdi. Bunda annesinin büyük etkisi olduğu sanılır. Harem protokolü gereği Nakşidil İslamiyeti kabul etmekle beraber, gönlü yine Hıristiyan kaldı. Ölüm döşeğinde günah çıkartmak için başucuna bir papaz çağırttığı anlatılır. Oğlu da onun bu isteğini geri çevirmedi: Aimée can çekişirken, tarihte ilk kez bir Katolik rahip Babüssaade'den geçip, hareme girdi.

HAREMAĞALARI

"Bir akşam, dört karısından biri kalp hastası olan zengin bir Müslümanın evinden çıkıyordum; bu üçüncü ziyaretimdi ve gelişimde olduğu gibi, ayrılırken de uzun boylu bir haremağası alışılagelen tarzda, "Kadınlar, çekilin!" diye uyarı çağrısında bulunuyordu. Böylece hem hanımlar, hem de köle kadınlar evde yabancı bir erkek olduğunu anlayarak saklanıyorlardı.

Avluya ulaşıldığında, haremağası yoluma tek başıma devam edebilmem için geri döndü. Bu sefer tam kapıyı açmaya hazırlanıyordum ki, kolumun üzerinde hafif bir temas hissettim: Çevreme bakındığımda, hemen yanı başımda, yakışıklı, on sekiz-yirmi yaşlarında başka bir haremağası daha gördüm. Sessizce bana bakan gözleri yaşlarla dolu doluydu. Konuşmadığını görünce kendisi için ne yapabileceğimi sordum. Bir an kararsız kaldı, sonra iki eliyle ve heyecanla elimin birini kaptı, umutsuzluk dolu kırık bir sesle:

'Doktor, siz her derde deva buluyorsunuz, söylesenize, benim derdimin çaresi yok mu?' diye sordu.

Bu basit sözlerin üzerimde yarattığı etkiyi size anlatamam. Kendisini yanıtlamak istedim, ama sesim ağzımdan çıkmadı ve en sonunda ne yapacağımı, ne söyleyeceğimi bilemeyerek kapıyı açıp dışarı çıktım. Ancak onun yüzünü gördükten ve söylediklerini işit-

tikten sonra uzun geceler hep yüzünü yine görür ve kırık sesini işitir gibi oldum. Şunu da ekleyeyim, çok defa bu anı aklıma geldikçe, gözlerimin yaşlandığını hissettim."

Edmondo de Amicis; *"Peralı Genç Bir Doktor" (İstanbul, 1896).*

Süleyman Ağa

1940'lı yılların sonlarına doğru, küçük bir kız çocuğu olarak İzmir'de yaşarken, bir zamanlar paşalardan birinin haremi olan beş katlı bir konakta oturuyorduk. İşte burada bir hadım tanıdım. Adı, Süleyman Ağa idi. Zencefilli çörek renginde bir zenci. Köse olduğundan yaşından çok genç gösteriyordu.

Jean-Léon Gérôme, "Saray Muhafızı", 1865, tahta üzerine yağlıboya. Güzel Sanatlar Derneği, Londra. Muhafız, elinde palasıyla, gece nöbetinde görülüyor.

Nedense Süleyman Ağa benim için mutlaka bulur buluşturur, özel bir hediye ayarlardı. Biri dışında, bunların ne gibi armağanlar olduğunu şimdi pek anımsamıyorum. Bir keresinde kucağında otururken serçeparmağımı kendi güdük kara parmaklarının arasına alıp, parlak kırmızı taşlı bir yüzük geçirdi. Sonra da yüzükparmağıma, renksiz taşlı bir başka yüzük daha taktı. Bu kez ortaparmağıma yeşil taşlı bir yüzük taktı. Ve devam etti bütün parmaklarıma birer yüzük takmaya. İşaretparmağıma, mavi taşlı, başparmağımada erguvan rengi taşlı birer yüzük yerleştirdi. Yüzükleri cebinden, ağır ağır, hatta çok ağır çıkarıyor, her seferinde kıvancını gösteriyor, bakışları yüzüme takılıyor, ifademi gözlüyordu. Ondan sonra beni bu denli etkileyen hiç kimseyi tanımadım.

Daha sonra 1950'li yıllarda Ankara'ya taşındığımızda arada sırada bize ziyaretlerini sürdürdü. Her seferinde koca bir kutu muz likörlü çikolata getirirdi (nane likörlü çikolatadan nefret ederim).

Hiç haber vermeden geldiği ve ailece sofraya oturmak üzere olduğumuz sırada damladığı halde, her seferinde onu görmekten büyük kıvanç duyardım. Kapı çalınıp koşarak gider ve açar, buruşuksuz simasını karşımda görüverince kalbim küt küt atardı. Bakışlarım hemen en sevdiğim çikolata kutusunu tutan ellerine takılırdı.

Takma altın dişleriyle bana baka baka, "Açıl susam, açıl!" der, bunun anlamını bilmediğim halde büyülenmiş gibi onu seyrederdim. Yine de her şeye karşılık onun bir erkekten çok, bir kadına benzediğinin bilincindeydim. Bu, eğilip belini büküşünden, sakalsız yüzünün yumuşaklığından geliyordu. Kum saati gibi bir yüzü ve yaşlı bir teyze görünümü vardı.

Kendisi olmadığı zamanlar, annem-babam ondan **"hadımağa"** diye sözederdi. Annem bana bunu, **"köse"** erkekleriçinkullanılanbirdeyimolarakaçıklamıştı. Bir başka seferde, babamın "bunların" sayısının birhayli azaldığını söylediğini işitmiştim.

Onlarda öldükten sonra babam türlerinin yokolacağını, böylece memlekette sıkıcı bir dönemin daha geride kalacağını vurgulamıştı.

Süleyman Ağa'nın öldüğü haberi geldiğinde dokuz yaşlarındaydım.

Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra hadımın, iğdiş edilmiş erkek demek olduğunu öğrenecektim. Henüz erkek anatomisi hakkında bir bilgim olmadığından erkeklik organı kesilmiş biri diye düşünmüştüm. Rahatsız edici bir görünüm. Anne-babama mahrem sorular sorabilmek için aradan yıllar geçmesi gerekecekti ya da bir başkasına; çok yakın kız arkadaşlarım dışında elbette; ama onlar da benden çok bir şey bilmiyorlardı.

Okuldaki tarih derslerinde padişahlar çağında hadımların rolünü okuduk. Siyasette ne kadar büyük rol oynadıklarını ve nasıl yön verdiklerini öğrendik. Süleyman Ağa bunların sonuncularından biriydi.

Çoksonraları haremağalarının filmlerde, balede ve operada yeniden yaratılışlarını seyrettim. Çoğunlukla bu roller kasları çok iyi gelişmiş, yarı çıplak zenciler tarafından oynanıyor, başlarında devsanklar ve bellerinde koca palalarla sahneye ya da beyazperdeye çıkıyorlardı. Ama Süleyman Ağa'ya benzemekten öylesine uzaktılar ki, **"hadım"** sözcüğünün ikisini de ifade ettiğine inanmak güçtür.

Kökenleri

Haremin içerdiği cinsel fantezilerden de öte, haremağası hastalıklı olduğu kadar, dayanılmaz bir büyüleyiciliğin sırrını elinde tutar.

Hadımlar nasıl yaratıldı? Kimin aklından doğdular ve niçin yaratıldılar? Bunun sırları okuduklarımda gizli, ama şimdi söz etmek, biraz spekülasyon olacaktır. Hadımlığın ilk izlerine, uygarlığın beşiği Mezopotamya'da rastlanıyor. Yani, Dicle ile Fırat'ın birleşik bir bütün olarak Basra Körfezi'ne döküldüğü yörede.

Bu deltadaki çok güzel bir vadide, pek çok kabile yaşıyordu ve bunlar arasında anarekil olanlarda vardı. M.Ö. IX. yüzyılda, Asur Kraliçesi **Semiramis**, erkek köleleri hadım

ettirdi. Diğer kraliçeler de onu izledi. **Gérard de Nerval** "Şark'a Seyahat" adlı kitabında, Saba Melikesi'ne eşlik eden hadımlardan uzun uzun söz eder.

Hadım Tipleri

Tarihte çok çeşitli hadım türleri vardır. Başkaları tarafından iğdiş edilenlerle, bakirliklerini koruyabilmek için kendi kendilerini iğdiş edenler gibi. İsa'nın resullerinden Matta'nın İncil'inde yazdığı gibi, "analarının göbeğinden böyle dünyaya gelen hadımlar var ve erkeklerden iğdiş edilen hadımlar var ve cennetin güvenliği için kendi kendilerini hadım eden hadımlar var".

Pierre Auguste Renoir, "Şahinli Kız" (Mademazel Fleury, Cezayir giysileriyle), 1880, tuval üzerine yağlıboya. Sterling ve Francine Clark Sanat Enstitüsü, Williamstown, Massachussetts, ABD.

Hadım etme geleneği İran ve Çin'den bütün Doğu'ya yayıldı. Persler gibi savaşçı kavimler, İyonyalı tutsakları iğdiş ederek, bakirelerin en güzelleriyle birlikte krallarına armağan ettiler. M.Ö. 538'de Pers Kralı **Keyhüsrev**, Babil'i işgal ettiği zaman hadımlar çocuk sahibi olup, kendi ailelerini kuramayacakları için hizmetkârlarının en sadıkları olacaklarını ilan etti. Eski Yunan tarih ve biyografi yazarı **Ksenophon**'un dediği gibi:

> "Bu sonuca, diğer hayvan türlerinin durumlarına bakarak vardı. Örneğin huysuz atlar iğdiş edildiklerinde, ısırmak ve şaha kalkmak huylarından vazgeçiyorlar, ama yine de savaşlarda pekâlâ hizmet veriyorlar. Boğalar da iğdiş edilince, kudretlerinin büyük bölümünü yitirmekle birlikte, çalışma ve taşıma güçlerinde bir azalma olmuyor. Aynı biçimde, iğdiş edilen köpeklerde, iğdiş edilince sahiplerinin yanından kaçmaktan vazgeçiyorlar, ama bekçilik ve avda iz sürme yeteneklerini yitiriyorlar. Erkeklerde aynı biçimde cinsel isteklerinden arındırıldığında, daha yumuşak başlı oluyor, ama kendilerine güvenenleri hiç ihmal etmiyorlar."

Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın bekâret kavramı, kadınların buna engel olduğu anlayışı, hadımlaştırmayı destekledi. II. yüzyıl dinbilimcilerinden **Tertullianus**, hadımlığın cennetin kapılarını erkeklere açacağını ilan edince, pek çok kimsenin kendi kendilerini hadım etmelerini desteklemiş oldu. Elbette buna kalkışanların çoğu, sonradan pişman oldular.

Ünlü tarihçi **Herodotos** çok aşağılık cinsellik uygulamaları ile nam salan Sakız adalı **Panyonus** adlı bir köle tüccarından söz eder. Panyonus, olağanüstü güzel oğlanları satın alır, iğdiş ettirir ve köle pazarlarında satardı. Hermotimus adında biri de bunlardandı. Aradan geçen yıllardan sonra köle tacirinin yolu iğdiş ettirdiği hadımla yine karşılaştı. Hermotimus, Sart kentinde zengin bir sarayın hadım

ağalığına yükselmişti. Panyonus'u ailesiyle birlikte gelip buraya yerleşmeye iknaetti, ona zenginlik vekudret vaat etti.

Hermotimus'un intikam duygularından haberi bile olmayan Panyonus, bütün ailesini saraya taşıdı. Ancak kudretli hadımın kendi dört öz oğlunu iğdiş etmesine sonra da oğullarını babalarını hadım etmelerine engel olamadı.

Katolik Kilisesi de Rönesans'tan beri, Sistine Kilisesi'nde papalık korosunda ilahi okuyacak erkek çocukların soprano seslerini kaybetmemeleri için onları iğdiş ettiriyordu ve bu uygulama, 1878'e kadar devam etti. XVIII. yüzyıldada, İtalyan operayöneticileri, **"iğdiş etme"** yidestekliediler, **Grimaldi, Farinelli, Nicolini** gibi süper starlar böyle yaratıldı. İslamiyetin merkezi olan Mekke ve Medine'de de yüzlerce hadım kullanılıyordu. Bunlar genellikle camiye gelen kadınlara hizmet veriyorlardı. Çünkü İslam toplumunda, özellikle kutsal topraklarda erkeklerle kadınlar arasındatemas sözkonusu değildi. Bu nedenle hizmet verenler, erkek olmamalıydı.XVIII. yüzyılda da Orta Rusya'da, Skopçi adı verilen gizli bir tarikat kurulmuştu (hadım anlamına gelen **skopet**'ten). Bunlar garip bir Cennet Bahçeleri mitosuna inanıyorlardı. Burada Âdem'le Havva'nın, cinsellikle alakası olmayan bir biçimde yaratıldıklarına inanılıyordu. Dalından düştükten sonra yasak meyvenin onların üzerine cinsel organlar ve memeler olarak eklenmişti. Başlangıçtaki bu duruma dönebilmek için de pek çoğu gönülden kendi kendilerini hadım etme işlemine başvuruyordu. Bunun için de bıçak, keskin taşlar, hatta kırık cam parçaları kullanıyorlardı. Skopçi, bugün de hâlâ vardır.

Yakındoğu'da, M.Ö. V. yüzyılda, Efes'teki Artemis Tapınağı'nda (dünyanın yedi harikasından biridir) ve daha bazı başka tapınaklarda rahipler hep hadımdı. Daha sonra hadımların kutsal görevleri, eski Yunan ve Roma'dalüks birer yaşama dönüştü, **Gibbon**'un anlattığı gibi: "İmparator Domityanus ve Nerva'nın katı fermanları ilesınırlı, rahipler tarafından pohpohlanan, Konstantin'in ihtiyatkârlığı ile basit

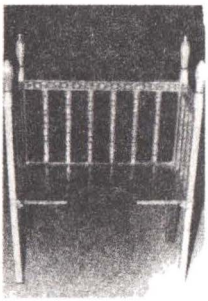
bir mevkiye indirilmiş olarak dejenere oğullarının saraylarında boyun eğdiler, yönlerinin bilincine ve derinliğine erdiler."

Gelenek, Bizanslılarda da sürdü ve Osmanlı Türklerine geçti. XIV. yüzyılda Osmanlılar ilk kez kadınlarını yabancılardan saklamaya ve yüzlerini örtmeye başladıklarında, ilk hadımları kendilerine Bizanslılar sağladı, ama Türklerin de kendi hadımlarını yaratmaları pek gecikmedi. O çağlarda Çin'de de iğdiş etme olayı çoktan yerleşmişti ve Büyük Pekin Sarayı'nın düşmesine kadar serpilip gelişerek sürecekti. Ne var ki Çin'de bütün hadımlar Çinli oldukları halde, Osmanlılarda Türklerden başka herkes hadım ediliyordu. Çünkü İslamiyet, iğdiş etmeyi yasaklamıştı. Bu yüzden Türkler önce Kafkasya ve Gürcistan gibi fethettikleri yörelerden, beyaz hadım ağaları yetiştirdiler. Ancak bunlar dayanıklı insanlar değildi, aralarında ölüm oranı yüksekti. Buna karşılık zenci hadım ağaları daha güçlü ve dirençliydi. Bu nedenle Mısır, Sudan ve Habeşistan iyi para getiren av alanları haline geldi.

Hadım Ticareti

İslam yasalarına göre, savaşta alınan köleler, onları yakalayanın malı oluyordu. Yani, bütün mallar gibi başkalarına satılabilirdi. Müslüman köle tacirleri, bazı Afrikalı kabile reislerini ikna ederek uyruklarını toptan satmalarını bile sağladılar. Bu da çok gelir getiren bir iş alanı yarattı.

Kölelerin büyük çoğunluğu Yukarı Nil bölgelerinden geliyordu: Kordofan'dan, Darfur'dan, Dongola'dan ve Çad Gölü yöresinden. Bunlar nehir yoluyla İskenderiye ya da Kahire'ye taşınıyor, balık istifi gibi gemilere dolduruluyordu. Bazıları da Darfur ve Sennar'dan postalanıp Büyük Sahra'yı yaya ya da deve sırtında aşarak pazarlara ulaştırılıyordu. Daha başka köleler de Habeşistan'dan yüklenerek Akdeniz yoluyla Mekke, Medine, İzmir ve İstanbul limanlarına taşınıyordu.

Üstte: Doğum iskemlesi, erken XVIII. yüzyıl. Yanda: Hüseyin Fazıl Enderuni, haremde bir doğum, Zamanname'den minyatür. XVII. yüzyıl, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı. Hanım sultan doğum koltuğunda iken diğer odalıklar ve hadım saray cücesi onuoyalıyorlar.

Yöntemler

Bazı genç zenci köleler daha yolculuk sırasında mola verilen limanlarda, Hıristiyan Mısırlılar ya da Yahudiler tarafından iğdiş ediliyordu; çünkü İslamiyet buna izin vermiyordu. Aslında müdahale, rizikolu birişlemdi ve ölüm oranı çok yüksekti. Sıcak ve kurak iklim de çabuk bir iyileşmeye imkân vermiyordu. Çöl kumu en iyi çare olarak kabul ediliyor, yeni iğdişedilenler, yaralarını kapanana dek boyunlarına kadar kuma gömülüyordu. Acıya ve kanamalara dayanıp sağ kalanlar, ölenlerin gömülme masrafları da çıktıktan sonra tüccarlara büyük gelirler sağlıyordu. Ve hadımlar, zenginler tarafından satın alındıkları için parlak ve sağlam bir gelecek garanti altına alınıyordu.

Hadım ticaretinin etrafında hâlâ kalın bir esrar perdesi bulunuyor. Ancak iğdiş etme işlemiyle ilgili tarihi etimolojik deyimler, çeşitli gerçekleri ortaya çıkartıyor. Bunlar arasında, ezme, vurma, kesme ve içe itme yöntemleri var.

Klasik kölelik çağında tarihçi **N.M. Penzer**'e göre hadımlar açık seçik şöyle belirleniyordu:

Castrati; yani tam temizlenmişler, penis ve husyeleri alınmış olanlar;

spadones; yani husyeleri bir tür çekme yöntemiyle çıkarılanlar;

tlibiye; yani özellikle küçük yaşta erkek çocuklara uygulanan ve husyelerin sıkılıp ezilmesiyle uygulanan yöntem.

Ünlü Arap uzmanı ve gezgin **Sir Richard Burton** da, Şark'ta uygulanan üç iğdiş etme yöntemini şöyle açıklıyor:

> **Sandali:** Tam temizlenmiş olanlar. Bu yöntemde cinsellik organı tek bir ustura darbesiyle alınır. Sidik yoluna bir tüp sokulur, yara kızgın yağla dağlanır ve çocuk dosdoğru taze bir gübre kümesinin içine sokulur. Sütle beslenir. Buluğ çağında olanlar için yaşama olasılığı yüksektir.
>
> **Penisi kesilen hadım**: Birleşme gerçekleştirmeden, dölleme yeteneğini sürdürenler.
>
> **Tlibiye hadım:** Husyeleri keskin bir taşla kesilip alınan, ezilen ya da burulanlar.

İğdiş etme yöntemleri bütün dünyada evrensel bir nitelik taşır, sadece kanamaları önleme çarelerinde farklılıklar vardır. **Carter Stent**, Çinlilerin insanları nasıl hadım ettiklerini şöyle anlatıyor:

> "Müdahale şöyle gerçekleştiriliyordu: Daha çok kanamayı engellemek için üstüne ve kalçaların altına sıkı sıkı bağlar sarılıyordu. Müdahale edilecek bölge, sıcak ve biberli suyla önce iyice yıkanıyordu. Yeterince yıkama

faslından sonra husyeler ve penis, ucu kıvrık bir bıçakla bir orak şeklinde kesilip alınıyordu. Hadım etme işlemi gerçekleşince kurşun-kalay karışımından bir iğne ya da bir tapa, penis ana deliğinin ağzına yerleştiriliyordu.

Ardından yara üzerine soğuk su emdirilmiş kâğıtlar yerleştirildikten sonra, dikkatle sargılanıyordu. Yaranın sarılması bitince çocuk odada iki kişinin yardımıyla dolaştırılıyor, ondan sonra uzanmasına izin veriliyordu. Üç gün su içmesi yasaktı. Elbette bu süre içinde perişan oluyor, yalnız susuzluktan değil, çektiği acılardan dolayı kıvranıyordu. Üç günün sonunda sargılar açılıyor, tapa alınıyor ve zavallı hadım bünyesinde biriken ve kendisini kıvrandıran sidiği, tıpkı bir çeşme gibi boşaltıyordu. Sonuç tatmin edici bulunursa, ameliyatlı tehlikeyi atlatmış sayılıp, kutlanıyordu. Ancak talihsiz ameliyatlı biriken idrarını boşaltamazsa, acılı bir ölüme terk ediliyordu, çünkü kanallar tıkandığından artık kurtulması mümkün değildi."

Tarihçi **Paul Rycaut** da hadımağalarının sarıklarında içi boş bir kamış taşıdıklarını, idrar çıkarmak için bunu idrar yollarına soktuklarını anlatıyor.

Buluğ çağına yakın çocuklar, bu işlemden sağ çıkma şansı en yüksek olanlardı. Buluğ çağından sonra uygulanan müdahaleler, onarılması imkânsız bir kayıp ve umutsuzluk yaratıyor, sebep olduğu bunalım, intikam duygularını da kamçılıyordu.

Çinli Hadımlar

Yasak Pekin şehri, hemen hemen tümüyle erkeklerden, fakat çoğu hadım olan erkeklerden oluşuyordu. Ming Hane-

danı (1368-1644) döneminde surlarla çevrili şehirde bini aşkın hadım yaşıyordu. Bunların sayıları giderek azaldı ve son imparator **Pu Yi**'nin saltanat döneminde 200'e kadarindi. Yasak Şehir'deki hadımların çoğu sıradan hizmet işleri yaptıkları halde, yükselme olanakları büyük olduğundan yoksullar için çekici bir durumdu. Hadım etme işlemi de pahalı olmayan, ölüm oranı % 4-5'le sınırlı bir müdahaleydi. Pek çok kimse bu rizikoyu da göze alıyordu. Adaylar için Yasak Şehir'den kişilerle bağlantıları olmak, bir şanstı, çünkü yeni hadım edilecek olanlar, orada bulunan eski hadımlar tarafından ve onların gözetiminde seçiliyordu.

Yasak Şehir'deki hadımların çoğu iyi bir eğitim görüyor, daha sonra kâtip olarak kullanılıyorlardı. Sesi güzel olanlar tiyatro çalışmalarına katılıyordu; bir bölümü de üst düzeydeki memurların sırdaşları oluyordu. Konfüçyüsdinine göre, insanın öldükten sonra cennete gidebilmesi için bü-

Hürrem Sultan (Roxelane)'nın portresi. XVI. yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul.

tünorganlarının eksiksiz olması gerektiğinden, cinsellik organlarını içi su dolu kavanozlarda ve üzerlerinde taşıyorlardı. Ancak kendi organlarını muhafaza etmeyi becerememeyenler de çıktığından bu alanda bazı kimselere büyük paralar kazandıran bir karaborsa yaratmıştı.

Hadımlığın Etkileri

İnsanları hadım etmenin fizik etkileri, vücutta tüylenmenin durması, yüksek perdeden, ama doğal olmayan bir ses, şişmanlık ve iradesiz bir yumuşaklıktı. Hadımlar ayrıca böbrek rahatsızlıkları çekiyor, bellekleri zayıflıyor, gözleri bozuluyor ve uykusuzluk çekiyorlardı. Hadımlar ayrıca içkiden uzak kalmayı öğreniyorlardı. Çünkü içki, enerjilerini tükettiği gibi, idrar yollarında ağrıya neden oluyordu.

Çeşitli anlatılara bakılırsa, haremdeki hadımağaları, parayı ve paranın satın alabileceği şeyleri çok seviyorlardı. Zengin yemeklerden hoşlanıyor, özellikle çikolata ve hamurtatlılarına bayılıyorlardı. Masalanlatmaya yatkınlıkları vardı ve efsaneler, peri masalları anlatmayı yeğliyorlardı. Örneğin, **"Binbir Gece Masalları"** gibi.

Müzik ve rakstan da hoşlanırlardı; çünkü bunlar kendilerine köklerinin bulunduğu Afrika'yı anımsatırdı. **Edmondo de Amicis**, "Konstantinopolis" (1896) adlı kitabında şöyle yazacaktı:

> "Hadımağaları ve köleler dansın ölçüsüne göre eğilerek, yanan buhurdanların ve baharat kokularının dumanları arasında yarı gizlenmiş gibi, Karadeniz'den doğru Saray'a esen rüzgârda, barbar bir savaş müziğine eşlik ediyorlardı."

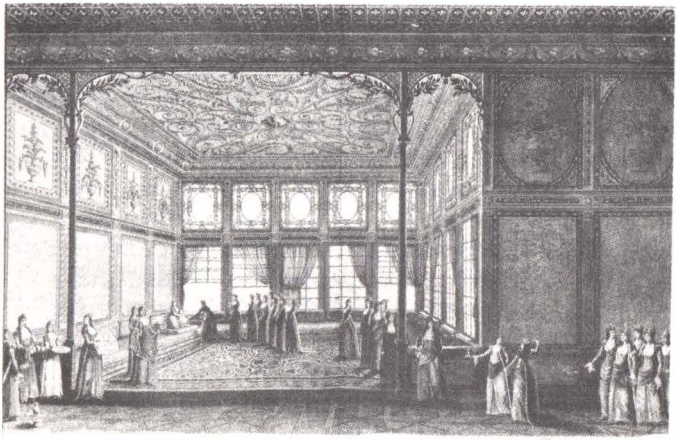
Cinsel İstek ve Tümleme

Erkeğin cinsel organlarını yitirmesi, özellikle işlem çocuğun buluğa erme çağında yapılmışsa, cinsel istek duyul-

masını hiç de kösteklemiyordu. Romalı hiciv yazarı **Juvenal**'in gözlemlediği gibi: "Haremli kadınların büyük zevkleri de, doktora ilk gençliğin ateşi ve hırsı içinde hattaorganlarının üzerinde kara tüyler belirmeye başladığında götürülmüş çocuklardan yetişen hadımlardı ve bekledikleri ve büyümesini yüreklendirdikleri husyelerin ilk hallerini biliyorlardı."

Yalnız husyeleri alınan bir hadımın cinsel organı sertleşebilir, hatta bunlar cinsel haz da duyabilirdi. "Binbir Gece Masalları"nın geniş bir çevirisini yapan Sir Richard Burton'ın bize söylediğine göre, yürek atmaya devam ettiği ve isteğe dokunulmadığı sürece, cinsellik organının sertliği devam edebilir. "İlk Hadımın Öyküsü"nde genç bir zenci, bir kızı baştan çıkarıp iğfal ettiğinden hadım edilme cezasına çarptırılır ve daha sonra kızın hadımağası olarak, kadının ölümüne kadar, onunla sevişmeye devam eder.Haremde de kadınlarla aşk ilişkilerine giren bazı ha- remağaları olmuştur. **Montesquieu**'nün "İran Mektupları"nda, cinsel arzuları uyanan bir hadımın ıstırabı anımsatılıyor:

> "Saraya girdiğimde, her şey beni yitirdiğim şey konusunda tam bir pişmanlığa sürükledi, heran heyecanım biraz daha arttı, yüreğimi öfke sardı, ruhuma umutsuzluk çöreklendi... Bir gün hatırlıyorum, hanımlardan birine hamamda refakat ederken öyle kendimden geçtim ki kontrolümü tamamen kaybedip elimi dokunulmaması gereken bir yere değdirmeye cüretettim. Aklıma gelen ilk şey, hayatımın sonunun geldiği oldu. Yine de korkunç bir ölümden yakamı sıyıracak kadar talihliymişim, ama daha da âlâsı, zaafıma tanık olan hatun, ağzını açmayıp sessiz kalmasının karşılığını, bana çok ağır ödetti: Bütün dizginleri ona kaptırdım ve her seferinde, hayatım pahasına beni binlerce kaprisini tatmin etmeye zorlardı."

Anton Ignaz Melling, "Hatice Sultan'ın Sarayı'nın İçi", yaklaşık 1815.

Harem kadınları, cinsel organlarını korumuş olan hadımağaları özellikle el üstünde tutarlardı, çünkü bunlar sevişme sırasında zevklerini uzatmayı iyi bilirlerdi. İktidarsız hadımağaları ise, doğum kontrolünde bir aşama sayılırdı.

Bazı hadımların odalıkları bile vardı; bazıları ise, saraylı bir teberdarın **"Risale-i Teberdariye fi Ahzal-i Ağa-yi Darüssaade**"de (1714) vurguladığı gibi, delikanlıları yeğlerdi:

> "Bu biçare sefil erkekler, yakışıklı delikanlılara da âşık olurlar, onları yakınlarında tutmak isterlerdi; bu biçare sefillerin kokuşmuş bedenlerinde öyle büyük bir istek gizliydi ki. Bunların her biri, bir çift köle kız satın alır ve bunları gizlice odalarında saklar, diğer kadınlardan da çok kıskanırlardı. Odalarında sakladıkları bu kadınlar için aralarında amansızca savaşırlardı. Cinsellik güdüsü olmadan bir hain nasıl böyle bir şeye kalkışır?"

Hadımağaları şehveti tahrik eden ilaçları da dener, erotik kadın giysilerine düşkün olurlardı. Dışarısıyla temasları

olduğu için, yapay erkeklik organı ve diğer erotik seks oyuncakları sağlayabilirlerdi. Ayrıca oral seks konusunda da çok deneyimleri vardı, pek ustaydılar. Yine teberdarın anlattığına göre, bir hadımla sevişlikten sonra evlenen kadınlar, çok kez kocalarının marifetlerinden pek hoşnut kalmıyorlardı:

> Hadımlarla içlidışlı olan odalıkların doymak bilmeyen bir cinsel iştahları olduğu doğru mu? Böyle olduğu bütün İstanbul'da bilinen bir şey. İki odalık azat edilmiş ve haremden ayrılıp evlenmişlerdi. Ama evlenmelerinden bir hafta sonra kocaları, karılarını boşadılar. Sebep de, karılarının kendilerine hadımağaları kadar başarılı olamadıklarını söylemeleriydi. Bu nedenle de kocaları onları boşamıştı. Bu olay benim zamanımda cereyan etti.

Anlaşıldığı kadarıyla hadımlar, cinsellik konusunda alabildiğine bencillikten uzaktılar. Ancak kendilerinden bu konuda geriye aydınlatıcı hiçbir şey kalmadığı için kesin bilinen bir şey yoktur. Hadımların cinsellik açısından duyarlı bölgeleri, sidik yolu ağzı ve anal yöreydi. Bir hadımın karısıyla tanışan Burton, kadının anlattıklarına göre, kocasının mastürbasyona başvurduğunu, anüs yoluyla sağlıksız bir orgazm için çabaladığını nakledecekti. Bu çabalar, prostat bezinin bir salgılaması ile sonuçlanıyordu. Yine kadının anlattığına göre, boşalmaya yaklaştığında ısırması için kendisine bir yastık uzatıyordu. Çünkü o heyecanı içinde göğüslerini ya da yüzünü parçalamasından korkuyordu.

Hadım Evlenmeleri

Hadımağalarla odalıklar arasında evlenmeler pek görülmemiş bir olay değildi: Ancak bu evlilikten sonra saray dışında yaşıyorlardı. İbrahim'in haremağası **Sümbül Ağa**, yalnız bir karıya değil, ayrıca birde çocuğa sahip olabilmek için gebe bir odalıkla evlenmeye razı olmuştu. Dahapekçok başkaları da kendi haremlerini bakirelerle doldurmuştu. XIX. yüzyılın zenci haremağalarından biri, şöyle diyecekti:

"Ben sevgi değil, ihtiras peşinde koşuyordum. Sarayda dayanılmaz isteğimi tatmin edebilmek imkânım yoktu. Arzuyla baktığım pek çok kadın vardı, ama gözümün önünden darağaçlarının görüntüsü hiç eksik olmuyordu. En sonunda evlenmeye karar verdim. Saraylı bir kadınla nikâhlandım. Belki böyle bir kadının, benim gibi bir erkekle nasıl olup da evlendiğini sorabilirsiniz. Bilemem. Birlikte yaşadığımız uzun yıllar boyunca bunu kendisine hiç sormadım."

John Richards "Anılar"ında (1699-1700) bu evlilik uygulamasından şöyle küçümseyerek söz ediyordu:

> "Bir hadımla bir kadın arasında sözde evlilik denen bir beraberlik var ve onlara yakın olanlardan işittiğime göre ve inanılır şekilde nakledilenlere bakılırsa, aralarında bizim bilemediğimiz bir alışveriş vardı ve büyük önemi olmamakla birlikte kadınların kendileri de erkeklik zaafını karşılayacak yollar biliyorlardı ve bu sefil yaratıkların bundan başka bildikleri başka bir şey yoktu, çünkü erkek tarafından kullanılmak üzere yaratılmışlardı ve gelecekteki bir erdem-sefahat ödülü ile avunuyorlardı ve şehvet-ihtiras konularında bütün kadınlardan üstün olduklarını iddia ediyorlardı.

Cinsellik Organlarının Yeniden Doğması

Bazen iğdiş edilen cinsellik organları yeniden doğar. **Carter Stent**'in kaydettiğine göre, Çin Sarayı'nda yapılan bir denetimde cinsellik organları yeniden gelişmiş pek çok hadım saptanmıştı. Bunun üzerine hemen yeniden iğdiş edilmişler, ancak bu kez daha yaşlı oldukları için çoğu dayanamayıp ölmüştü.

Wey-Çung-hsien adında bir hadım da yaşadığı Pekin sarayında gizlice bir cariye ayarlamış, cinsellik organlarını yeniden canlandırabilmek için de mümkün olan her şeyi yapmıştı. Bir hekim kendisine yedi insan beyni yerse, cinsellik organlarına yeniden kavuşacağını söyleyince, yedi

cani temin eden Wey-Çung-hsien, hepsinin kafataslarını açtırmış, beyinlerini çıkartmış ve beyinlerini kemirip bitirmişti. Ancak sonucun ne olduğunu bilmiyoruz.

Topkapı Sarayı haremine alınmadan önce hadımlar inceden inceye muayeneden geçiriliyordu. Saray hekimleri onları daha ilk gelişlerinde denetliyor, sonra da sürekli olarak cinsel organlarında bir gelişme olup olmadığını saptamak için muayene ediyorlardı. Ayrıca saraya yüzleri pek çekici olmayan hadımlar seçiliyordu. Yakışıklı, "mâvi gözlü" hadımağaları daha çok "Binbir Gece Masalları"nın sayfalarına terk ediliyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak döneminde sarayda altı yüz ile sekiz yüz arasında hadım kullanılmıştı. Bunların çoğu çeşitli eyaletlerin valileri tarafından armağan edilen kimselerdi. Yaşadıkları daire, harem dairesinin hemenötesinde, Babüssaade'den sonraydı. İçeriye yalnız, biri demir, diğeri tunç iki kapıdan girilebiliyordu. Baş haremağası her akşam anahtarları **"baltacılar"** diye bilinen muhafızlardan teslim alıyordu. Sabahları da tekrar onlara iade ediyordu.

Dış odada, hareme yeni gelenler için kullanılan falakalar bulunuyordu. Her acemi hadım, bir kabahati olsun olmasın, falakaya yatırılıp sopaya çekilirdi. Bunun için sırt üstü yere yatırılır, elleri ve ayakları bir arada bağlanır, hadım delikanlı acıya dayanıncaya kadar tabanları en yaşlı haremağası tarafından sopalanırdı. Bütün diğerlerine de falaka faslı

Jean-Léon Gérôme, "Yunan Haremi İç"i 1848, tuval üzerine yağlıboya. Orsay Müzesi. Paris.

zorla seyrettirilip, ita atö̆retilirdi. "Belirli bir yaştahizmete hazır hale gelene dek, saraydaki diğer genç hadımlar tarafından gözlenir ve disiplin altına sokulurdu. Ancak bundan sonra hareme gönderilip, Hanım Sultan'ın emrine girer, baş haremağasının emrinde olurlardı. Günde 60 ile 100 akça arasında değişen bir para alırlar, yıl boyunca da kendilerine en güzel ipekliden iki giysi ve diğer gereksinimleri verilir ve bunun yanı sıra, sarayın diğer dairelerindekiler tarafından cömertçe mükâfatlandırılırlardı. Kendilerine genellikle Sümbül, Nergis, Gül, Karanfil gibi çiçek adları takılırdı. Kadınlara hizmet verdikleri için, bakirelere beyazlığa ve güzel kokulara layık adları olması aranır dı," diye vurgulayacaktı **Ottaviano Bon**, "Büyük Padişah'ın Sarayında" (1608) adlı kitabında.

Genç hadımlar daha yaşlıların yanında çıraklik ederken, kalabalık yatakhanelerde yatıp uyurlardı. Diğer çocuklar ve odalıkların kızlarıyla oyunlar oynayarak büyürlerdi. Hadım muhafız olarak yetiştirilenlere tam bir askeri okul disiplini uygulanırdı. Bu yetiştirme faslının sonunda da tıpkı odalıklar gibi haremde önemli kişilerin hizmetine verilirlerdi: Bir şehzadenin, bir kadın efendinin, sultanın kızlarından ya da kız kardeşlerinden birinin ya da Valide Sultan'ın yanına. En büyük emelleri ise, kızlarağası, yani en önemli zenci hadımağa olmaktı.

Kızlarağası

Kızlarağasının gücü ve saygınlığı gerçekten müthişti. Sultan ve sadrazamdan sonra, imparatorluğun en kudretli resmi memuruydu. Baltacılara komuta eder ve paşa gibi, cafcaflı unvanların sahibi olurdu. İstediği zaman padişahın huzuruna çıkabilir, ayrıca Sultan ve sadrazamı arasında bir tür özel habercilik görevini yerine getirirdi. Valide Sultan'a da erişebilir, padişahla annesi arasında bağlantıyı sağlardı. Haremdeki kadınlar arasında padişaha yaklaşmak isteyen herkes, önce kızlarağası tarafından benimsenmeliydi. Ayrı-

ca bunlar çok zengin olur, kendilerinden korkulur ve çekinilir, buna bağlı olarak da, bütün Osmanlı İmparatorluğu içinde en çok rüşvet verilen kişi olurlardı.

Yeni bir cariyeyi padişahın yatak odasına götürenler de yine onlardı. Bu tür bir töreni **Jean-Claude Flachet**, "Ticaret Üzerine Gözlemler"de (1766) şöyle anlatacaktı:

> "En sonunda kızlarağası padişaha en çok beğendiği ve çekici bulduğu kızı sunuyor... Odalık, sultanın hoşuna gidebilmek için hemen bütün marifetlerini sergiliyor. Padişah da kendisine bir mendil atarak, birlikte olmak istediğini belli ediyor. Bunun üzerine sultanın bulunduğu odanın çevresindeki bütün perdeler derhal indiriliyor. Şurada burada gidip gelen diğer bütün kadınlar, kimi raks ederek, kimi şarkı söyleyerek, kimi de dinlenerek vakit öldürürken, kızlarağası perdenin açılma emrini beklemek üzere orada kalıyor. Daha sonra hepsi padişaha saygılarını arz ederken, yeni gözdeyi de kutlayacaklar."

Gece boyunca ortaya acil bir durum çıkacak olursa, hareme girmeye yetkili tek kişi, yine kızlarağasıydı. Görevleri, kadınları korumak, hareme gerekli odalıkları sağlamak, kadınların ve hadımların terfilerini kollamak, padişahın nikâh ve doğum törenlerinde tanıklık etmek, düğünleri, sünnet alaylarını, bayram tebriği törenlerini düzenlemek ve suçlanan harem kadınlarının cezalandırılmalarını sağlamaktı. Keza suçlu kızları cellata teslim etmek ya da denize atılacaklarsa, çuvallara tıkmak da, kızlarağasının görevleri arasındaydı.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında hadımların gücü daha da arttı. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kadınlar gibi, haremağalarının siyasal güçleri de, çocuk denecek yaşta tahta çıkartılan ve akli dengeleri yerinde olmayan padişahlar sayesinde büyük çapta genişledi. Kadın Sultanlar Saltanatı döneminde (1558-1687) kızlarağası, Valide Sultan'ın ve baş kadın efendinin en yakın ve değerli işbirlikçisiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşündeki rolleri, anlamlıdır:

"Kırkının aklı bir araya gelse, bir incir çekirdeğini doldurmayacağı söylendiği halde, haremağalarının yaygın etkisiyle işlenen cinayetler, sayısız denecek kadar çoktu. Abdülhamit'in saltanatı sırasında musahiplik mevkiine yükselenler, en az sultan kadar söz sahibiydi. Yine Abdülhamit dönemindekızlarağası, o çağın en büyük devlet büyüklerini, dairesinde kabul ediyordu. 31 Mart faciasının tertipçilerinden biri de, Cevher Ağa idi. İkinci Tanzimat'ın ilanından sonra, Erkânıharbiye idamını emretti. Saraydaki tecrübelerime dayanarak ben de saraydaki haremağalarını üç ayrı sınıfa ayırdım: Aşırı duyarlılar, sersemler ve budalalar. 'Arap' sözcüğünün edilmesi bile, bazılarının alınmasına yeterdi. Bunlar, kara olduğu için kahve içmez, çayı tercih ederlerdi."

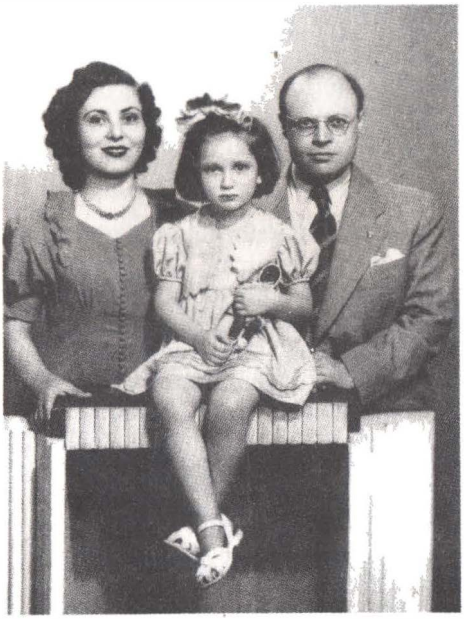
Ali Seydi Bey; "Teşrifat ve Teşkilatımız" (1904).

XIX. yüzyılın başından, imparatorluğun yıkılışına kadar, kızlarağasının gücü giderek geriledi. XX. yüzyıl başında artık bütün işlevleri kadınların giyim kuşamlarına göz kulak olmaktan, giysilerininedebeuygun olupolmadıklarına dikkatetmekten, kadınlar dışarı çıktıklarındakendilerine eşlik edip, belli yerlere girmelerine nezaretten ve her şeyin kurullara uygun yürütülmesindenemin olmaktan ibaret kaldı. Ayrıca bazı malların, işçilerin ve falcıların hareme girmelerini de onlar önlüyordu. Kadın ziyaretçilerin hareme girip çıkmaları da onların iznine bağlıydı. Gece yarısından sonra haremden ayrılmak, kritik bir durum meydana geldiğinde ilgilileri haberdar etmek de görevleri arasındaydı.

Haremlerin ortadan kalkmasıyla birlikte harem ağaları ve hadım köleler de tarihe karıştı. Son günlerinde eski hayat tarzlarından bugüne kadar gelen yaşamları üstüne bir ilgi uyandı. Birlik kurma girişimleri yürümedi. Artık kimse onlarla ilgilenmek istemiyordu; çünkü hepsi, herkesin gömmek istediği bir geçmişe aitti.

Edmondo de Amicis, "Konstantinopolis"

(1896) adlı kitabında, şunları yazacaktı: "Kalabalık pazarın orta yerinde, Kâğıthane'de zevkü sefa arayanlar arasında, cami sütunlarının altında, arabaların yanında, istimbotlarda, kayıklarda, halkın bir araya geldiği bütün bayram yerlerinde, herkes bu hayalet gibi dolaşan erkekleri, bu melankoli dolu çehreleri, neşeli Şark hayatının bütün görünüşleri üzerine serpiştirilmiş karanlık gölgeler gibi görebilirdi."

Annem babamla İzmir'deki evimizde, 1949.

ŞEHİRDE HAREM HAYATI

SIRADAN HAREMLER

"Doğulu kadın, bir makineden başka bir şey değil: Bir erkekle bir başka erkek arasında hiçbir ayırım yapmıyor. Tütün içmek, hamama gitmek, gözünü-kaşını boyamak ve kahve içmek. Varlığını sürdürdüğü uğraş çemberi, bunlarla sınırlı. Fizik zevke gelince, bu da çok önemsiz olmalı, çünkü bunun kaynağı olan malum noktacık, küçük yaşta alınıyor."

Gustave Flaubert; *Metresi Louise Colet'ye Mektup (1850).*

Harem sadece Osmanlı saraylarına özgü değildi. XX. yüzyıldan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün Müslüman evlerinde (hatta bazı Hıristiyan ve Yahudi evlerinde) kadınlar erkeklerden ayrı yerlerde yaşardı, kaçgöç geçerliydi. Zengin efendiler, ağalar, paşalar, saray hareminin küçük birer kopyası olan ve çok sayıda hadımla odalık barındıran haremlere sahipken, yoksullar da iki karı ve küçük bir odayı perdeyle ayıran evleriyle yetinirlerdi.

Padişahların aksine sıradan Müslüman vatandaşlar, diğer Müslüman ailelerin kızlarıyla evlenirlerdi. Bu kadınlar, babalarının hareminde dünyaya gelir ve evlenene kadar da orada yaşarlardı. Sonra da kocalarının, onun annesi tarafından yönetilen haremine geçerlerdi.

Evlilikler, aileler arasında kararlaştırılır ve her erkek, hepsine aynı tarzda bakmak ve aynı sevgiyi göstermek koşuluyla, dört kadın alabilirdi. Ancak ilk eş, hep en önemsenen kadın sayılır ve çoğunlukla hukuk açısından da bazı ayrıcalıkları olurdu.

Erkekler dört karılarından başka, haremlerine hizmetkâr olarak başka odalıklar da alıp getirebilirdi. Evin beyinin odalıklarla cinsel ilişki kurması ise, pek alışılmamış bir şey değildi. Bazı ender hallerde erkekler bunlarla evlenir, çocuklarını nüfuslarına bile kabul ederlerdi.

Görücülük

Toplumsal yaşamda kadınla erkek bir arada olmadıkları için evlilikler genellikle **görücü usulü**'yle gerçekleşirdi. Görücüler, haremleri dolaşarak kızların meziyetlerini inceler ya da erkeğin ailesi hakkında soruşturma yaparlardı. Zaman zaman da akrabalık bağlarını güçlendirmek için akrabalalar arasında bu tür anlaşmalara girişilirdi. Bugün de İslam ülkelerinin çoğunda birinci dereceden kuzenler arasında evliliğe cevaz vardır.

1960'lı yıllara kadar görücüler hâlâ vardı. Bu kadınların çoğu kendilerini çöpçatanlıkta üstün yetenekleri olan kişiler olarak görürdü. Dul erkekler, orta yaşlılar, kendi başlarına kadın bulamayan bekâr beyler için buluğa ermiş gelin adayları ararlardı. Görücü, genellikle genç kızın evine habersiz damlardı. İslam kurallarına göre bir erkeğin yabancı bir eve konuk olarak gitmesi mümkün olmadığından, genç kızın akrabaları da görücüleri hoş karşılardı. Çünkü bu onların işiydi. Kendisine kahve ve şeker ikram edilir, nazik davranılır ve havadan-sudan sohbet edilirdi. Bu arada evin genç kızı, annesi ya da teyzeleri kendisini çağırana kadar mutfakta ya da evin bir başka odasında saklanırdı. Hazırlanmasına büyük önem verildiği için kendisinden kahve pişirip ikram etmesi istenirdi. Gözlerini yerden kaldırmadan görücüye ve çevresindekilere kahvelerini ikram eden genç kız, odadan

Topkapı Sarayı avlusunda iki haremağası.

hemen çıkmaz ve görücülerin kendisini iyice görüp incelemeleri için bir koltuğun kenarına ilişip sessizce bekler, diğer hanımlar da sohbetlerine devam ederdi.

Arkadaşlarım ve ben bu ilkel âdete çok güler ve eğlenirdik, ama sıkıntılı bir değişim içindeki ülkede yaşadığımız için bizler de görücüye çıkmak zorunda kaldık. Çoğu kez kapıların arkasına saklanıp ailede daha büyük yaşlardaki kızları istemeye gelen bu kadınları seyrettiğimi anımsıyorum. Olayın kurallarını çok iyi öğrenmiştim.

Buluğaermemden kısa bir süre sonra, sıra bana da geldi. Bu beni fena halde sıktı ve gelen görücülere çıkmamak için bir hayli direndim. Ancak ailenin yaşlı büyükleri, geleneklere bağlı olarak, görünmemde ısrar ettiler. Ben de isyancılığımın güdüsüyle kendimi itici, istenmeyen ve dişilikten uzak biri gibi gösterebilmek için en azından o günkü koşul-

ların elverdiği kadar elimden geleni yaptım. Uygunsuz giyindim, çok kötü bir kahve pişirdim ve ileri-geri, bol bol konuştum. En sonunda kalkıp gittiklerinde içim rahat etti.

Ancak tutumum uzun zaman evde tartışma konusu oldu. Çünkü kadın akrabalarım ayıp ettiğim görüşündeydiler; oysa ben böylesine ilkel bir geleneğe uymaya zorlandığımdan çok utanç duymuştum. Ama sonunda onlar da banahak verdiler ve kocamı kendimin bulup seçmem gerektiği anlaşıldı. Yine de yaşlılar yüzyıllık bir geleneğin çöktüğünü görmekten dolayı kırgındılar ve kendilerinin, bu usulün son temsilcileri olduklarını anlamışlardı.

Bir Roman Gibi

Görücü usulüne ve çöpçatan evliliklere rağmen, yine de genç kızların ve delikanlıların hayallerinde aşk romanları filizleniyordu. Buluğa eren genç kızlar, ilk kez bir yürekleri olduğunu keşfederek hayali ve yakışıklı sevgililerine sembolik dizeler yazarlardı. Binlerce malzeme, çiçekler, meyveler, çimenler, kuştüyleri ve taş parçaları, hepözel anlamlardakullanılırve dahaçok şiirlerde yeralırdı. Birkaç karanfil, bir kâğıt parçası, bir dilim armut, bir yudum çorba, bir kibrit çöpü, bir altın sikke, bir çubuk tarçın ve bir tutam biber, "Seni çok sevdim. Senin aşkın uğruna sürünüyorum, ölüyorum. Bana küçük bir umut ver. Reddetme beni. Bana tek bir kelimeyle cevap ver." Genç kızlar zaman zaman hayallerinde yarattıkları fantezi âşıklarınakendilerini öyle bir kaptırırlardı ki, görücü usulüyle bulunan kocaları ile karşı karşıya geldiklerinde, düş kırıklığına uğrarlardı.

Erkeklere gelince, onlarda pek romantikti. Leydi **Anne Blunt** 1878'de anılarında şöyle diyordu:

"Kendisinin müthiş âşık olduğunu görebiliyordum, çünkü Araplarda pek az şey sürekli olur ve genç hanımları görmelerine asla izin verilmez, bu nedenle de onların sözünü ederken hemen abayı yakarlar."

Sevgi bağı bulunsun bulunmasın, kimin kiminle evle-

neceğine aileler karar veriyordu. Büyükannem, daha çocuk denecek yaşta, babasının en iyi arkadaşıyla sözlenmişti. Evlendiklerinde ise o on dört, büyükbabam ise kırk yaşındaydı.

Armağanlar

XX. yüzyılda damat adayı zengin bir ailedense, nişan hediyesi olarak bir gümüş ayna, kokular, baharat tepsileri, şurup sürahileri, billur kavanozlar içinde reçeller, altın yaldız işlemeli terlikler ve evdeki herkese, düzeyine uygun terlik getirirdi.

Genç kızın ailesi de buna karşılık olarak damat adayına inci işlemeli çubuklar, para cüzdanları ve saat kılıfları, aptest alma takımı, altın yaldız işlemeli havlular ve ipek bir peştamal hediye ederdi.

Orta sınıf insanlar da aşağı yukarı aynı armağanları götürür, ancak bunlar daha ucuz kalitede olurdu. Damat adayları gelin adayına ve annesine terlik hediye ederken, diğer aile bireylerine de armağan olarak çekilmiş kahve ve şeker verilirdi.

Kına Gecesi

Evlilik hazırlıklarının en renkli ve neşeli olaylarından biri de, düğünden bir gün önceki kına gecesiydi. O gün kadınlar gündüzü hamamda, gelini yıkayıp temizleyerek ve güzel kokularla ovalayarak geçirirlerdi. Gece de aynı evde toplanarak gelinin ellerine, ayaklarına ve yüzüne kına yakarlardı. Benim çocukluğumda kına yakma geleneği sadece kırsal kesimde vardı, şehirde hiç kına yakılmazdı. Ama köydeki akrabalarımızı ziyarete gittiğimizde, ilk kez ellerimin gri-yeşil renkte ve at gübresi kokan bir boyayla boyandığını hatırlıyorum. Sonra da ellerimi mumyalar gibi sarıp sarmalamışlardı. O geceyi sarılı ellerimle doğrusu çok huzursuz geçirmiştim, ama altından ne çıkacağını merak ettiğimden sargıları açmayı hiç düşünmedim.

Sultan Abdülhamit'in hareminin parçalanan bireyleri, iki haremağası ile birlikte, 1909'da haremlerin resmen yasadışı ilan edilmesinden sonra, gönderildikleri Viyana'ya hareketlerinden önce.

Ertesi sabah kadınlardan biri sargıları açtı ve sürülen çamur gibi kınayı özenle yıkadı. Altından parlak turuncu renginde parmaklarım çıktı. Şehre dönüşümde diğer kızlar benimle alay ettiler.

Ne kadar yıkarsam yıkayayım, kına kırmızısı günlerce ellerimden çıkmadı.

Düğünler

Gelinle damat düğünden önce birbirlerinin yüzlerini görmezdi. **Pierre Loti,** "Kırgınlar" adlı romanında bu durumun uygunsuzluğunu şöyle dramatize eder:

"Bu son büyük ve hâlâ kendinin olan gün boyunca, ölüme hazırlanır gibi hazırlanmak istedi, notlarını ve daha bir sürü küçük hazinesini çıkardı ve ayrıca bazılarını yaktı; birkaç saate kadar efendisi olacak meşhur erkeğin korku-

sundan yaktı. Sıkıntıdan boğulan gönlünün kaçıp sığınacağı bir köşe-bucak da yoktu ve içini saran dehşet ve isyan, gün ilerledikçe daha da arttı... Bütün o hazineler, güzel ve genç kadınların bütün küçük sırları, bastırılan öfkeleri, boşuna yanıp-yakınmaları, hepsi yanıp kül oldu, odadaki tek Şark işi olan bakır mangalı doldurdu."

Düğün töreni, yüzü peçeyle sımsıkı kapalı, çoğunlukla kırmızı bir gelinlik giyen ve süslü bir gelin başlığı taşıyan gelinin, damadın evine gelmesiyle başlardı. Arabadan ön kapıya kadar da gerilen bir ipek tünelden geçerdi. Sağa sola bakmasına izin verilmez, kendisine yaşlı bir kadın akrabası, genellikle bir teyzesi eşlik ederken başını dimdik tutardı.

Yine akrabası, kendisini yüksekçe bir yere yerleştirilen gelin koltuğuna götürürdü. Gelin tahtına oturur oturmaz, kadındavetlilermırıldınmaya başlardı. Derken damat gelir, gelinin peçesini kaldırır ve ilk kez karısının yüzünü görürdü. Bu çok kritik bir andı, çünkü gelin hoşuna gitmezse damat reddetmek hakkına sahipti. Dönüp, hepsi kadın olan çağrılılara bir avuç dolusu para serpmesi, damadın karısında memnun olduğunu ve rızasını gösterirdi. Kadınlar isc birbirlerini ite kaka gelin parasını kapmak için atılırdı. Yüzleri sıkı sıkı peçeli bu kadınlar arasında hemen her düğüne gelenlerle gelinin yüzünü görebilmek için kadın kılığına giren erkeklerde olduğu söylentileri hep dolaşırdı.

Bundan sonra damat, gelini elinden tutup kaldırır ve birlikte odadan çıkarlardı. Kısa bir süre sonra da damat bey, o gün bir daha gelinin yüzünü görmemek üzere evden ayrılırdı. Damadın gitmesinden sonra bütün gün sürecek olan düğün eğlenceleri başlardı. Zengin çevrelerde günlerce süren düğün eğlenceleri de düzenlenirdi. En görkemli düğünler için **"kırk gün, kırk gece sürdü"** deyimi o zamanlardan kalmıştır.

Gece geç saatlerde gelin hanım, erkek akrabaları tarafından damadın yatak odasına teslim edilirdi. Gelin zifaf odasına yürüyerek girer, geleneğe uygun olarak yatağın örtüsünü kaldırırdı. Cennette bile bir eşin yerinin, kocasının

"ayak tabanlarının altında" olacağını hatırlardı. Ve o gece bekâretini yitirirken kanama olmazsa, damat beyin genç kızı reddetmeye yine hakkı olurdu. Gelinin bakire olduğunu doğrulamak için de, kanlı yatak çarşafı balkon ya da pencereden sarkıtılırdı.

Bunlar hep büyükannemin söyledikleridir, ama pek de gerçeğe aykırı görünmüyor ve bu konuda dehşet veren hikâyelerde anlatılıyor. Önceden aralarında hiçbir tanışıklık olmayan çiftlerin, bir anda en samimi bir ilişki için bir odaya kapatılıvermelerinin yarattığı düş kırıklıkları hakkında çok şeyler işittik. Büyükannem, büyükbabamın sarığını çıkarıp da, başının saçsız olduğunu görünce nasıl şaşırdığını bize anlatmıştı. Kendi ailesinin bütün erkekleri saçlı olduğu ve onlardan başka hiçbir erkek görmediği için saçsız bir erkek olabileceği aklının ucundan bile geçmemiş. Onun zifaf gecesi de gözyaşları ve histeri nöbetleriyle tamamlanmış. Ama sonunda bir horoz kesip, kanını çarşafa serpmişler ve herkesin görmesini sağlamışlar.

Kan Koca İlişkileri

Evli bir kadının tek görevi, her işte kocasının onayını almak, sonsuza dek bu yaşama ayak uydurmaktı. Bu, kutsal kitabın da buyruğuydu.

Kocalar ve eşleri oldukça resmi ilişkiler içindeydiler. Harem yaşamının temelini oluşturan kaç-göçü daha da güçlendirmek için kurallar çığ gibi geliyordu. Karılarının yüzlerine serbestçe bakabilmek bir erkeğin ayrıcalıklarından biriydi, ama merak kendisini biraz daha cüretlendirirse, gözleri uğursuz sayılıyordu. Kadınlar ise, kocalarının düşünce hayatlarına ve diğerilgi alanlarına ak atılma hakkından yoksundu. Kadın, erkeğinin sadece özel yaşamına aitti. Haremiydi. Kadınlar ve erkekler genellikle ayrı yerlerde yemek yiyordu. Erkeklerin, bir başka erkeğin haremine girmeleri yasak olduğu gibi, birbirleriyle karıları hakkında konuşup söz etmeleri de caiz değildi. Orta yerde kadın cin-

Henry T. Schafer, "Gelin", 1889, gravür. Yazarın koleksiyonundan

selliğinden söz etmek, haramdı. Hatta bir erkek, bir kızının dünyaya geldiğini açıklamak için **"bir peçeli"** den söz eder, **"kızım"** oldu demezdi.

Çokkarılılık

Türkiye'de, XX. yüzyılın başından önce, dört karı ve odalıklar şeriata göre kabul ediliyordu, ama medeni hukuk sadece birinci eşi yasal olarak tanıyordu.

Erkeklerin çoğu birden çok karı almak eğiliminde olduklarını ifade ettikleri halde, sonunda sadece bir tekeşliol-

manın, daha patırtısız bir hayat yarattığını keşfettiler. **Nadia Tazi**'nin "Haremler"inde yazdığı gibi, "Akıllı erkekler zaman zaman bir cariye ile gönül eğlendirmeyi, haremde birbirleriyle acımasızca rekabeteden karılara sahip olmaya "tercih ediyorlardı". Birden çok karı almak isteyenler de, harem hayatının şamatasından kendilerini kurtarabilmek için, eşlerine şehrin çeşitli semtlerinde ayrı evler tutmayı yeğliyordu. Zamanlarını da bunlar arasında gidip gelerek geçiriyorlardı."

İyi kocalar usta birer diplomattı. Kuran'ın buyruklarına uyar gibi, karılarına eşit davranıyorlardı. Birine işlemeli iterlik alırsa, öbürünü de aynısından eksik etmiyordu. Çoğunlukla eşler aynı çatı altında yaşıyordu. Ama karılar aralarında kıskançlık çıkarsa, kocaları hepsini dağıtıyordu. **Gérard de Nerval**'e göre de, "karılardan biri, diğerleri gibi aynı evde yaşamaya razı olursa, tamamen ayrı bir evde yaşama hakkını da elde ediyordu ve böylece herkesin sandığı gibi, efendisinin ve kocasının gözleri önünde, kölelerle beraber olmak zorunda kalmıyordu".

Çok karılı kocalar yatak odalarına eşlerini dönüşümlü olarak alıyor, fakat cumaları özellikle ilk eşlerini buyurediyorlardı. Örneğin kırk dört yıl Gelibolu ve İstanbul'da yaşayan **K.Mikes**'e göre, "Türkiye Mektupları"nda (1944-45) belirttiği gibi, birinci karının bazı cinsel hakları da vardı: "Eğer kocası ilk karısını üst üste üç cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlayan gece) ihmal edecek olursa, kadının kendisini kadıya şikâyet hakkı vardı. Bu ihmal daha da uzun sürcli olursa, kocasından boşanabilirdi de. Enderolmakla birlikte, şeriat buna cevaz veriyordu."

Eşler Arasındaki İlişkiler

İkinci ve üçüncü evlilikler genellikle orta yaşlarda görülüyor ve zevk amacına yönelik oluyordu. Karıları kısır olan ya da çocuk doğurma yaşını geçen erkekler, genç kızların peşinde koşuyordu. Zaman zaman yaşlı eşler, arzu-

larını tatmin etmesi ve çocuk doğurması için kocalarını genç bir karı almaya ikna ediyordu. Böylece vekil olarak yeni gelenin gençlik ve ihtirasından yararlanıyor, haremin başı olma sorumluluğunu onunla paylaşıyordu. Türkiye'yi ziyaret eden bir Batılı, böylesine bir sevgi ortaklığına inanmayı bile güç kabul etmişti:

> "Yaşlı kadının çocukları olmamıştı ve kocasına, ikinci eş olarak, neredeyse kızı yaşında genç birini seçti... İki karısı da beklenen bebeğin hazırlıkları için başlarını kaşıyacak zaman bulamıyordu ve doğacak bebek konusunda, ilk eşi de, 'bizim bebeğimiz' diyordu. Rakibesinin alınyazısı hakkında, sanki kendi öz kızıymış gibi kuruntulanıyordu. Ama acaba kalbinin ne acılar çektiğini, kim bilebilirdi? Sırf 'efendi'sini sevdiği için buna katlanmıyor muydu acaba? Kim acı duymadan, sevgiyi paylaşmaya razı olabilir?"
>
> **Grace Ellyson**; "Bugünkü Türkiye" (1928)

Yaşlı eşler yine de böyle duyguları hasır altı etmek zorundaydılar. Artık arzulanan ve işe yarar biri olmaktan çıktılarsa, gidebilecekleri bir yerleri yoktu ki. Hernepahasına olursa olsun, koca evindeki konumlarını korumak zorundaydılar. Çünkü barınacakları bir yere gereksinimleri vardı. Kocaları için başka kadınlar bulmak pahasına da olsa.

> "İçeri girince, önce birinci karısını öptü, sonra ikincisini ve üzerimde öyle bir izlenim uyandı ki, ilk karısını sevgilisi, ikincisini de çocuğu gibi öpmüştü."
>
> **Demetra Vaka**; "Haremlik" (1909)

Bir yardımcımız vardı; ufak tefek, sessiz, kuş kadar ürkek, karga burunlu ve dişsiz bir yaratık. Yanılmıyorsam, adı da Şerife Hanım'dı. Babamın yanında çalışanlardan bi-

Büyük amcam Rüstem ve odalık karısı Pakize.

riyle evliydi. Çocukları da olmamıştı.

Yaşlı kadıncağızın, bir çamaşırcı kıza, evine kuma gelmesi için ağlayarak yalvardığını anımsıyorum. Kuma, yaşlı kadının kocasına üç çocuk verdi, o da hepsini kendi çocukları gibi benimsedi, kocasının çocuklarına ve annelerine bakmak için didindi durdu.

Kadınların Türkiye'de sosyal hayata katılması, bu tür kurumları ortadan kaldırdı, ama tabandaki halkın tutumu tam değişmedi.

Yine de pek çok kadın için böyle bir yaşam düzeni alabildiğine küçük düşürücüydü. Yürekleri büyük bir sıkıntıyla büzülüyordu. Kocalarının hoşuna gidemediklerini, dini görevlerini yerine getiremediklerini düşünüyorlardı. 1909 yılı dolaylarında yetenekli Türk kadın yazarı

Halide Edip Adıvar iki karılı bir evi şöyle anlatıyordu:

"Bir kadın, kocasının gizli gönül işlerinden dolayı ıstırap çekerken, bunun acısı büyük olurdu, ama niteliği başkaydı. İkinci bir kadın eve girip, otoritesinin yarısını paylaştığında, herkesin gözünde zavallı durumuna düşer, kendisini bir merak ve acınma nesnesi gibi görmeye başlardı. Bu ne kadar küçük düşürücü olursa olsun, durum kadını yalnızlığa ve öne çıkmaya iterdi.

İdeal aile yapıları konusunda insanların kuramları ne olursa olsun, insan kalbi konusunda inkâr edilemeyecek bir gerçek var: Hangi cinsten olursa olsun, sevgimizi - ister cinsellikle ilgili olsun, ister başka- bir diğer kadınla paylaşmak zorunda kalmak, bize organik bir cefa gibi geliyor. İnsani sevgiler kadar, kıskançlığın da türlü dereceleri ve biçimleri var. Fakat zaman ve koşulların bu hisleri düzenlediğini varsayın, aile sorunu yine de çözülemez. Aynı evde kocasını ikinci bir kadınla yasal olarak paylaşmak zorunda kalan bir kadının ıstırabının türü ve bunun sonuçları, kocasının gelip geçici olarak bağlandığı bir kadınla beraberliğinden dolayı üzülen kadının acısından, gerek tür gerekse derece bakımından farklıdır. Birinci durumda ıstırap, az çok kendi çıkarlarını da ilgilendirdiğinden, sürekli yıkıcı bir atmosferde yaşayıp, karşılıklı güvensizlik ve üstünlük mücadelesine tanık olan çocuklara, hizmetkârlara ve akrabalara da bulaşır.

Benim çocukluğumda bile çokkarılılık ve bunun sonuçları, çok çirkin ve üzücü izlenimlere sebep oluyordu. Evimizdeki sürekli gerilim, en basit aile törenlerini bile, mad[illegible] bir

işkence haline getiriyor ve bunun sonuçları, yakamı çok zor bırakıyordu. Babamın karılarının odaları karşı karşıyaydı ve babam onları sırayla ziyarete giderdi. Sıra hanım teyzedeyse, evdeki herkes hanım ablaya tatlı bir şefkat gösterir, sıra diğerinde ise, hiç kimse hanım teyzeye duyduğu burukluğu saklamazdı. O da yaşlı gözlerle sofrayı terkeder, herkes kendisini odasına çekilmiş, hüngür hüngür ağlar ya da baygın yatar bulacağını bilirdi. Çokkarılılığa karşı büyük burukluk duyduğumu pek iyi hatırlıyorum. Mutsuz evimizin kurulu düzenden kurtulamayacağı bir gidiş, bir zehirdi bu.

Hanım teyzenin ıstırabıyla öylesine doluydum ki, ince, soluk siması öylesine içime işlemişti ki, namaz kılarken seccadesine eğildiğinde bile gözlerinden eksik olmayan yaşlar, hanım ablayla aramda bir engel yaratmıştı. Ama zaman zaman ona karşı da ani bir acıma hissi içimi sarar, bu da ötekine duyduğum his kadar doğal gelirdi yüreğime."

Ünlü Mısırlı feminist **Huda Şaravi,** 1891'de evlenmek üzere yeğeniyle sözlendiği zaman, daha on üç yaşında bir çocuktu. Yeğeni ise, neredeyse babası olacak yaştaydı ve kölesi bir cariyesiyle, ondan olma çocuklara sahipti. Huda'nın annesi, daha başka karı almayacağı konusunda damadından imzalı bir belge almıştı. Duygusal Huda, bu evliliğin altında yıkıldı. Ancak on sekiz ay sonra, kocası bir başka kadını daha gebe bırakınca, boyunduruktan kurtuldu: Evliliği iptal edildi.

Bir Arap atasözü ilginçtir: "Erkeğin zevki, bir ağacın altında uyunan öğle uykusuna benzer, fazla uzun sürmemelidir, süremez de." der.

Huda'nın arkadaşı **Atiyye Sakkaf** da anılarında (1879-

Bir harem sahnesi için 1915'te bir araya getirilmiş Cezayirli kadınlar.

1924) seyyar kocasının yolculukları sırasında ilişki kurduğu kadınlar yüzünden uğradığı güvensizlik bunalımlarını anlatıyor:

"Hac mevsiminde kocam, Arabistan'a hacı adaylarını taşıyan gemilerde çalışıyordu. Gemide bir kadınla evlenip, vardığında da, onu boşayabilirdi. Evlendiği kadınlar o kadar çoktu ki, sayılarını bile bilmiyordu ve çocuklarının sayısından da haberi yoktu. Ayrıca kendisini evde hizmetçi kızları kovalarken de gördüm."

Erkekler bazen de ilk karılarından başka bir yerde, bir başka karıları olduğunu saklardı; zaman zaman başka çocukları olduğunu da. Böyle bir durum ortaya çıktığında, genellikle ilk eşi, baba evine dönme girişiminde bulunuyordu.

Marianne Ali Rıza, kayınbiraderinin Mısır'da nasıl bir başka kadınla evlendiğini, durum ortaya çıkınca nasıl babasının yanına dönmeye kalktığını, ancak kendisini götürecek bir sürücü bulamadığından başaramadığını anlatır. Bir kadın için kocasının gizli bir evliliğini ortaya çıkarmak ne kadar can sıkıcı olursa olsun, gelenekler bunu sır olarak saklamasını gerektirirdi. **Paul Bowles,** "Gökyüzü Paramparça" adlı romanında, çölde birlikte seyahat ederlerken kocası

ölen genç bir Amerikalı kadını anlatır. Bir kervan tarafından bulunan kadına, kervan sahiplerinden biri sahip çıkar. Kadını alıp evine götürür ve diğer üç karısının rahatsız olmamaları için kadını oğlan kılığına sokar. **"Oğlan"**ı küçük bir odaya kapattıktan sonra her gün öğleden sonraları kadınla acımasızca sevişmek üzere yanına girer: "Adam odadan çıkınca, akşam vakti yatağına uzandığında, ateşliliğini ve sevişmekteki ısrarını düşünerek, üç karısının herhalde ihmal edildiklerini aklından geçirirdi... Ancak kadının bilmediği, adamın üç karısını da hiç ihmal etmediği, öyle olsa bile, buna sebep olanın bir oğlan çocuğu olduğunu düşündükleri için onu kıskanmayı akıllarına bile getirmedikleriydi."

Çoğunlukla haremler, geniş aileleri barındırıyordu: Kanlar, anneler, evlenmemiş kız kardeşler, bazen de himaye isteyen ailenin diğer kadın bireyleri. Haremin efendisinin kendilerini ne zaman ziyaretlerine geleceği belli olmadığından, kanları hep hazırda beklerdi. Neşeli ve güler yüzlü olmaya özen gösterirlerdi.

Teyzelerimden birinin Rabia adında bir hizmetkârı vardı. On altı yaşında Rabia'yı, bir karısı olan bir adamla evlendirdiler. Annem-babam bu olaya karşı çıkan konuşmalar yaptılar. Birkaç ay sonra Rabia geri döndü. Bize kaç mak zorunda kaldığını ve adamın ilk karısı ile annesinin, kendisine işkence ettiklerini anlattı. Kızı köle gibi kullanmaya başlamışlar, bütün temizlik, çamaşır, bulaşık işlerini ona yüklemişlerdi. O kadar çok çalışmak zorunda kalmıştı ki, kocası eve dönene kadar ayakta bile kalamayıp, hep uyumuştu. Ama o iki aşağılık kadın, adama kendisinin tembel, inatçı, hiçbir işe yaramayan biri olduğunu söylemişlerdi. Sözde onlar bütün gün koşturarak Rabia yan gelip oturuyordu.

Elizabeth Warnocks Fernea, "Şeyhin Konukları" adlı kitabında, buna benzer bir durumu, bir Irak kasabasından naklediyor: "'Benden nefret ediyorlar, şekeri saklıyor, sigaralarımı çalıyorlar; kocam için pişirdiğim yemeklere avuçla tuz atıp, şap gibi yapıyorlar; komşularla dedikodu edip ko-

Osman Hamdi, "Vazoya Çiçek Yerleştiren Kız", 1881, tuval üzerine yağlıboya. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Osman Hamdi, Paris'te Gérôme'un öğrencisi olmuş bir Türk ressamıdır.

cama ev işlerinde kendilerine hiç yardım etmediğimi söylüyorlar. Bütün istedikleri, beni aralarından kovmak. Onlarla nasıl arkadaş olabilirim ki?' Bunları söyledikten sonra çöküp, peçesinin altında hıçkırarak ağladı."

Batıl İnançlar ve Hoş Yanları

Kadınlar sıkıntılarını yumuşatmak için pek çok batıl inançda besliyordu. Mücevherlerini ve diğer değerli mallarını çingenelere, büyücülere, cadılara dağıtarak, rakibelerini yok etmek ve kocalarının başka kadınları arzulamamaları için büyüler yaptırıyorlardı. Çingene falcılar el falı bakıyor, kahve falı okuyor ya da geleceği suda arıyorlardı. Genç kalmak isteyen kadınlara muskalar hazırlıyor, eli ağır ve sert

kocaları yumuşatmak için tılsımlı büyüler veriyorlardı. Çocukların korunması isteğiyle **"kem gözler için şiş"** ler hazırlıyorlardı. Kadınlar arasında çocuklarının sağlıklı görünümü hakkında sözler etmenin nazar değdireceğine inanıldığından, birbirlerinin çocuklarını gördükleri zaman, onlara **"çirkin"** ya da **"zavallı"**, **"garip"**, **"fakir"** gözüyle bakmaları âdet haline gelmişti.

Karşıyaka'da yanımızdaki evde oturan bir tesisatçı vardı. Karısı Dudu iri yarı ve aksi huylu bir kadındı. Ağaçlar kendisine ait olmadığı halde ne zaman çam kozalağı toplamaya kalksak üzerimize taş atardı. Hemen herkes yumuşak huylu bir adam olan tesisatçıya acır, Dudu kendisine çocuk bile veremediği için adamın ikinci bir kadın alması gerektiği üstüne dedikodu ederdi.

Derken bir yaz, tesisatçının gerçekten ikinci bir eş almak istediği, bunun da küçük bir oğlu olan genç bir dul olduğu söylentileri dolaştı. Herkes birbirlerine çok uygun olduklarını düşündü. Çünkü dul hatunun kocasına evlat verebilecek hoş biri olduğu kadar, oğlunun da bir yuvaya kavuşacağı düşünüldü. Bundan sonra Dudu, bir süre ortalıklarda görünmedi. Hatta kozalak topladığımız zaman bile ortaya çıkmadı. Tabii hemen Dudu'nun bir büyücü görmeye gittiği dedikoduları yayılıverdi.

Bir gün arkadaşım Esin'le kırlarda oynarken, Dudu'nun yoldan aşağı hızlı ve telaşlı yürüdüğünü gördük: İki elinin arasında da, kanatlarını bastırarak tuttuğu bir horozla. Evine girdikten sonra kendisini gözlemek için çitin arkasına saklandık. Az sonra elinde yine horoz, bir su tası ve mutfak bıçağıyla çıkageldi. Horozun başını suya sokup, debelenmelerine aldırmadan boynunu kesiverdi. Hayvancağızın bütün kanı suya aktı.

Birkaç gün sonra genç dulun oğlunun menenjite yakalandığını işittik. Çocuk çok yaşamadı. Horoz büyüsünün çocuğu çarptığı söylendi. Bir süre sonra da genç dul şehirden ayrıldı. Zavallı tesisatçı ise acımasız ve şirret Dudu ile yaşamaya devam etti.

Bakım - Onarım

Haremlikler bir bakıma gelişmekte olan bir işe benzerdi. Konağın çekip çevrilmesi daha karışık ve zor duruma geldikçe daha çok kadın alınıyordu. Bakım isteyen çocuklar, gözetimi gereken hizmetkârlar ve ağırlanacak konuklar vardı. Bütün bu işlerin yerine getirilebilmesi için taze kan gerekiyordu.

Böylece haremler büyüdü. **De Nerval** bunları bir tür kadın manastırıyla kıyaslıyordu:

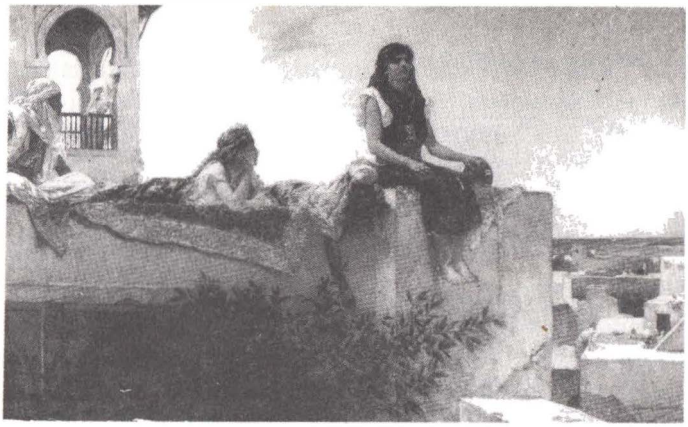
"Mevki sahiplerinin konaklarında, haremdeki kadın sayısı çoğalınca, kadın manastırlarında olduğu gibi burasını da katı kurallarla yönetmek gerekiyordu. Başlıca uğraş, çocukların bakımı ile ev işlerinde çalışan kölelerin idaresiydi. Evin beyi olan kocasının ve diğer erkek akrabaların ziyareti, bir türtören havası içinde geçerdi. Koca, yemeklerini karılarıyla birlikte yemediğinden, haremde bütün yaptığı şey, ciddi ciddi nargilesini fokurdatmak, kahve ya da şerbet içmekten ibaretti. Ayrıca ziyarete geleceğini önceden haber vermek de daha uygun görülürdü."

Tarihçi **C. B. Kluzinger** (1878) de, şöyle bir yorum getirecekti:

"Harem hayatı denince bizim inandığımız gibi bütün gün kadınların yumuşak divanlara sere serpe uzanıp, **'dolce far niente** (tatlının zararı yoktur, aslında İtalyanca)' diyerek lokum yedikleri, altın ve mücevherlerini hayran hayran seyrettikleri, çubuklarını tüttürdükleri ve tembellikten şişmanlamış kollarıyla yastıklardan destek alıp, karşılarında aleste bekleyen ve yerinden kımıldamaması için her istediğini yapmaya amade harem ağalarını ve kadın kölelerini süzdükleri sanılmasın."

Odalıklar

Karılarından başka, erkeklerin baş etmek zorunda oldukları odalıkları vardı. Odalıkların evlenene kadar hiçbir

J.-J. Benjamin Constant, "Bir Fas Balkonunda Akşam", 1879. Montreal Güzel Sanatlar Müzesi, Lord Strathcona ve ailesinin armağanı. Kadınlar dünyadan kopuk balkonlarda dinlenirken, yine de uzaktan dışa bakabiliyorlar.

hakları olmazdı. Hatta evlilik bile onları ancak hiçbir hakkı olmayan köleliğe nazaten atmeye yarardı. Bu kezde kocaların malı sayılırlardı. Büyük dayım Rüstem'in, Pakize adında güzel bir kadın olan bir odalığı vardı ve dayım ölünceye kadar da eşi olarak kendisine hizmet etti. Böyleyken bile, yani karısı **olduğu** halde bile diğer kadınları (yani **"meşru"** olanlar) kadına hep hizmetkâr gözüyle baktılar.

Büyük konaklarda erkeklere ait **selamlık** bölümünde ailenin erkek üyelerinin pek çoğu bir arada yaşadığından odalıkların işi daha da zordu. Hatta böyle haremlerde yaşamak zorunda kalan odalıkların evin büyük efendisinden, en küçük oğluna kadar, hepsinin nazlarını çekmek zorunda kaldıklarını anlatan bir cambazhane tiyatrosunun oyununu çocukluğumda İzmir'de seyrettiğimi hatırlıyorum.

Büyük konaklarda bütün köleler, efendinin hizmetindeydiler. Cariye kölelerden dünyaya gelen bebekler de meşru sayılır ve kadınlar, karılığa yükselirdi. **Leyla Saz,** odalıkların her türlü güvenden yoksun durumlarını şöyle özetliyor:

"Konağın efendisinin gözdesi olan veya onlardan çocuk dünyaya getiren odalıkların hepsinin bir veya iki odası vardı. Ama efendileri kendilerinden bıkarsa, ikisi-üçü bir odaya tıkılırdı. Durumları bir anda zenci kölelerden daha alt düzeye inerdi. Çünkü onlar hiç olmazsa efendilerinin huzuruna çıkabilirdi. Böyle talihsizliğe uğrayanlar, kalpsiz efendileriyle karşılaşmaktan çok korkar, hanımlarının kıskançlık nöbetlerine tutulmamaları için iyice ezilirlerdi."

Daha da kötüsü, istenmeyen karılardan ve odalıklardan son derece basit ve kolay bir şekilde kurtulmak mümkündü. Bunun cezai bir sorumluluğu da yoktu. Çünkü hiçbir erkek, hatta polis müfettişi bile, hareme giremezdi.

Mücevherler

Bir kadının yaşamındaki tek güvencesi, sigortası mücevherleriydi. Bir kadının altın ve mücevherlerini ele geçirmeye kalkışan erkeklere karşı yasal işlemler uygulanabilirdi.

Büyükannem dul kaldığı zaman oğullarını okutabilmek için bütün mücevherlerini teker teker sattı. Zaman zaman gözleri yaşla dolar, kendi büyükannesinden kalan inci kakmalı zümrüt kolyesini bize ayrıntılarıyla anlatırdı.

"Ama aldırmayın, yine işe yaradı, bu evi onun sayesinde aldık" diye eklerdi. Sözünü ettiği ev, benim dünyaya geldiğim, İzmir'in Karataş semtindeki evdi. O çocuk kafamla, elbette bir kolyenin, bir evin karşılığı olabileceğini anlayamıyordum.

Yaşanan Yerler

Harem dairelerinin pencereleri ya bir iç avluya bakar ya

da dış dünya ile hiçbir temas olmaması için tahta kafeslerle örtülürdü. Aslında ustaca yapılan bu kafesler İslam mimarisinin en güzel öğelerinden biriydi. Ama onları daha da çekici hale getiren, arkalarında dolaşan kadın gölgeleriydi. Binlerce gizem ve entrika, bu kafeslerde doğardı. **Edmonda de Amicis**, "Konstantinopolis" (1896) adlı kitabında şöyle diyecekti:

"Yerler, Çin halılarıyla kaplıydı, duvarlar da çiçek ve meyva desenleriyle örtülmüştü; bütün duvarlar boyunca sedirler uzanıyordu; pencere pervazlarına çiçek saksıları yerleştirilmişti; orta yere de bir bakır mangal oturtulmuştu; pencereler ise sımsıkı kafeslerle örtülüydü. Konağın erkeklere ait selamlık bölümünde ise bir tek erkek çalışır; yemek yer, erkek arkadaşlarını kabul eder, öğle uykusunu uyur, bazı geceler de orada kalırdı. Karılarının selamlığa girmeleri kesinlikle yasaktı. Selamlık, haremlik ten sadece bir koridorla ayrıldığı halde sanki iki si apayrı iki konut gibiydi. Çoğunlukla da iki bölüme ayrı hizmetkârlar hizmet veriyor, yemekleri ayrı mutfaklarda pişiyordu."

Yine kafesli pencereleri olan kapalı balkonlarda, kadınlar kendileri görünmeden, dışarda olup bitenleri izlerdi. Avlular, çatı katları ve bahçeler, harem sayılmakla beraber, kadınlara taze ve temiz hava almalarını sağlayan yerlerdi. Hele çatılardaki taraçalar, kayıkların gidip gelmelerini izledikleri, öğle uykularını uyudukları, içlerini serinleten şerbetlerini içtikleri mekânlardı.

Ayrıca ayrı çatılar, kadınların kimselere belli etmeden bir evden diğerine gitmelerini sağlardı.

Haremlerdeki kadınlar sık sık birbirlerini ziyarete gidiyor, dedikodu, alışılmamış yemek tarifleri, işleme örnekleri takas ediyorlardı. Bu ziyaretler daha çok haber verilmeden yapılıyordu. Bu arada birbirlerine yeni giysilerini, mücevherlerini gösteriyorlardı. Konağın efendisi harem girişinin önünde terlikler görürse, karılarının konukları olduğunu ve içeri girmemesi gerektiğini anlardı. Misafirler çok kez uzun zaman konakta kalırdı.

Haremli kadın kılığında bir hanımın çektirdiği ticari bir fotoğraf.

Gerçek bir Türk haremliğinde ut çalan kadın. Yüzyılın başlarında haremlikler Şark ve Avrupa'nın "Art Nouveau" (Yeni Sanat) akımı karışımıyla dekore ediliyordu.

İstanbul'daki evimizin ilk katında, evde kalmış iki yaşlı kız yaşıyordu. Kardeştiler ve babaları, bencilliği yüzünden evlenmelerine sürekli engel olmuştu. Gençlikleri harem kafeslerinin ardında geçmişti ve şimdi de varlıklarını aynı kapalı ortam içinde, silik ve ezik kişiler olarak sürdürüyorlardı. Belki de gelip geçenlere karşı duydukları kıskançlık kı-

rıntılarını başkalarına görünmeyerek ve onları görünmeden izleyip seyrederek tatmine diyorlardı. Ortaklaşa kullandığımız sokak kapısından geçip sokağa çıkmak üzere ne zaman merdivenlerden inecek olsam, ayak seslerinin pencerelere koşuştuğunu ve beni gözetlemek için pancurların arasından seyrettiklerini hissederdim. Gençlerin masum davranışlarını göz ucuyla süzmekten sinsi bir zevk aldıklarını sanıyordum. Bir de hemen dedikoduya dönüştürebilecekleri skandallar peşinde koşan bir halleri vardı.

Gérard de Nerval, bir şeyhin haremini, kendisiyle şöyle tartıştı:

> Bir haremin düzeni, hepsinde aynı... Büyük salonların etrafında belirli bir sayıda küçük odalar var. Hemen her taraf sedirlerle dolu, tek eşya da, kaplumbağa kabuklarından yapılmış sehpalardı. Meşeden oyulmuş küçük kemerlere nargileler, çiçek vazoları ve kahve fincanları yerleştiriliyordu.
>
> Haremlerde, hatta paşazadelere layık olanlarda bile eksik olan tek şey, yataktı.
>
> "Bu kadınlarla köleleri nerede yatıp uyuyorlar?" diye şeyhe sordum.
>
> "Sedirlerde."
>
> "Ama üstlerine örtecek örtüleri de yok mu?"
>
> "Hepsi giyinik yatıp uyur. Kışın da hepsinin üzerlerine yün battaniyeler örtülür."
>
> "Bunların hepsi çok iyi de, haremde kocaların yeri nerede?"
>
> "Oh, efendi kendi odasında uyur, karıları da kendi odalarında. Odalıklarda, geniş salonlarındaki sedirlerde. Sedirler rahat etmelerine yetmezse, yerlere şilteler serilir, herkes orta yerde uyurdu."
>
> "Yine giyinik olarak mı?"
>
> "Daima. Ama gerekli olan giysilerle. Şal-

var, yelek ve üst giysileriyle. Şeriat erkeklerin de, kadınların da karşı cinsten olanların yanında, boyunlarından aşağı soyunmalarını yasaklıyordu."

"Anlıyorum" dedim, "evin efendisi geceyi sımsıkı giyinmiş karılarıyla geçirmek istemeyebilir; kendisinin de bu sırada uykusu gelmiş olabilir... Ama eşlerinden ikisini-üçünü yanına alacak olsa..."

"İkisi-üçü mü?" diye bağırarak yerinden fırladı şeyh. "Siz böyle köpekçe şeyler düşünen Batılılarsınız! Aman Allah'ım! Siz gâvurlar arasında bile onurlu yatağını bir başkasıyla paylaşmak isteyen çıkabilir mi? Siz Avrupa'da buna mı inanıyorsunuz?"

"Avrupa'da, elbette hayır" diye cevap verdim, "Hıristiyanlar yalnız bir tek kadınla evleniyorlar, sonra da Türklerin birden çok kadınla, sanki bir tek kadınla yaşadıklarını düşlüyorlar!" "Eğer Hıristiyanların hayal ettikleri gibi yaşayan aşağılık Müslümanlar olsaydı, onların sadık eşleri hemen kendilerinden boşanmak ister, istekleri kabul edilir, köleleri bile kendileriyle birlikte haremden ayrılmak hakkını elde ederdi."

Bohçacı Kadınlar

Avrupalı tüccarlar bazen haremlere mallarını sokabilmek için yerli Hıristiyan kadınlarla evlenirdi. **Marianne Alirıza** böyle bir olayı şöyle anlatıyor:

"Onun garip bir kişi olduğunu ve bohçalarında neler taşıdığını çok merak ederdim. Meğer bohçacı kadınmış ve bohçalarında da sattığı malları dolaştırıyormuş. Kafkasyalıydı ve yıllarca önce hac için buralara gelmiş, sonra da pek çokları gibi kalmaya karar vermişti. Malları arasında iğne-

Haremlikte bir kadını ziyaret eden bohçacı kadın ve Çingene falcı. Yazarın koleksiyonundan.

iplik, ucuz oyuncaklar, birtakım halka ve bileziklerle, incik-boncuk çoğunluktaydı ve bir bohça da ucuz kumaş taşıyordu. Harem kadınları sırf heyecan olsun diye, ne varsa ne yoksa satın alıyolardı."

Bohçacı kadınlar sık sık bizim kapının eşiğinde de boy gösterirdi ve mallarını teşhir etmek için bohçalarını açtıklarında duyduğum heyecanı asla tarif edemem.

Çoğu da garip şeylerdi: Cafcaflı ve renk renk yatak örtüleri, zevksiz barok desenli damasko ipek kumaşlar, şilebezinden şeffaf gece giysileri ve kurdeleler, şeritler. Ninemle annem bana sormadan çeyizim için hep bir şeyler satın alırdı, ama bunlar benim gereksinimlerimedeğil, büyüklerimin garip şeyler almak merakına cevap veriyordu. Yıllardır çeyiz için toplanan gecelikler, yatak takımları da sonradan akrabalara, sadık hizmetkârlarla dağıtılıyordu.

Kendilerini sonkez ziyaret ettiğim zaman **"Alev'in Çeyizi"**, hâlâ baba evindeydi. Çeyiz sandığında ise pek az şey kalmıştı. Danteller, hatırladığım kadarıyla bohçacı kadınlardan alınmış yatak örtüleri, incik-boncuk.. Annem bunları yanıma alıp götürmem için çok ısrar etti. İki seçenek arasında kalmıştım. Ya annemi memnun edecek, sarılı yeşilli ve turuncu çiçekli kumaşları alacaktım ya da reddedecektim. Olamazdı böyle bir şey! Yine de çeyizi götürmeyi kabul

edip aldım. Ama Türk gümrüğünden geçişimde valizlerime bakılırken, kumaşlar ve eski Türk giysileri bir hayli sorgu sual edildi. Acaba bunların antika değeri var mıydı? Bunları yurtdışına çıkarmak için hükümetten özel bir izin almış mıydım?

Bunun ailemden bana armağan olduğunu, bildiğimden beri de hepsinin ailemin evinde bulunduğunu söyledim. Ne diye canımı sıkan ve hoşlanmadığım bir şey için didişmek zorunda kalıyordum sanki? Nasılolsa döner dönmez bunları birilerine bağışlamayacak mıydım? (Bu arada valizlerimi açarken rastlantı sonucu yanımda bulunan bir akrabaşım bu **"sanat eseri"** dediği kumaşlardan birine hayran kalacak ve ben de kendisine hediye edecektim. Şimdi bu kumaş San Fransisco'daki evinin yatak odasını süslüyor.)

Yine aynı ziyaret sırasında Büyükada'da bir kahvede otururken, çevremi vapur bekleyen Arabistanlı turistkadınlar sardı. Birden kalabalık arasından çıkan bir Çerkez kadını, eski bohçaların yerini alan iki bavulla çıka geldi. Bavullarını açıp Arap kadınlarına mallarını gösterirken, benim meraklı gözlerim de içlerine bir göz atmaktan geri kalmadı. Ama o eski egzotik Şam ipeklilerinin, Kudüs pamuklularının kaybolup gittiğini görünce düş kırıklığına uğradım. Çağdaş bohçacı kadın sentetik iplikten makinede örülmüş giysiler satıyordu. Şimdi bütün Ortadoğu'da geçerli olan buydu. Ayrıca turistler için ucuz Bursa havluları ile bornozlar da satıyordu. O eski bohçacı kadınların romantik havası çoktan kaybolup gitmişti.

Ölümler

Haremde vefat olduğu zamanlar ölen kişi Müslüman âdetlerine göre yıkanır, kefenlenir ve mümkün olduğu kadar çabuk defnedilirdi. Genellikle ölenler tabutla değil, doğrudan doğruya kefeniyle toprağa verilirdi ve bu da bir Müslüman geleneğiydi. Gece ise hatim indirilirdi. Sonra eş ve dostlar, ölenlerin yakınlarına baş sağlığı dilemeye gelir-

di. Ölüm olayından kırk gün sonra da ölünün ruhuna mevlit okutulurdu.

Mevlit sırasında, gelenlere külah içinde mevlit şekeri ikram edilir, gülsuyu serpilirdi. Ayrıca ölenin toprağa verildiği günün gecesinde yine ruhu için helva kavrulurdu.

Vefat edenin cinsiyetine göre, mezar taşlarının başına erkekse kavuk, sarık ya da fes oturtulur; hatun kişiyse, taşa çiçek motifleri işlenirdi.

> "Müminlerin en kutsal günü olan cumaları, peçeli kadınlardan oluşan uzun bir kuyruk, yanlarında küçük çocuklarıyla, bir akarsu kenarındaki sazlar gibi, kabristana doğru uzanan yolda ilerlerdi. Kadınlar İslamiyet gereği hep dört duvar arasında yaşadıklarından, kabristan ziyaretlerini severlerdi; dışarı çıkabilmek için bir vesile olurdu. Ölenin ardından döktükleri gözyaşları, biraz olsun üzüntülerini unutmalarına yarardı."
>
> **Etienne Dinet;** "Arap Yaşamından Tablolar" (1908).

BATI İLE DOĞU TANIŞIYOR

ŞARK DÜŞÜ

"Bu öyle bir dünya ki, bütün duyular hep görünümlerden ve seslerden ve güzel kokulardan bol bol nasiplerini alıyor; meyve ve çiçeklerden ve mücevherlerden, şaraplardan ve tatlılardan ve de gerek erkek gerek kadın, kendini teslim eden etten ve onun hiçbir şeyle kıyaslanamayacak güzelliğinden... Her kafesli pencerenin ardında bir aşk hikâyesi pusuda; peçeyle örtülü her bakış bir entrika yaratıyor her uşağın avucunda, acele bir buluşma isteyen güzel kokulu bir pusula gizli... Bu öyle bir dünya ki, hiçbir heves böylesine gerçekleştirilemeyecek türden ve gelecek günde neler olabileceğini haber verecek türden olsun. Maymunların erkeklerle boy ölçüşebileceği, kasap çırağının, bir sultanının gönlünü çalabileceği bir dünya; saraylarının elmastan, tahtların yekpare zümrüt taşlarından yapıldığı bir dünya. Öyle bir dünya ki, gündelik yaşamın kaçınılmaz sıkıntılı kuralları harika bir biçimde askıya alınabiliyor; böylece kişisel sorumluluk güzelce ortadan kalkıyor. Efsane Şam'ın, efsane Kahire'nin, efsane İstanbul'un dünyası bu... Kısacası, ölüm-

süz bir masal âlemi ve büyüleyiciliğine dayanmak mümkün değil."
***B.R. Redman;** "Arabistan Gece Eğlencelerine Giriş" (1932).*

Alman dilinde, Doğu dünyası için çok güzel bir sözcük var: **Morgenland**, yani sabah ülkesi. Doğu, güneşin kopup geldiği yer ve Yakındoğu'yu, İran, Mısır, Arabistan ve Hindistan'ı kapsıyor.

Oryantalizm, Batılı hayal gücünün yaratıp, Batılı sanat biçimlerinden yararlanarak ifade ettiği bir Doğu kavramı. Fantezi ve düşlerin Doğu'su. Aslında Batılı oryantalistlerin çoğu yalnızca düş kurmakla yetindiler, kendi ülkelerinden dışarıya adım bile atmadan kendi Doğu âlemlerini hayallerinde yarattılar. Ancak pekazı Doğu'ya kadar giderek hayallerle gerçekleri bağdaştırmaya cesaret ettiler. Ama bu serüvenler bile, **Julia Pardoe**'nun daha 1839'da gözlemlediği gibi içlerindeki romantik soluğun etkisinden kurtulamayacaktı:

"Avrupalı kafası, oryantal gizem, mistisizm ve görkemle öylesine dolmuş ki ve seyyahların anlattıkları mucize ve mecazlara öylesine inanmış ki, eski yaklaşımlarını bilerek tezgâhlayıp, sonra da düş kırıklığına uğrayarak üzülmemek için bunlara dört elle sarıldığından şüpheye düşüyor."

Binbir Gece Masalları

XVIII. yüzyılın başlarında hayalseverliğin kapıları bir politikanın ya da ticaretin sonucu gibi değil, ama bir masal kitabıyla açılmış oldu. 1704'te **Antoine Galland** adında bir Fransız bilgini, **"Ah Leyla Vah Leyla", "Binbir Gece Masalları"** ya da **"Arabistan Geceleri"**ni Fransızcaya çevirdi. Bu masallar Doğu'nun yüce halifelerinden Harun-ür Reşid çağında ve ülkesinde geçiyor, gizemli sultanların, harem ağalarının, cariyelerin ve cinler, devler, uçan kanatlı atlar gibi düşsel yaratıkların serüvenlerini anlatıyordu.

Edmund Dulac, "Şehrazat", "Binbir Gece Masalları"nın 1907 baskısı için özgün suluboya kapak. Jo Ann Reisler Ltd., Viyana.

Sultan Şehriyar, karısının kendisine ihanet etiğini öğrendiğinde, onu cellata teslim etikten sonra bütün kadınların şeytan olduklarını ilan eder ve dünyada ne kadar az kadın olursa, o kadar iyi olacağını vurgular. Bunun üzerine her akşam koynuna yeni bir gelin alıp, sabahında da onu cellatlara boğdurmaya başlar. Sultana talihsiz kızları bulmak görevi de, başvezire verilmiştir. Derken bir gün başvezirin kızı Şehrazat, kafasında bir plan olmalı ki, babasından kendisini sultana gelin vermesini ister:

Malum saat geldiğinde, başvezir Şehrazat'ı alıp, saraya götürdü ve sultanla baş başa bıraktı. Sultan, Şehrazat'tan peçesini kaldırmasını istedi ve güzelliği karşısında hayretler içinde kaldı. Ama genç kızın gözlerinin yaşlar içinde olduğunu görünce de, nedenini sordu.

"Sultanım" diye yanıt verdi Şehrazat, "Beni çok seven bir kız kardeşim var, ben de onu çok severim. İzin verirseniz o da bu gece bizim odada yatıp uyusun, çünkü bu birlikte olacağımız son gece."

Sultan bu dileği kabul etti ve Dinarzade de getirilsin diye haber çıkarıldı. Şafak sökmeden bir saat önce Dinarzade uyanıp, söz verdiği gibi konuştu:

"Sevgili kardeşim benim, eğer uyumuyorsan, güneş doğmadan önce bana o güzel masallarından birini anlatır mısın? Böylece senin masal anlatan sesini son kez işitmiş olayım."

Şehrazat cevap vermedi, ama sultana dönüp:

"Sultanım acaba kardeşimin istediğini yerine getirmeme izin verecekler mi?" diye sordu.

"Canı gönülden" diye yanıtladı sultan da.

Ve böylece masalını anlatmaya başladı Şehrazat...

Sultan Şehriyar, Şehrazat'ın anlattığı masalı o kadar beğenmişti ki, daha başkalarını da anlatması koşuluyla genç kızın hayatını bağışladı. Böylece güzel Şehrazat her gece büyüleyici bir masal anlatarak, tam binbir gece canını kurtarmayı başardı. Bunun üzerine sultanın kadınlara karşı tutumu da değişti, ülkenin yaraları sarıldı, sonra da herkes mutlu yaşadı.

Bütün halk masalları gibi bunlarda kendilerine özgü biçimde başlıyor, ama zamanla masal içinde masala dönüşerek, sürüp gidiyordu. Birinden ötekine geçişlerde değişiklikler oluyor, ama tehlikelerle dolu egzotik atmosfer, gizemlerin olaylara karışması ve erotik bir hava hiç eksik olmuyordu. Kurgular, hep aynalar içinde aynalar düzenindeydi. **Horace Walpole**'un ünlü mektuplarından birinde (30 Ağustos 1789'da, Mary Berry'ye yazdığı), masalların bir XVIII. yüzyıl edebiyatçısına bile çekici geldiğini belirtiyordu.

Birden çok kadınla gönül öğlendiren bir erkek, elbette oyalayıcı bir fantezi diyi ve **Galland** da, doğrusu usta bir masalcıydı. Ayırca masalların hepsi cazipti ve bu nedenle bu tarz bütün Avrupa'da kısa zamanda büyükler için göz kamaştırıcı bir eğlenceye dönüştü.

Doğu'dan Esen Yel

"Binbir Gece Masalları" Avrupa'ya yeni bir anlatım tarzı getirmekle kalmadı, ama ayrıca pırıl pırıl bir toplum için,tiyatrovari bir de alan sağladı. XVIII. yüzyıl kadın ve erkekleri iyi giyinip oyun oynamayı çok seviyorlardı ve "Binbir Gece Masalları" onlara daha geniş bir repertuarla beraber, canlandırabilecekleri yeni karakterler sağladı.

Paris'te "**Turqueries**" (Türk işi, aslında Fransızca) her şeyi, tiyatro, opera, resim ve romantik edebiyat akımlarından, giyim kuşam ve iç dekorasyona kadar, her şeyi etkileyen bir salgın halini aldı. Haremli kadın şalvarları, saten terlikler ve sarık, modanın vazgeçilmez öğeleri oldu. Soylular, paşalar, cariyeler, sultanlar gibi giyinmeye başladılar. Çağın ünlü ressamlarına Türk giysileri giyerek portrelerini yaptırmak da moda oldu. Pek çok insan Doğu şiir tarzını

J.B. Vanmour'un yaptığı sanılan, tuval üzerine yağlıboya tablo, Lady Mary Montagu ile oğlu ve yardımcıları, yaklaşık 1717. Ulusal Portre Galerisi, Londra.

kopyaya başladı. Kadınlar **"Şehrazatvari"** hikâyeleranlatmaya yöneldi. Nargileler, alçak sedirler ve mücevher kakmalı palalar, bütün Avrupa'da evlere girmenin yollarını buldu. Lokum ve şeker düşkünlüğü ile ifade edilen **"keyif"** kavramı da giderek yayıldı, Avrupalılar arasında bir halk felsefesi oluşturdu. Belirgin bir tatlı uyuşukluk iyice ağır bastı. Afyon ve esrar kullanımı yaygınlaşırken, estetik ve ruhsal tarz yorumlar, yaratıcı romantik düşünceyi yaygınlaştırdı. **Coleridge** ve **De Quincey** gibi yazarlar, peygamberе özgü görünümler yaratabilmek için uyuşturuculara itibarettilerve **Coleridge**, aynı etki altında "Kubilay Han" gibi çok duyusal şaheserlere ses verdi. **Gérard de Nerval, Eugène Fromentin, Théophile Gautier** ve **Charles Baudelaire**, Pimodan otelinde bir araya gelip, **Afyoncular Kulübü**'nün gizli afyon çekme toplantılarına katılıyorlardı.

Fransa, Doğu ağırlıklı masalları sosyal bir hiciv türüne uydurmak yolunu seçti. **Voltaire**, "Zaoig"i yazdı; **Montesquieu**, "İran Mektupları"nı kaleme aldı ve **Racine** de "Bajazet" adlı trajedisinde Kösem Sultan ve Turhan Sultan arasındaki amansız mücadeleyi dramatize ederken XVIII. yüz-

yılda, Batı toplumundaki isteklerin gemlenmesi eğilimini, mecazi olarak yerdi. Kendi gizli duygularının açığa vuruluşunun temsilini seyirci büyük coşkuyla karşıladı.

Haremden esinlenen müzikler de Versailles ve Habsburg saraylarını peş peşe doldurdu XVIII. yüzyıl sonlarında **Mozart**, "Sihirli Flüt"le sağlıklı bir Doğu'nun görüntülerini tanıttı. "Saraydan Kız Kaçırma" ise, egzotik coşkusu ve doğru yorumlanan oryantal insanlık anlayışıyla olay yarattı (saraydaki güzel bir cariyenin kurtarılmasına koşan müzik ve raks). XIX. yüzyıl başlarında da daha başka besteler, **Bauldieu**'nun "Bağdat Halifesi", "Memluk Valsi", **Beethoven**'in "Türk Marşı" ve diğer Türk marşları bunları izledi. **Rimski Korsakov**'un "Şehrazat" balesiyle de "oryantalist" ifade, doruğuna ulaştı.

Hayret yaratan, zengin ya da garip bir olayı tanımlamak için "Sanki binbir gece masallarındaki gibi" demek, kalıplaşmış bir cümle halini aldı. Bıkkınlığın kuruttuğu Batı kültürü için egzotik olanın peşinden gitmek, kaçınılmaz bir şeydi.

Üstte solda: Murat adlı Türk sigaralarını reklam eden bir harem güzeli. Üstte sağda: ESB hoparlörlerini reklam etmek için "Büyük Odalık" tablosunun kullanılışı (Kasım 1987).

Böylece Doğu'ya yönelik turizmde de patlama oldu. Şark, pek çok Batılıyı kendine çekti. **Rudyard Kipling**'in dediği gibi, "Bir kez Doğu'nun çağrısını işittiniz mi, artık başka hiçbir şey işitemezsiniz".

Lady Mary Montagu

Lady **Mary Montagu**, İstanbul'dan Alexander Pope'a, "Burada dünya romantik. Kadınlar, bizimkilerden farklı. Yapmacık değiller. Ağır tempolu bir hayat" diye yazdı. Kendisi 1716'dan 1718'e kadar İngiliz büyük elçisi Edward W. Montagu'nün eşi olarak Türkiye'de yaşadı. Doğu'yu gören ilk romantik kadın gezginlerden biri olarak kendine özgü keşifleriyle, izlenimlerini aralıksız yazdı ve Avrupalı arkadaşlarına uzun uzun mektuplar döşendi. **"Türkiye Mektupları"**, belki de bir **"gâvur"**un aslına en uygun ve doğrudan deneyimini yansıtır.

Lady Montagu, oryantalizmin XVIII. yüzyılda ortaya çıkardığı bütün zıtlıkları ortaya koydu. Tutku ve akıl, romantizm sevgisi ve pratikçilik, bir serüven anlayışı ve düzen hırsı arasındaki yaratıcı gerilimlerin yeterince pençesine kapılmıştı. Genç bir İngiliz soylusu olarak kimliğini korumakla birlikte, o da Doğu'nun büyüleyiciliğine teslim oldu.

İstanbul'da geçirdiği ve "kâhya bir lüks düşkünü, hazine de bitip tükenmeyen bir kaynaktı" dediği yıl, gerçekten olağanüstüydü. En son fantezisini de, İslam dünyasının en yasak yeri olan hareme girerek gerçekleştirdi.

Böylece ilk kez bu dünya hakkında Batılı bir kadının doğrudan deneyimini elde edebildik. Haremdeki kadınları tanıtımı güzel, özlü ve zengin. 18 Nisan 1717'de kız kardeşi Lady Maria, "Üç basamakla çıkılan bir sedirin üstü nefis İran seccadeleriyle örtülüydü ve Kâhya'nın hanımı bunun üzerinde oturuyordu ve işlemeli beyaz saten kılıflı yastıklara yaslanıyordu ve ayaklarının dibinde iki genç kız oturuyordu ki büyüğü 12 yaşlarında olmalıydı ve melekler kadar

Franz Xavier Winterhalter, "İmparatoriçe Eugénie", 1855, tuval üzerine yağlıboya. Orsay Müzesi, Paris.

güzeldiler ve son derece zengin giyimliydiler ve üzerleri adeta mücevherlerle kaplıydı... Bu kadar güzel bir şey görmediğimi itiraf etmeliyim" diye yazdı.

Lady Montagu ayrıca kusursuz bir gözetleyiciydi; böyle sahnelerin erotik yönü de gözünden kaçmıyordu. Ama aynı zamanda kendi kültürel kimliğine ve edep anlayışına sadık kalmayı da biliyordu. Örneğin birkaç kadınla birlikte hamama girip yıkanması kendisine önerildiğinde ve hamamda **"çırılçıplak"** olacaklarını kavrayınca, uygun bir bahane bularak reddetmeyi bilecekti:

"En sonunda gömleğimi açıp onlara korsemi göstermek zorunda kaldım ve bu, onları tatmin etti, çünkü gördüm ki benim böyle bir makinenin içinde kilitli olduğuma inanmışlardı ve bunu benim açamayacağımı, ancak kocamın açabileceğini düşünüyorlardı."

Lady Montagu, şair **Alexander Pope** ile içten biçimde mektuplaşarak, bir oryantalist dünya yaratılmasında onunla işbirliği yaptı. Pope, başkası hesabına şöyle bir fantezi yara-

tacaktı:

"Onurlu Kadın Sesi'nden nefret ettim ve sevimli Odalık sözcüğünü işittiğimden beri seven Eş'ten de nefret ediyorum."

Pope Eylül 1718'de Lady Mary'ye böyle yazmıştı. O dönemin diğer erkekleri gibi o da köle bir Çerkez kızına vurulacak kadar işi ileri götürdü:

"Ruhumdan aslında bütün istediğim bu, hem de yaptığım en iyi tasarıyı yıkabileceği halde, sizin imkânlarınızla, sarışın Çerkez kölcme kavuşmak!"

Lady Montagu, kambur şair için bir köle ithal etmedi, ama ülkesine dönerken İngiltere'ye pek çok **"turquerie"** getirdi ki, bunlar arasında harem giysileri de vardı. Kısa sürede de bunların hepsi moda oldu. Bu arada Türkiye'de gördüğü gibi çocuklarına çiçek aşısı yaptırmıştı. Yani, doktor Edward Jenner'in aşıyı İngiltere'ye getirmesinden yetmiş yıl önce.

Lady Mary'nin uygulamalarından haberdar olan Voltaire, bu aşının köklerinin haremlerde çok revaçta olan Çerkez kadınlarından geldiğini söylemiştir. Çerkezler, çiçek bozuğunun güzelliklerini bozmaması için aşıyı uygulamışlardı.

Görsel sanatlarda da harem tabloları XIX. yüzyıldan başlayarak pek çok iç gıcıklayıcı nü'ler yaratılmasına yol açtı. Odalık, egzotik ve erotik gerilemin simgesi haline geldi. **Ingres**'in **"Büyük Odalık"** (1814) tablosu, bütün klasik soğukluğu içinde hiç de **"oryantal"** havada değil ve selvi boylu, arkaya yaslanan bir kadını sergiliyor. Su mermerinden bir vazoya benzeyen bir kadın. Tabloya da gizemli bir erotik atmosfer egemen. Ruhuna sızılması olanaksız bir sefine gibi. Sanatçı, çıplak kadının yanına bir türban, bir yelpaze ve birde nargile ekleyerek oryantal havası vermiş. Paris, oryantal tarz tabloların akınına uğramıştı. Bunların başarısı, sonunda 1893'te Oryantalist Fransız Ressamları Salonu'nun kurulmasına kadar vardı.

"Şark'a Seyahat"

XIX. yüzyıl Batılıları için gündelik yaşamın gerçekleri, sanat olarak temsil edilemeyecek bayağı şeylerdi. Uygun konu peşinde pek çok sanatçı, bu nedenle tek Tanrı'lı dinlerin ortaya çıkmasından beri hemen hiç değişmeyen Doğu ülkelerine seyahatlere çıktılar. Taşıt araçlarının gelişmesi ve rahat etme olanaklarının düzelmesiyle birlikte, Doğu ülkelerine ulaşmak daha olası hale geldi.

1868'den başlayarak **Thomas Cook** Nil nehri kıyılarına ve Kutsal Topraklar'a geziler düzenledi. 1869'da da Süveyş kanalı açıldı ve Kahire'ye iyi bir rötuş yapılarak çehresi onarıldı, lüks otellerle bir opera binası yükseltildi. Opera, **Verdi**'nin **"Ayda"**sı ile açıldı.

1890'larda Mısır artık Riviera gibi bir tatil merkezi olup çıkmıştı. 1893'te de **"Orient Express"** Paris'le İstanbul arasında şık ve alımlı yolcular taşıyordu. **Liotard** ve **Vanmour**'u Türkiye'de **Melling** ve **Preziosi** gibi ressamlar izledi. **Lewis, Flaubert, de Nerval, Gérôme** ve **Florence Nightingale** Mısır'da bir süre kaldılar. **Delacroix**, Cezayir'i seçti. Hiçbir zaman bir hareme adımını atamayacağı halde, Eugène Delacroix, adamın birinin haremlerden birine girmesini ayarladığını ileri sürdü. Bunun sonucunda da 1834'te yaptığı o çok nefis **"Cezayirli Kadınlar Odalarında"** tablosu ortaya çıktı.

On yıl sonra da aynı sahnenin bir başka türünü gerçekleştirdi.

John Frederick Lewis

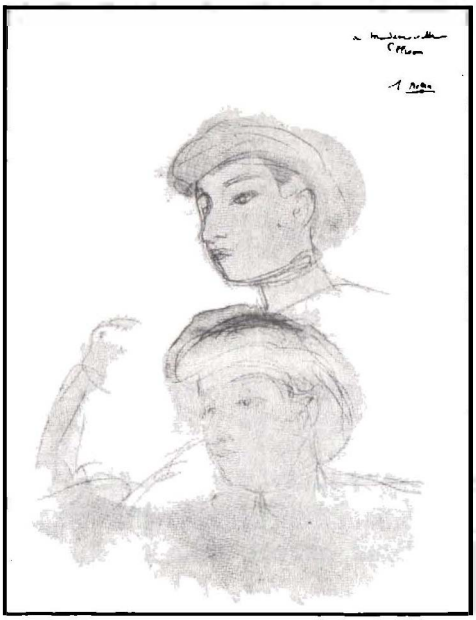
Londralı yetenekli bir züppe olan **John Frederick Lewis**, 1841'den 1851'e kadar Kahire'de yaşadı. Başında sarığı, belinden sarkan pırıl pırıl palasıyla, doru atının sırtında sokaklarda dolaşırdı. Tembel ve üşengen bir lotus konumunu seçmişti ve **William Thackeray**'in tanımladığı gibi, **"düşlerle süslü, bulanık, tembel, tütün kokulu bir**

hayat" sürüyordu. Tıpkı zengin bir Müslüman gibi. Lewis, bir oryantalistinen sondüşü olan şeyi, giyinme tarzını, adresini değiştirip ayrı bir kimliğe bürünerek gerçekleştirmişti. Başlangıçta bu bir romantik oyundu, ama giderek kendisini sarmış, kafeslerin ardındaki gerçek hayatı yansıtan çok güzel yağlıboya tablolar gerçekleştirmeye başlamıştı.

Lewis, diğer Avrupalıların peşinde koştukları turistik atraksiyonlardan uzak kalıp bunun yerine Kahire halkıyla kaynaşmayı yeğledi. Dur-dinlen bilmeden çalışıp haremleri, pazarları ve sokakları oldukları gibi, ahkâm kesmeye kalkışmadan resmetti.

"Bir Seyahatten Notlar" (1844) adlı kitabında Thackeray, Kahire'de Lewis'i ziyaretini anlatıyor.

Thackeray, Memluk tarzında bir konağa götürülmüştü. Tavanı oymalı, arabesk süslü ve hattat yazıları ile bezenmiş duvarları vardı. Avluda dururken, kafesin ardından bir çift kara gözün kendisini merakla süzdüğünü fark etti. Lewis,

Pierre Loti'nin harem yaşamını anlatan "Kırgınlar" romanının kadın kahramanlarını gösteren Auguste Rodin'in karala masının fotoğrafı. Bu kitabın yazarının koleksiyonundan.

aşçısı olduğunu ileri sürdü, ama Thackeray bunun **"cariyesi köle"** olduğuna inandı. Zaten her erkeğin en az bir cariye almaya hakkı vardı.

Romantikler

Lord Byron da kendisini büyük bir Doğu gezgini sayardı; ama onun için Doğu, İstanbul ve Boğaziçi'yle sınırlıydı. Byron, Coleridge, Victor Hugo, Gustave Flaubert ve Théophile Gautier'nin romantik eserleri, Avrupa'yı kasıp kavuran sanayi devriminin buruk akılcılığı ile egzotik bir zıtlık meydana getiriyordu. **Victor Hugo**'nun "Les Orientales - Şarklı Kadınlar" adlı eseri, esir ruhları tutkulu anlatımı ile ressamları bile etkiliyor, **Montesquieu**'nün "İran Mektupları", Lecomte de Nouy'nin "Koshru'nün Düşü"nü esinlendiriyordu.

Gérard de Nerval Şark gezisinden iki Arapça sözcükle dönecekti: **Tayyib** (kabul) ve **mafiş** (ret) sözcükleriyle. "Şark'a Seyahat" (1843) adlı kitabında Zeynebiye adlı köle kadının peşinde çektiği heyecanı da anlatır:

"Çok uzak bir ülkenin kadınında, pek büyüleyici ve dayanılmaz bir şeyler var. Zaten giyim kuşamı ve alışkanlıkları, sizi hemen çarpmaya yeterli. Bilinmeyen bir dil konuşuyor ve kendi ülkemizin kadınlarında artık alıştığımız o bayağı yapmacık davranışların eseri yok."

Fakat de Nerval köle kadına ulaştıktan sonra, ona hayatında nasıl bir yer bulacağını doğrusu pek bilemiyor. Şimdi ne yapacak onu? Bu harika hesaplaşmada farklı kültürlerin nasıl çatıştıkları durumuyla karşı karşıya geliyoruz ve artık kimin köle, kimin efendi olduğunu bilemiyoruz. Zeynebiye'yi uygarlaştırmayı başaramayınca ve onun **"ilkel"** özelliklerini benimsemeyi beceremeyince, kendisini azat ediyor.

1849'da **Gustave Flaubert** de, arkadaşı Maxime du Camp'la birlikte, uzun zamandır hayal gücünü rahat bırakmayan Doğu'nun yolunu tuttu. Tıpkı de Nerval gibi, Flau-

bert de, Doğu kadınlarının baştan çıkarıcılığını yere göğe sığdırmadı. Bir yıl kaldığı Kahire'de son derece erotik ayrıntıların yer aldığı bir günlük tuttu.

> "Bir yandan raks ederken, bir yandan da giysilerini yere attı. En sonunda, elinde tuttuğu ve sözde onunla örtünmeye çalıştığı küçücük bir başörtüsüyle kaldı. Ve derken örtüyü de fırlatıp attı... O güzelim serçe adımlarını bizim için bir kez daha tekrarladıktan sonra, soluk soluğa sedirinin üzerine serildi, ama bedeni hâlâ raks temposunda, hafif hafif titreşiyordu."

Bunu, rakkase ile birlikte geçirdiği inanılmaz bir aşk gecesi izleyecekti. Flaubert deneyimini öylesine ayrıntılı anlatacaktı ki, sonunda metresi Louise Colet müthiş kıskançlık duyacaktı. Yıllarca sonra da bu deneyimi yazara, eski Kartaca üzerine yazdığı romanı **"Salambô"** yu esinlendirecekti.

Şark rakkaseleri bu taraklarda bezi olmayan şair **Théophile Gautier**'nin bile ilgisini çekecekti:

> "Garip nostaljileri tahrik ediyor, sayısız denecek kadar çok anıları depreştiriyor ve garip giysileri içinde önceden yaşamış varlıkları, sihirle geri getiriyor gibiydiler. Fas raksları, vücudu devamlı kıvırıp bükmekten oluşuyor: Kalçaları çalkalamak, beli kıvırıp bükmek, ellerde bir tül sallarken, kolları indirip kaldırmak ve bükmek, baygın yüz ifadeleri, göz kapaklarını titreştirmek, gözleri süzmek ya da şimşek çakar gibi bakışlar fırlatmak, göbek atmak, bu sırada dudakları yarı aralayarak göğüsleri titretmek, sevişmek isteyen bir kumru gibi boynunu kıvırmak... Bütün bunlar gizemli dramın bir yönü."

Böyle sahneler hem erkekler, hem de kadınları pek büyülüyordu. Bir rakkasenin göğüslerini seyreden **Lady**

James Bond (aktör Roger Moore), "Beni Seven Casus" filminde, haremiyle.

Duff Gordon şöyle diyecekti:

"Nara benziyorlardı ve her türlü destekten arınmışlardı."

Jean-Léon Gérôme

Bonfils and Sons gibi fotoğrafçılık ustaları 1860'lardan beri Doğu ülkelerinde faaliyet göstermekteydi. 1888'de Kodak, her turistin yanında taşıyıp götürebileceği bir foto makinesi gerçekleştirdi. XIX. yüzyılın sonlarına doğru fotoğrafçılık ve Francis Frith gibi fotoğrafçılar, oryantalist resim sanatının gelişmesini aksattı. Ancak Gérôme gibi XIX. yüzyılın sanat yaşamını çok etkileyen bazı sanatçılar, yeni buluştan yararlanarak kendi resimlerinde bunları kullandılar.

Ayrıntılı olma konusunda Théophile Gautier'den hiç geri kalmayan Gérôme, 1854'te Türkiye'ye, sonra Mısır, Filistin, Suriye, Sina ve Kuzey Afrika'ya da seyahatler yaptı. Ön çalışmaları ve fotoğraflar sayesinde dikkati çekecek kadar aslına uygun, cüretli renkler kullandığı ve önemli ayrıntılar taşıyan sahneler çizdi. Özellikle Türk hamamlarının büyüsüne kapılarak, arka plan malzemelerini belirtmek için yanında resim defteriyle sık sık hamamlara gitti:

"Yarı çıplak bir hamam iskemlesinin üzerine tünemiş, resim defterim dizlerimin üzerinde, bir elimde paletim... Kendimi pek kaba saba hissettim."

Gérôme hiçbir zaman haremlere adımını atmadığı halde, yaptığı tablolar rahatlıkla Lady Montagu ya da Julia Pardoe'nun hamamları ve diğer harem sahnelerini anlatan yazılarıyla kıyaslanabilir. Hep bir buhar perdesinin ardında kalan kadınları, kusursuz ve düşseldir.

Gérôme'un etkili sanat taciri Adolphe Goupil'in kızıyla evlenmesi çalışmalarının çoğaltılmasına yardımcı oldu. Hemen bütün tabloları yalnız zenginlerin değil, meraklı hemen herkesin evlerine kadar girdi.

Amadeo Count Preziosi

Gérôme'un yağlıboyalarının aksine **Amadeo Prezio-**

si'nin suluboyaları, Lewis'in çalışmalarına benzeyen bir yakınlık ve güçlü bir gerçekçiliği yansıtır. Öte yandan tarz bakımından da oldukça farklıdır. Maltalı bir kont olan Preziosi, ayrıcalıklı bir ailenin çocuğuydu. Babası sanatına karşı çıkınca İstanbul'a gitti ve yaklaşık yarım yüzyıl burada yaşadı. Kısa zamanda buradaki Avrupalı diplomatlarla ilişki kurarak pek çabuk tanındı. 1840'lardan 1870'lere kadar şehir yaşamından çizdiği görüntüleri, beraberlerinde ülkelerine götürmeleri için, İstanbul'a gelen gezginlere verdi. Pera (bugünkü Beyoğlu)'da yaşayıp, bir Rum kadınla evlendi ve üç kızıyla bir oğlu oldu. Onların torunları ise bugün hâlâ Türkiye'de yaşıyorlar. Yaşamının son on yılında Sultan II. Abdülhamit'in saray ressamıydı.

İşini iyi bilen biri olarak Preziosi olağanüstü renkli ve ilginç kişilerseçip onların resimlerini yaptı, ama bütün bu tipler etten, kemikten yaratıklardı; Binbir Gece Masalları'ndan çıkma uydurma kişiler değil. Örneğin **Adile Hanım'ın Portresi**, egzotik havasına karşın gerçek bir kişiyi yansıtır ve çalışmadaki duygusallığı, herkes sezebilir.

Bu yaklaşım, Doğu âlemine doğru radikal bir tutumdu ve o zamana kadar olduğu gibi tek boyutlu harem kadınlarını yansıtmakla yetinmiyordu. İlk kez bir Avrupalının güzellik kavramına uygun bir çalışma oluşturuyordu.

Preziosi, Doğu'nun sadece allanıp pullanmış görünümünü resmetmedi, günlük yaşamın kuruluğunu da yansıttı: Haremdeki dairesinde yastıklardan oluşan yatağında boylu boyunca uzanmış yatan bir odalık, Göksu'da kadınların kır gezintisi, çubuğunu tüttürüp kahvesini içen odalığın karşısında elpençe divan duran bir Sudanlı köle, pazarda ipekli kumaşları parmaklarıyla yoklayan kadınlar, dul bir kadınla çocuğunun kabristan ziyareti, utanarak peçesini örten genç bir kıza yan yan bakan yaşlı saka.

İmparatoriçe Eugénie

Süveyş kanalının açılış töreninde bulunmak üzere

Dedem Hamdi Bey, bir "Jön Türk". Yaklaşık 1908.

Mısır'a giderken, III. Napoléon'un karısı İmparatoriçe Eugénie, İstanbul'u da ziyaret etti. Böylece tarihte ilk kez bir Osmanlı padişahı, bir kadının karşısında eğilip temenna etti. İmparatoriçenin onuruna Sultan Abdülaziz, Beylerbeyi Sarayı'nı inşa ettirip, oryantal etkisinde Fransız rokoko tarzında dekore ettirmişti. Eugénie, sedef kaplamalı kaplumbağa kabuğu ve gümüş kakmalı bir yatakta uyudu; görkemli bir hamamda yıkandı. Sultanın haremindeki kadınları da ziyaret etti.

Bu ziyaretin bir daha geriye dönüşü olmayan bir dizi etkileri oldu. Harem hayatı yaşayan Türk kadınları birden Fransız kökenli her şeye karşı ilgi beslemeye başladılar. Fransa'daki **Türkomani**'ye karşılık, Türkiye'de de bir **Frankomani** aldı yürüdü. Soylu Türk hanımları ellerinden geldiğince Eugénie'yi taklide kalkışıp onun gibi saçlarını ortadan ayırmaya ve lüle lüle sarmak için aynaların karşısında saatlerce vakit geçirmeye başladılar. Yuvarlak topuklu Türk iskarpinlerinin yerini, yüksek topuklu ayakkabılar aldı. Şalvarın yerini de, anide eteklikler! Haremli hanımlar Flaubert ve Loti'yi okumaya başladılar. Daha yüzyılın sonu gelmeden hanım sultanlar Fransız dikimevi Worth'tan giyinmeyi yeğlediler.

Pierre Loti

İmparatoriçenin kaldığı Beylerbeyi Sarayı'nın karşısındaki kıyıda, Boğaziçi'nin biraz daha batısında, Haliç'e bakan Eyüp tepelerinde Pierre Loti adında bir açık hava kahvehanesi vardır. Ünlü yazar sözde bir İstanbul efendisi gibi bir zamanlar işte burada yaşadı. Birçok hafta sonu tatili sırasında arkadaşlarımla buraya gitmişimdir. Yüzyıllık çınarların altında oturup semaverle getirilen koyu demli çayları içmiş ve manzarayı seyretmişizdir.

Ama bütün gördüğümüz, tersaneler, kâğıt fabrikaları ve kömür yığınları olmuştur. Renk renk zarif kayıkların süslediği ve **"yeşim taşından şehir"** denen romantik Kâğıthane sefalarının yerinde artık yeller esiyordu. Yine de biz o eski şehri düşümüzde canlandırırdık, çünkü Loti romanlarında buralarını bize çok iyi anlatmıştı.

Bir Huguenot ailesinden, Julien Viaud adıyla dünyaya gelen Loti, dünyayı gezip dolaşmak niyetiyle genç yaşta donanmaya girdi. Yolculukları, onu çok uzak ve egzotik diyarlara kadar götürdü; Loti bunların her birinde pembe romantik gönül serüvenleri yaşadı ve yabancı kültürlerden kadınlarla olan gönül maceralarını da romanlara döktü. Anıları ve nostaljik hikâyeleri, melankoli, kırgınlıklar ve devasız yalnızlıklar ve ölüm doluydu.

Ancak gördüğü yerler arasında hiçbiri, İstanbul kadar onu büyülcyemedi. Bu bir yıldırım aşkı oldu. Artık "konu"sunu bulmuştu ve onunla bir yaşam boyu sürecek aşk ilişkisi yarattı, oryantalist edebiyata iki cevher kazandırdı: **"Aziyade"** (1877) ve **"Kırgınlar"** (1906).

Loti, yazdıklarını yaşadı da: "Şu kalındemir parmaklıkların ardından iki iri gözün bakışları üzerime dikildi. Kaşları bitişecek gibi birbirine yakındı... Başını beyaz bir yaşmak sıkı sıkıya sarıyor, yalnız kaşlarıyla o güzel gözleri serbest bırakıyordu. Yeşildi bu gözler, bir zamanlar Doğu ozanlarının terennüm ettikleri gibi, deniz yeşili." İşte gizemli ve dokunulmaz aşkıyla Loti'yi yakan Aziyade, buydu. Bir be-

yin hareminde yaşayan bir Çerkez kadını. Bütün tehlikelere meydan okuyarak, Loti'nin hizmetkârı Samuel, bir gece buluşmalarını sağladı. Bir kayıktaki sevgililer bir araya geldiler:

> "Aziyede'nin sandalı yumuşak halılar, yastıklar ve battaniyelerle doluydu; tam Doğu'ya özgü bir incelik ve rahatlık. Bu nedenle de sandaldan çok, bir yatağa benziyordu... Denizde ağır ağır süzülen yatağımızın çevresi tehlikelerle doluydu: Orada imkânsız olanı yapmanın kahredici zevkini tatmak üzere bir araya gelmiş iki kişi gibiydik.
>
> Herkesten iyice uzaklaştıktan sonra, kollarını bana uzattı. Ona dokunduğum zaman titreyerek yanına geçtim. Bu ilk temas içimi ölümcül bir bitkinlikle doldurdu: Peçesi, doğunun bütün güzel kokularını taşıyordu ve teni körpe ve de soğuktu."

Anlatım renkli, düş gücü de sınırsız. Loti ve Aziyade sandalda böyle pek çok zevkli geceler geçirdiler. Sonunda Loti'nin gemisinin demir alma zamanı geldi. Sevgililer ayrıldılar; Loti, döneceğine söz verdi. Ama dönmedi ve Aziyade de, kırılan kalbinin acısına dayanamayıp göçtü, gitti.

Aziyade'nin ölümünden sonra, aynı kalp kırıklığını çeken Loti, yirmi yıl kadar İstanbul'a adımını atmadı. Bu arada sıra, Batı'nın, Doğu âlemini etkilemesine geldi: Doğulu kadınlar yabancı dil öğrenmeye başlıyor, okullara gidiyorlardı. Yüzyılın sonuna doğru, hâlâ haremlerde yaşadıkları halde, hepsi eğitim görmüş, Avrupalı kadınların özgürlüklerini kıskanan, peçe ve yaşmaklarını atmaya hazır, hatta eşlerini kendileri seçmek isteyen yeni bir kuşak yetişmişti.

Loti, böyle düşünen kadınlardan biri olan Canan'dan kendisini İstanbul'a davet eden bir mektup aldı. Artık yaşlanmaya başlayan yazar, Aziyade'nin ülkesini bir kez daha görmek eğilimine karşı koyamayarak İstanbul'a dönmeyi kararlaştırdı. "Kızgınlar" adlı romanının başlaması, böyle oldu.

Canan'la iki arkadaşı Loti'yle İstanbul'un en romantik

ve egzotik köşe bucaklarında gizli buluşmalar düzenlediler. Kadınlar ona, yokluk içindeki yaşamlarının yürek parçalayan hikâyelerini uzun uzun anlattılar. Harem yaşamından neler çektiklerini anlatan bir roman yazması için yazarı iknaya çalıştılar.

Loti, romantizme göre, politikaya çok daha az ilgiliydi. Bu nedenle kadınlar konusunu doğrudan doğruya Binbir Gece Masalları'ndan aldıkları bir hikâye uydurdular.

Ancak ummadıkları bir şey oldu, Loti'nin Canan'a âşık olacağını hesaplayamadılar. Hele böyle bir olayın hepsinin hayatlarını tehlikeye atacağını düşünemediler. Loti'nin İstanbul'dan ayrılmasını sağlamak için de, sahte bir cenaze düzenleyerek Aziyade gibi Canan'ın da gönül yarasına dayanamayıp öldüğünü söylediler.

Loti de Paris'e dönerek, "Kırgınlar"ı (1906) yazdı.

Ancak hikâye burada noktalanmıyor. Yazarın İstanbul'dan ayrılmasından az sonra kitabın köklerini oluşturan kadınlar da Paris'e kaçarak her çevrede kendilerinden sözettiren bir **"ünlü dava"** haline geldiler. Haklarında yazılar yazıldı, tablolar yapıldı, çağın en önemli sanatçıları, bunlar arasında **Henri Rousseau** ile **Auguste Rodin** de vardı, heykellerini yoğurdu. Dahası, Loti'nin ölümünden sonra **Marc Helys** takma adaylı yazan Madam Lera adında bir Fransız kadını, diğer iki Türk arkadaşının yardımıyla Canan diye poz verdiğini açıklayan **"Le Secret des Désenchantées** - Kırgınların Sırrı"nı yayımladı. Üç kadın sadece Loti ile biraz eğlenmek istemişlerdi. Marc Helys'in "açıklama"sına karşı çıkıldı, ama hiç kimse onun uydurduğunu mu, yoksa gerçek olayları mı yansıttığını öğrenemedi.

Doğu'nun Azat Edilmesi

"Kırgınlar"ın yayımlanması yalnız bir skandal yaratmakla kalmadı, kadınlara oy hakkını savunanlarında desteğini kazandırdı. Türkiye'de birandaezilen kız kardeşlerinin acı durumuna eğilmeye hazır Avrupalı kadınların akınına uğradı. Talihsizlerin özgürlüğü için adeta seferberlik ilan edildi.

Doğu âleminin kadınları her zaman Avrupalı feministlerin ilgisini çekmiştir. **Sir Richard Burton**'ın eşi Isabelle,

kışkırtıcı bir örnek verebilmek için sosyal toplantılara hep kısa eteklerle giderdi ve Lübnan'da bulunduğu sırada bir elçilik resepsiyonunda bütün çağrılı kadınları oturtup, kocalarına onlara çay ve kek ikram etmelerini buyurmuştu.

Yüzyılın sonlarında Türkiye'de kadınların kaçınılmaz başkaldırışı artık iyice rayına oturmuştu. Sosyal uyanış öyle boyutlara ermişti ki, 1901'de Sultan II. Abdülhamit yayımladığı bir fermanla haremlerde Hıristiyan öğretmen bulundurulmasını, Türk çocuklarının yabancı okullarda eğitim görmelerini ve Türk kadınlarının ortalık yerlerde yabancı kadınlarla bir arada görünmelerini yasakladı. Ancak bu yasaklamalar, kadınların davalarına daha sıkı sarılmalarına neden oldu. Bu kez gizli toplantılar yapmaya ve örgütlenmeye başladılar. Müslüman kadınların kimse tarafından aranmaları söz konusu olamayacağından haremlerden haremlere gizli mesajlar taşınmaya başlandı. **"Jön Türkler"**, idealist şairler ve aydınlar da birden çok kan almaya karşı olan duygularını ifade etmekten geri kalmıyorlardı. Hasta imparatorluğun acı gerçekleri karşısında aydın idealizmini ortaya koyarak, Makedonya'da örgütlenmeye başladılar. 1909'da padişahı tahttan indirerek, anayasaya dayalı bir hükümet kurdular.

Ancak Türk toplumunda meydana gelen değişikliklerin daha etkili hale gelebilmesi için, aradan bir on yıl daha geçmesi gerekiyordu. 1920'lerden başlayarak, kadın toplumsal hayata iyice katılmaya başladı. Devrimci lider **Kemal Atatürk**, açıkça meydan okudu:

"Toplumun yarısı toprağın kölesi iken, öbür yarısının semalarda uçması mümkün mü? Hiç şüphenizolmasın, ilerleme ve yeniliklere doğru yürürken çeşitli aşamalarda atılması gereken adımlar, mutlaka atılacaktır. Eğer bunu yaparsak, devrimimiz başarılı olabilir."

Çarşaf ve peçe böylc kalktı. Onlarla beraber yıllardır süren kadınların horlanma ve yalnızlığı da sona erdi. Harem yasadışı ilan edilirken çokkarılık yasaklandı.

Son Görünüm

Bu arada en garip ve en duygulandırıcı sahneler Topka-

Otto Hoppe, "Şehrazat" balesinde Altın Köle rolünde Vaslav Nijinski, yak. 1911, fotogravür, George Eastmen Evi'ndeki Uluslararası Fotoğraf Müzesi, Rochester, New York. Rus baletlerinin bu temsillerinde Nijinski'nin performansı dünyada yankılar yaratmıştı.

pı Sarayı'nda geçti. Haremli kadınların akrabaları; kızlarını ve kız kardeşlerini, ablalarını gelip almak üzere İstanbul'a çağrıldılar. Dağlı Çerkezler, kümeler halinde, ulusal giysileri içinde çıkageldiler. Sarayın geniş avlularından birinde toplanan padişahın bütün eski cariyeleri, kadınları, halayık ve köleleri tarafından karşılandılar. Sarayın zarif giyimli hanımları ile kaba saba ve yine kaba davranışlı köylüler arasındaki zıtlık, çarpıcı ve dramatikti. Her köşede uzun zamandır birbirlerini göremeyenler sarmaş dolaş oluyordu. Çoğu gözyaşlarını tutamıyordu. Ama hepsinden daha yürek paralayıcı olan, kendilerini almaya kimselerin gelmediği kadınların haliydi. Alın yazıları onları artık yok olan bir kurumun yankılarından özgürlükleri verilmiş olsa bile, kaçıp kurtulamayacakları bir durumda bırakmıştı. Onlar sarayda geçmişin birer anısıymış gibi özgürlüklerinin tuzağına düşmüş kişiler olarak kaldılar. Sanatçılarise bu seçkin güzellikleri mis kokulu mendiller, güller ve tahta kafeslerin ardından dökülen mısralarla ölüm süzleştirmeye devam ettiler.

Bu arada Batı dünyasında Doğu tutkusu, Binbir Gece Masalları'nın Dr. **Joseph-Charles Mardrus** tarafından yeniden çevrilmesiyle (1899-1904), hız kazandı. Oryantalizm bir kez daha moda olurken, heyecan 1930'larda da devam etti ve dans, opera ve modaya esin kaynağı oldu. Resim ve sihirli bir yeni sanat dalı olan sinemayı da etkisi altına aldı. Hatta sirkler ve vodvil tiyatroları bile Doğu'nun görkemli gizeminden yararlanmanın yollarını aradılar.

1910'da Paris'te temsiller veren **Sergey Diyagilev**'in "Rus Baletleri" hiç kuşkusuz Batı'nın, Doğu âlemini çok iyi yansıtan en seyre değer gösterilerinden biriydi. **Cecil Beaton**, "Şehrazat" balesinde, Altın Köle'yi canlandıran Nijinski'nin, Karasavina ile yaptığı dansı nasıl coşkuyla izlediğini anımsayacaktı. Temsilin göz kamaştırıcı dekor ve kostümleri Rus ressam Leon Bakst tarafından hazırlanmıştı. Diyagilev'in Şehrazat balesinin konusu da, çok cüretli: Sultanın yokluğundan yararlanan haremli kadınlar, harem ağaları ile âlem düzenler. Ancak sultanın habersiz ve ani dönüşü, kanlı bir sonla noktalanır.

Bundan bir yıl sonra da ünlü modacı **Paul Poiret**, Paris sosyetesine yeni bir harem görüntüsü sundu. Şam ipeklileri, krepdöşin, Fas krep kumaşı, Osmanlı ve İzmir işlemeli yünlü kumaşları, zengin ve egzotik renkleriyle, bir önceki dönemin, yumuşak ve pastel renk ve kumaşlarının yerini aldı. Poiret, kurnaz bir yenilikçiydi.

Yeni moda çizgilerini tanıtmak için göz kamaştırıcı bir Acem Balosu düzenledi. Adına da **"Binikinci Gece"** dedi. Sultan kılığında giyinen akıllı kreatör, yüzlerce konuğunu, egzotik kuşlar ve maymunlar, göğüsleri çıplak zenci kızlar, Şarkhalıları ve bakır mangallarda yakılan ödağacı kokuları

ile bezenmiş bir dekor içinde karşıladı. Bunu izleyen birkaç mevsim Şarkvari partilerle geçti.

Poiret daha sonra harem modasını daha da yaygınlaştırmak için bir de iç dekorasyon şirketi kurdu. Paris salonları alımlı döşemelikler, Şark halıları, sürü sürü yastıklarla bezeniverdi. Yine Poiret bir dizi parfüm piyasaya sürüp, bunlara Rosine, Minare, Çin Gecesi, Antinea ve Alaettin adlarını verdi.

1910'lu yılların sonlarından başlayarak hâlâ pek çok kadın, harem gözdeleri gibi giyiniyor, böyle yaparken Doğulu kadınların şehvet dolu bir teslimiyet içinde yaşadığını düşlüyordu. **Liane de Pougy** 1926'da Lido'de öğle yemeği yiyen kadınları anlatırken, şöyle diyordu:

"Davranışları, bir peri masalında rol yapıyorlarmış gibiydi: Hepsi birer Şehrazat, Salome, Salambô'ydu -zengin

Matisse, Nice şehrinde Charles Felix alanındaki dairesinde bir modelle çalışırken, 1928. New York Modern Sanat Müzesi'nin izniyle.

haren. erin Doğu kadınları- görkemli, canlı ve pırıl pırıl renkli şalvar giysiler."

Westminster düşesi, "Kadınlar, bir paşayı büyülemeyi deneyen cariyeler gibi davranıyorlardı ve silahlar, köpekler ve kuşlardan başka şey düşünmeyen İngiliz centilmenlerine sıkı sıkıya bağlı saygıdeğereşler olmaktan çıkmışlardı," diye düşünecekti.

1922'de Marsilya'da açılan Marsilya Sömürgeler Sergisi'nde yeni bir egzotik pazarlama stratejisi uygulandı. Harem dilberlerini gösteren posterlerle yüz kremlerinin, kozmetiklerin ve adları Yasemin, Sudan Amberi ya da Sfenks'in Gizemi veya Kudüs olan parfümlerin reklamı yapıldı. Türk sigaralarını satmak için sigaracılarda, Murat adını kullanarak aynı yöntemi uyguladılar. İşadamları, Şark'ın şehvet tahrikçiliğinin büyük pazarlama gücünü iyi keşfetmişlerdi. Bu tutku, günümüzde bile sürüyor. Hâlâ Opium, Naime, Şalimar ve Şam gibi adları olan parfümler kullanıyoruz. Paris modası hâlâ Batılı kadınları **İpek Yolu**'ndan gelen özgün ipeklilerle giydirip kuşatıyor. Yves Saint Laurent, Rifat Özbek ve Oscar da la Renza gibi kreatörler, yine harem şalvarlarından, feslerden, işlemeli cepkenlerden ve zarif üstüklerden esinleniyorlar.

XX. yüzyılın ilk otuz yılında Cezayir'deki Fransızlar, Cezayirli kadınlara olan tutkularıyla, bütün dünyayı bu tür kartpostallarla doldurdular; hatta bir yüzyıl önceki harem tablolarını bile yaya bıraktılar. Esinlendikleri bu tablolara nargile, çubuk, kahve fincanları ve cezveler ve de bir Şark halısının bir ucunu katmakla yetindiler.

Fotoğrafçılık ve soyut sanatın gelişmesine karşılık egzotik bir çerçeve içine fantezi bir figür olarak bir odalık oturtmak, hâlâ iyi bir mazeretti. 1920'li yıllar boyunca Henri Matisse, en ünlü tablolarında yer alan odalıklarını sıraladı durdu. İlk oryantalistler gibi, onun da sanatsal haremi güncellikten sapmıştı. **Matisse** bu konuda şöyle diyecekti:

"Hele odalıklara şöyle yakından bir bakın: Güneş o görkemli parlaklığıyle hepsini bastırmış, renklerini ve biçimle-

rini sergiliyor.

Şimdi Doğu mekânlarının içi, halıların dizilip asılma düzeni, zengin giysiler, dolgun ve sereserpe, uyuşuk bedenler, zevk bekleyişi içinde baygın bakışlar, öğle uykusu mahmurluğunun bütün bu rehaveti arabeskin en yüksek noktasına kadar yükselip renklerin bizi aldatmasını önlüyordu."

Sinema ve Televizyon

Bu arada yeni bir görsel ve ticari sanat dalı olan sinema da, oryantal görüntülerle halkın sürekli büyülenmesini sağlamaya hazırlanıyordu. Artık haremli dilberleri kalça kıvırıp göğüslerini titretirken görüp seyretmek mümkün olacaktı. Yakışıklı şeyhler, cariyelerini kahrederken, kadının kendini teslim etme eğilimini de güçlendiriyordu. 1920'li yıllar boyunca Rudolph Valentino, Batı dünyasının ezeli **"gerçekten kaçma"** gereksinimini pompaladı durdu. Gazeteci Anne Edwards'ın yorumladığı gibi: "Sevmediğiniz birine kendinizi tam teslim etmeye hazırlandığınız sırada, gözlerinde şehvetin ateşi yanan bir şeyh, dörtnala çıkageliyor ve sizi terkisine çekiverdiği gibi, çöl ortasında bir çadıra ve sevişmeye götürüyorsa, bilin ki bu bir film saçmalığıdır!"

Sesli sinema döneminde "İstanbul Ekspresi", "Dimitrios'un Maskesi", "Ali Baba ve Kırk Haramiler", "Ali Baba Şehre İniyor", "Bağdat Hırsızı" ve "Kısmet" gibi filmlerle daha yüzlerce benzeri, Doğu'nun romantizmine şan katmayı sürdürdü.

'60'lı ve '70'li yıllarda televizyon tam bir Amerikan delikanlısını (ABD Hava Kuvvetleri üniformalı) ile tam bir Amerikalı genç kızı (şeffaf bir oryantal giysi içinde), "Jeannie'yi Düşlüyorum" da mükemmel bağdaştırdı. Fellini'nin "Amarcord"u (1973), göze batacak kadar cüretli bir harem çiziştirdi.

James Bond'un Ajan 007'nin serüvenlerini anlatan filmleri de, bir sürü genç ve güzel kadını, emirlerine uymaya amade birer kip olarak sundu. Son olarak **John Updike**'ın ro-

manından beyazperdeye aktarılan "Doğu'nun Büyücüleri" (1984), gotik bir Amerikan yerleşme yerinde, fantezi bir haremin hikâyesini yansıttı.

Günümüzde Haremler

Harem yavaş yavaş Doğulunun bilincinden çıkıp uzaklaşırken Batı'nın bilincinde yuvalanmaktan geri kalmadı. Bugün en sık sorulan sorulardan biri de şu: "Hâlâ harem var mı?"

Var!

En büyük haremlerin var olduğu Türkiye ve Çin'de çokkarılılık, yasadışı sayıldı, ama Ortadoğu'da ve Afrika'da hâlâ uygulanan yaygın bir yöntem. Örneğin Hindistan'da da birden çok kadın almak yasadışı olduğu halde hemen her yerde yaygın bu. Cariye, bir erkeğin hayatında kabul edilen

Eddie Cantor'un başrolü oynadığı "Ali Baba Şehre Iniyor" adlı filmden bir sahne, 1937.

birolay. Geleneksel olarak eş, çocukların anası ve evi çekip çeviren kişi. Cariye ise, sadece cinsel zevk için var. Suudi Arabistan'da da **"rakibe"** ler aynı evi paylaşıyorlar ve dışarı çıkarken tamamen örtünüp, yüzlerini de peçeyle kapatıyor, artık atlı arabalarına değil de, Cadillac'larına binerek, dilediklerı yere gidiyorlar. Geleneksel Afrika toplumlarının yüzde seksen yedisinde hâlâ çokkarılılık uygulanıyor. Nijerya'da erkekler dörde kadar kadın alabiliyorlar. 1952'de bir yerleşme merkezinin reisi, altı yüz karıya sahip olmakla nam salmıştı (bugün de yüz kadar karısı var)!

Haremler çokkarılı islam geleneğinin bir parçası olarak varlığını inatla devam ettiriyor ve belki de İran'ı silip süpüren **"radikal islam"** hareketiyle, diğer İslam ülkelerinde yaygınlaşıyor bile. Ama bütün bunların yanı sıra, Batı dünyasında da haremler var; hernekadar bizim anladığımız anlamda olmasa bile.

Ahir Zaman Azizleri İsa Peygamber Kilisesi de 1831'de çokkarılılığı kabul etti. Yıllarca Mormon'lar, Birleşik Amerika'da yasaklandığı (hâlâ da yasaktır) için, gizlice birden çok kadınla nikâhlandılar. 1890'da Kilise, çokkarılılığa karşı olduğunu ilan etti. Ancak sadık radikaller, yeraltında çokkarılılığı sürdürdüler.

İşin içyüzünü açıklayan anılarında, yani "Babamın Evinde" (1984) adlı kitabında **Dorothy Allred Solomon**, Mormon babasının hareminde yedi annesi ve kırksekiz erkek ve kız kardeşiyle nasıl büyüdüğü anlatıyordu. Bu evde kadınlar arasında yaş büyüklüğüne göre sağlam bir hiyerarşi vardı ve kadınların hepsi, mevkileri gereği mutlu sayılamazdı. Ancak tutuklanma korkusu nedeniyle Solomon'un babası, karıları için ayrı ayrı evler tuttu ve hepsini gizlice ziyaret etmeye başladı.

Bazı din topluluklarında, özellikle çokkarılılığı cezalandıran Doğu dinlerinde, hâlâ haremler var. Guru'ların bazıları, bir sultan kadar özerkliğe sahip. Örneğin Bhagwan Shree Rajnesh ve Bubba Free John'un pek çok cariyesi vardı. Daha ticari amaçlı kuruluşlar arasında **Hugh Hefner**'in

Playboy malikanesi de sayılabilir ve kendisi burada, efendilerinin bütün isteklerini yerine getirmeye hazır "tavşan kızlar"ı arasında, gönlünce yaşıyor. James Bond da romanlarda ve filmlerde afet kadar güzel bir sürü kadına sahip olma fantezisini yaşayan erkek tipini temsil ediyordu. Öte yandan son zamanlarda gelişen pornografi pazarı da, köle-efendi ilişkilerindeki gelenekleri sürdüren yönleriyle dikkati çekiyor.

Son olarak, bir ürünü en iyi ve kolay şekilde satmanın yolunun, çevresinde bir sürü güzel ve "sexy" kız toplamak olduğu söylenebilir. Olaya bu açıdan bakıldığında, cariye ve harem kavramlarının çağdaş Batı toplumlarında varlıklarını sürdürdükleri iddia edilebilir.

Sosyolog Joseph Scott, Birleşik Amerika'nın en iyi saklanan sırlarından birinin de, çokeşlilik ilişkileri olduğunu ileri sürüyor: Tahminlere göre halen Amerikan halkının %5'i şu ya da bu şekilde çokeşlilik ilişkileri içinde.

Erkeklerin doğal olarak çokeşliliğe yatkın oldukları konusunda bazı temel sorunları burada yanıtlamadık. Ancak durum gerçekten böyleymiş gibi davrandığımızı gösteren pek çok belirti var. Evliliğe kadar çokeşliliğe göz yumup, bu noktadan sonra çokeşlilikten vazgeçilmesini istemek gibi. Çokeşlilikten yana erkekler olayı körükledikçe de, harem kavramı var olmaya devam edecek.

Kadınlara gelince: Onlar da doğal olarak çok kocalılıktan mı yana? Eğer böyleyse, gerek tarihte, gerekse şimdi, neden bunun örnekleri bu kadar az? Acaba bu doğal güdüye karşı ataerkil çağ boyunedirdiği için mi? Anaerkil dönemde, yani Musa ve İsa'nın dinleri yayılmadan önce, pekâlâ güçlükraliçeler ve rahibeler ortaya çıkmıştı (Semiramis, İştar, Kleopatra) ve bunların birden çok erkekleri olmuştu. **"La belle dame sans merci** - Acımasız Güzel Kadın (aslında Fransızca) tipi; yani, masum erkekleri büyüleyen, baştan çıkartan ve yok eden üstün kadın kavramı erken mitolojide bulunuyor ve halk arasında çeşitli adlarla anılıyor: Vamp, **"Femme fatale** - Meşum Kadın" (aslında Fransızca) gibi.

Ancak bütün bu düşler, birçok erkeğe aynı zamanda sahip olmaktan çok, dizi halinde sahip olmak anlamına geliyor; çokkocalılığın harem gibi bir kurumlaşmaya dönüşmediği kolay anlaşılıyor.

Hiç kuşkusuz, her kadının bilinçaltında anlamlı bir cariye imgesi var. Kadınlar arasında yaptığım araştırmalarda, bir filmde en çok hangi rolde görünmek istediklerini sorduğumda, cariye rolünü üstlenmenin kendilerini çok çektiğini saptadım; yani topyekûn boyun eğmenin, uyuşukluğun ve teslimiyetin imgesini! Ancak hareme kapanmayı, köle gibi hizmet etmeyi ve kişiliğini yitirmeyi göze alan kadınların sayısı da pek kabarık değildi. Çoğunlukla harem sözcüğünün kadınlara hatırlattığı anlam, farklı karşılıklar alınmasına neden oluyordu: Konuştuklarında, bakışlarına bir hüzün geliyordu. Kaybetmek ve kıskançlık duygularının, görüşlerini bulutlandırdığını hissedebiliyordum. Bu arada çoğu da kadınlarla bir arada ve topluca yaşama eğiliminde görünüyordu, ama bir sevgiliyi paylaşmak için değil. Yalnızca bir arada olabilmek için.

Audrey B. Chapman "Paylaşan İnsan"da (1986) sessiz sedasız çokeşliliği seçen iki Amerikalı kadınla yaptığı görüşmelerini aktarıyor. Bunlardan biri, Delores, geleneksel Amerikan evliliği karşısındaki genel güvensizliğini ifade ediyordu. Çokkarılılığa dayalı bir evliliğe, bu tür bir evliliğin daha istikrarlı bir aile hayatı kuracağına inandığı için razı olmuştu. Delores, kocasının nerede olduğunu hep bildiğinden, kendini güven içinde hissediyordu:

"Ya işindedir ya da hepsini tanıdığım diğer karılarından birinin yanındadır. Ben baş eşi olarak, ona diğer kadınları seçmesinde de yardımcı oldum. Çok zaman da birlikte pek iyi anlaştık. İlk evliliğimde hissettiğim bir kenara itilmişliği hiç hissetmedim. Çünkü öyle bir sistemimiz vardı ki, eşlerinden her biri kocasıyla birlikte olacağı zamanı biliyordu. Bu paylaşma takvimini hazırlarken hepimiz söz sahibi olduğumuzdan aramızda bir rekabet duygusuna da kapılmıyorduk." Bu haremde alışılmamış olan, kadınların seslerini

yükseltmeleri ve sadece bir köle olmamaları.

Bir başka görüşmede de, Karen'in çok karılı evliliği, "sahiplenme ve malik olma hisleriyle savaşmaktan artık yorulduğu" için seçtiğini öğreniyoruz.

"Kocama, o benim malım gözüyle bakmıyorum. Biz bir aile birimiyiz ve herkese yaranı dokunacak kararlar alıyoruz ve bundan çok hoşlanıyorum." Karen daha sonra yapılan görüşmelerde de, kocasını paylaştığı "diğer karısı" ile cinsellik konusunda hiç konuşmadıklarını açıkladı. Her birinin ayrı bir yatak odası vardı ve kocaları buraya hiç girmiyordu. Buna karşılık onlar kocalarını odasında ziyarete gidiyorlardı. Ancak bu da sık yinelenen bir olay değildi, çünkü hepsi için önemli olan, fizik beraberlikten çok, ruhsal bağlantılarıydı. Yine geleneksel harem kadınlarının aksine Karen seçimini dilediği gibi kullanıyordu. Bu nedenle iki kadın da duygularını güçlü bir kız kardeş hisleriyle karşılıklı paylaşıyorlardı. Aralarında rekabet yerine yine paylaşılan bir destek ve anlayış vardı.

□

Bir seferinde, çevresini bir meşe korusunun kuşattığı geniş bir açık hava banyosu gördüm. İçinde bir düzine kadar kadın yıkanıyordu. Su yüzeyinde gül yaprakları yüzüyordu. Kadınlar birbirlerine uzun bardaklar içinde zaman zaman soğuk meyve suları sunuyorlardı. Etrafa sessizlik egemendi ve pek ender olarak bir kahkaha ya da alçak sesle mırıldanmalar bu sessizliği bozuyordu. Hemen ardından yine sessizlik başlıyordu.

Kadınlar doğanın mırıltılarına soluk alıp vererek katılıyorlardı. Islak, karmakarışık saçlar, pembe yanaklar. (Kadınların erotik fotoğraflarını çeken bir arkadaşım, çekimden önce mankenlerine önce sıcak banyo yaptırdığını, çünkü su buharının tenlerine daha gizemli ve arzulu hava verdiğini söylemişti.) Suya girip çıkıyorlar, buharlar vücutlarının etrafında bulutlar oluşturuyordu: Her türden vücut, şişman

Eddie Cantor: "Ali Baba"da.

ve zayıf, uzun ve kısa, genç ve yaşlı vücutlar. Sonra bir rehavet içinde öbek öbek toplanıyorlardı; diz çökerek, eğilerek, bağdaş kurup oturarak.

Birbirlerine dokunmak, kaslarını ovalamak, bitkisel kremler ve güzel kokulu tuzlar ve yağlarla masaj yapmak, onları rahatlatıyor gibiydi. Yüzlerine çamur sürerken, be-

denlerini dilim dilim avokado ile kaplarken ve saçlarını kınalarken hepsini seyrettim.

Limon ve şekerle ağda yapıp bacaklarına yapıştırdıklarını, bir çığlık atarak ağdayı çekip çıkardıklarını izledim. Kendilerini çok rahat hissediyorlardı ve birbirlerine özen göstermekten ve beraber olmaktan hoşnuttular.

Oryantalist bir tabloda gördüklerimi anlatıyor değilim. Bunlar hemcinslerine âşık kadınlar da değil. Çağdaş bir kadın yurdundan söz ediyorum. Buradaki belirtiler ve törensel uygulamalar, tarihten ve sosyal kurumlardan gelen bir bilinci yansıtıyor.

Kadınlar bir araya geldiklerinde, hemen hep özgün bir şeyler üretildiğini gözlemliyorum: Taşkınlık ve bereket, bolluk, suç ortaklığı ve yasaklardan, kadınlı erkekli gruplara hemen egemen olan edalı ve yapmacık davranışlardan arınma. Bunun yerine ilkel alışkanlıklar ağırlık kazanıyor. Kadınlar, Ay'ın evreleri gibi birbirleriyle uyum sağlıyorlar. Toprağa, suya bir içgüdüleri var; yıkanma etkenliklerine ve yetişip boy atan şeylere karşı bir yakınlıkları var.

Ya erkekler? Erkekler bir araya geldiklerinde böyle bir şey olmuyor. Erkeklerin birbirlerine karşı davranışlarında seçtikleri yol, bu değil. Kadınlar âleminin temel dokusunu oluşturan yakınlaşma erkeklerde yok. Onlar bu dünyaya ancak kadınlarla beraber dalabiliyorlar. Bu açıdan harem, nostaljik bir gereksinmenin yeniden yaratılışı, çocukluğa ve anne kucağına dönüş oluyor. Bir erkek için, kendine özgü bir dünyaya sahip olmak demek ; tümüyle kendine dönük, başka erkeklerin burunlarını sokmayacağı bir dünya. Bu yüzden haremlerin eksenlerinin anneler olmasına hiç saşmamak gerek.

Köleliğin ve içine kapanmanın kökleri ana karnına kadar gidiyor. Ve tıpkı harem gibi, ana karnı da gizli ve kutsal bir yer.

Yetişkin bir erkek, içine kapanık bir boşlukta kalma durumu olan ana karnını arzulamaya yüreklendirilmez. "Gerçek erkekler arzulamaz." O, artık bilincini kazanmıştır; bes-

lenmeyi cinselliği ve ölümü tatmıştır.

Her şeye rağmen yine de ana karnına dönmek için büyük istek duyar, beraberinde bütün dünya nimetlerini de alarak... Kendi göbeği, annesi tarafından korunur, onun içindedir; istekleri, alan savunmasına alınmıştır; o kendi dünyasıdır ve oğullarından başka hiç kimse oraya giremeyecektir; hatta onları bile istemeyerek buyur eder. Yerini koruyabilmek için etkisiz hale getirilmiş hizmetkârlar yaratır. Karısını ve arzuladığı bütün öteki kadınları da beraberinde getirir. Hatta belki de Yüce Ana'nın bütün yansımalarını.

Erkek, işte buna cennet diyor.

Yani çokkarılılık (harem) tek eş alma sisteminden daha azkabul edilebilir sistem mi? Çünkü iki tarafta da arzular ve eğilimler, aynı yoğunluktavar. Yaşayabilmek için aynı kinler ve kıskançlıklar besleniyor. Eninde sonunda Mormon sisteminde geçerli olan kadınları kocalarıyla **"mühürlemek"**, beraberliği yalnız hayatta değil, ölümden sonra ruhların birlikteliği gibi kabulediyor; yani sonsuzluğadek! Koca ve karısı, aynı ruhun bir parçasıdır, **"bir bütün"** olmak peşindedir: Bu da çokkarılılığın Mormon yorumu!

Tarihe bakıp, çağdaş görüşlerimizi oraya uygulamayı elbette beklemeyeceğiz. Tarih, bir erkek sporu, erkeklerin tarihini anlatıyor ve çağlardan beri erkekler tarafından anlatılıyor. Kadınlar ise, sadece sessiz bölümleri doldurmak için görünüyorlar. Ancak unutulan tarihin törensel âdetleriyle kadın bilinçsizliğinin saltanatı arasında büyük benzerlikler var.

Harem, sadece tarih aynasına bakılarak açıklanamaz. Harem, kolektif bilinçsizliğin tek özgün örneğidir. Ataerkilliğin boyun erdirdiği anaerkilliktir. Hâlâ aydınlatılamamış bir giz, ürkütcn bir gizem, inkâr edilemeyecek biçimde bir sezgiyle algılanan bir zekâdır. Bir bölgeler dünyasıdır; yarımtonlarla, geniş karanlık alanlarla ya da tümüyle kaybolmuş köşeleriyle.

Kendi yaratılışımızı merak ettiğimiz gibi, onun yaratılışını da öğrenmeye can atıyoruz. Hatırlamamayı yeğlediği-

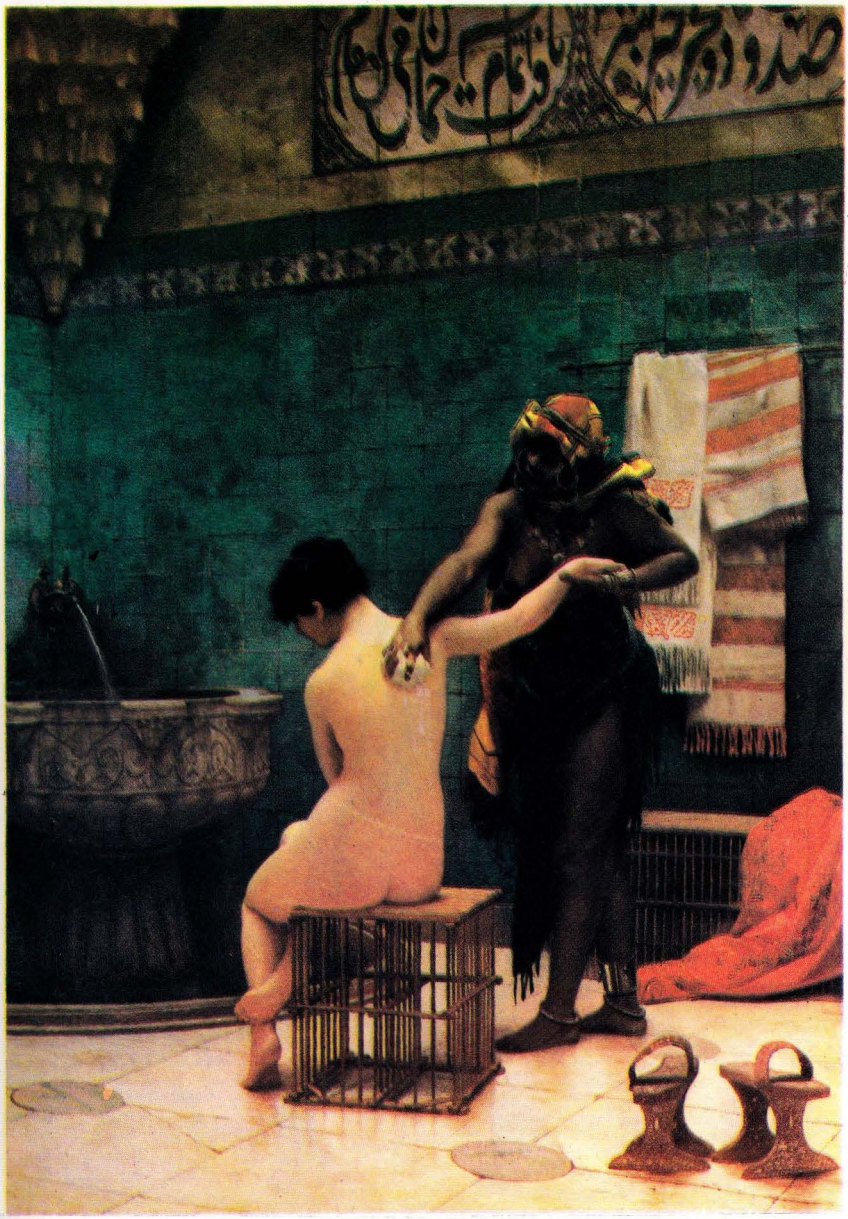
miz karanlık giz ve korkular âlemine ait. Hatta unutulmuşluğun ta kendisi.

Düşlerimizin bin bir "susam" kapısını açabilmek için öznel deneyimimize dönmeli ve hayal gücüyle içgüdüyü kullanarak bir araya toplamalıyız.

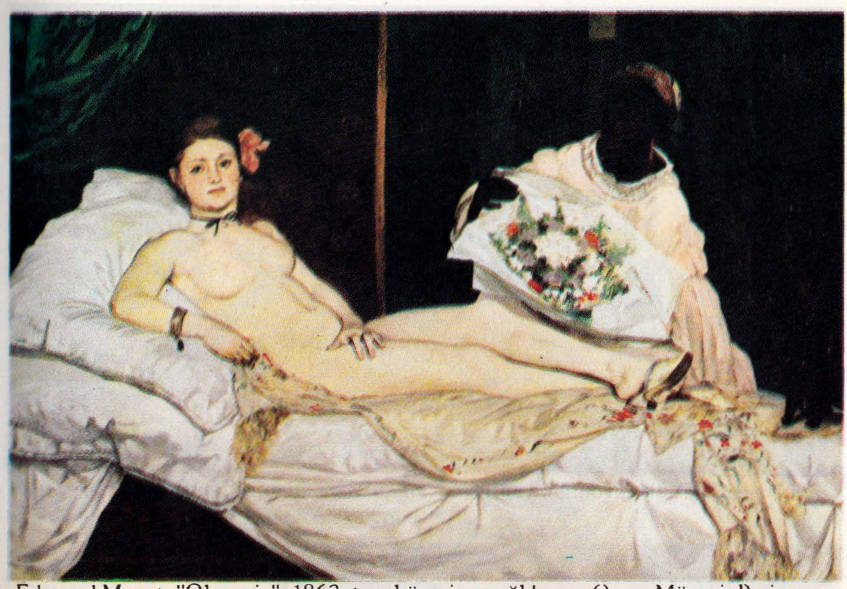
Benim için her şey Topkapı Sarayı'nda, Harem Dairesi'nde yürürken başladı. Her türlü tüşten sıyrılmış, renksiz ve çıplak, geçmişe ait bir mezar. Ama duvarları sanki bir şeyler fısıldıyor gibiydi. Duvarlar, fısıldar gibiydi.

Hamamlarda, yatak odalarında, avlularda, görünmeyen bir mürekkeple yazılmış bir gizemli metinden haberdar olduk. Duvarlar birşeyler fısıldıyor, karmakarışık labirentlerde anılar kan gibi akıyor. Peçe hâlâ inik, ama şimdi benim zihnimde, yarı saydam. Kışkırtıcı bir beraberlik.

BİTTİ

Jean-Léon Gérôme, "Hamam", yaklaşık 1880-85, San Francisco Güzel Sanatlar Müzesi; Mildred Anna Williams Koleksiyonu.

Edouard Manet, "Olympia", 1863, tuval üzerine yağlıboya. Orsay Müzesi, Paris.

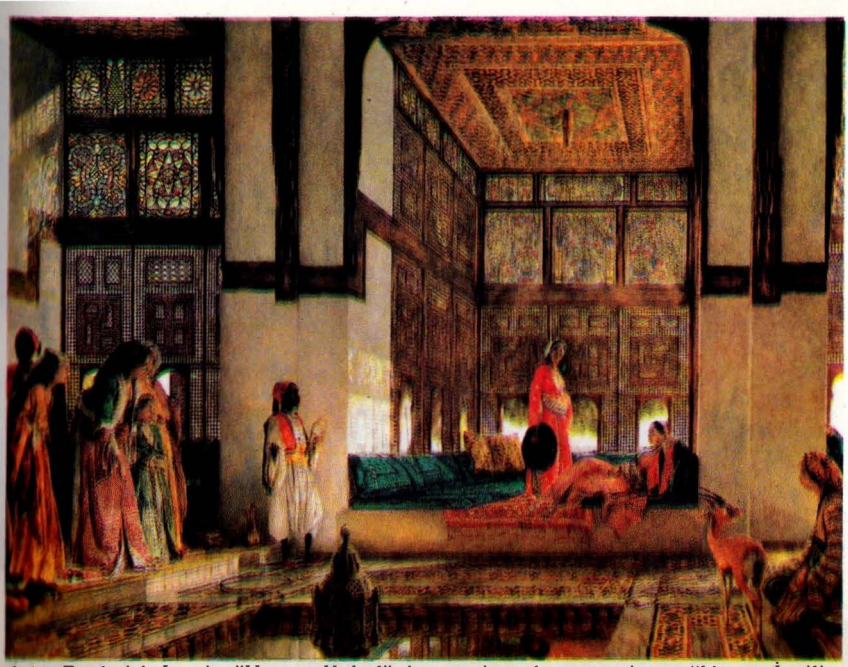
Pablo Picasso, "Cezayirli Kadınlar", 1955, tuval üzerine yağlıboya. Norten Simon Sanat Vakfı, Pasadena, Kaliforniya.

Pierre Auguste Renoir, "Odalık", 1870, tuval üzerine yağlıboya. Ulusal Sanat Galerisi, Washington, Chester Dale Koleksiyonu.

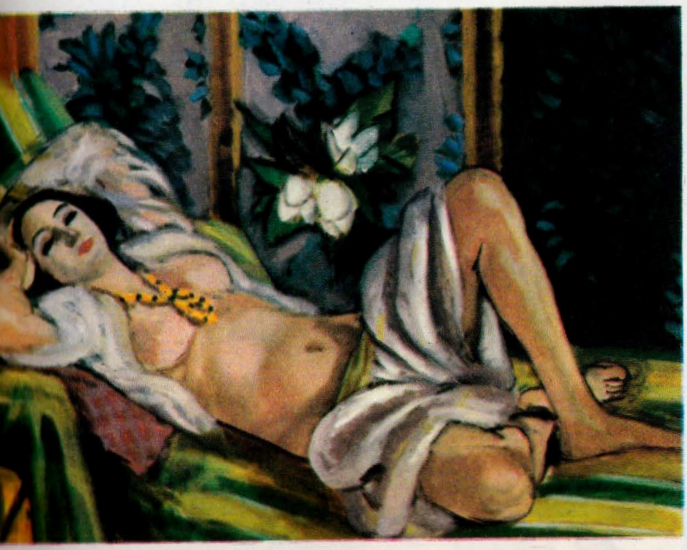
John Frederick Lewis, "Haremde Hayat", Kahire, 1858, kâğıt üzerine suluboya ve ten rengi. Victoria ve Albert Müzesi, Londra.

John Frederick Lewis, "Huzura Kabul", ince resim tahtası üzerine yağlıboya. İngiliz Sanatı Yale Merkezi, New Haven, Connecticut; Paul Mellon koleksiyonu.

Leon Bakst, "Kızıl Sultan", 1910. Kâğıt üzerine suluboya guvaj ve yaldız boya. Özel koleksiyon.

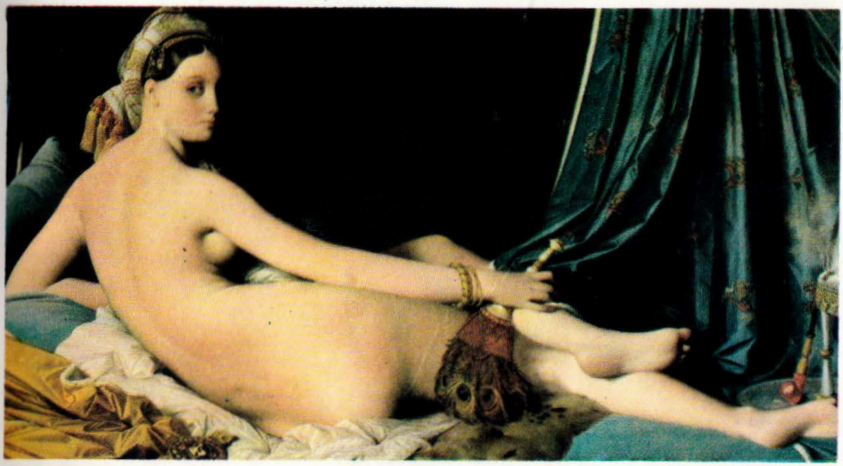
Henri Matisse, "Manolyalı Odalık", 1923, tuval üzerine yağlıboya. Özel koleksiyon.

Henri Matisse, "Kırmızı Şalvarlı Odalık", 1922, tuval üzerine yağlıboya. Ulusal Sanat Müzesi, Georges Pompidou Merkezi, Paris.

Paul-Désiré Trouillebert, "Harem Hizmetkârı", 1874, tuval üzerine yağlıboya. Nice Güzel Sanatlar Müzesi.

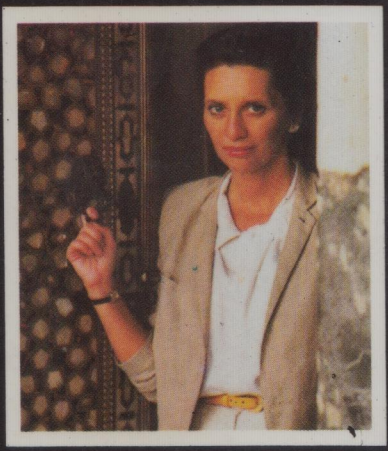

Jean-Auguste D. Ingres, "Büyük Odalık", 1814, tuval üzerine yağlıboya. Louvre Müzesi, Paris.

"Harem: Peçeli Dünya" **hiç bilmediğimiz ya da pek az bildiğimiz bir dünyayı tanıtıyor bize. Yazarı da bir Türk:** Alev Lytle Croutier. **Geçmişi, yakın dönem Osmanlı Sarayı'na dayanıyor. Çocukluğunun büyük bölümü Saray'dan, özellikle Harem'den gelme insanlar arasında geçmiş. Onların yaşantılarıyla başlarından geçenlere tanıklık etmiş. Bize o dünyayı olanca gerçekleri ile bu kitabında anlatıyor şimdi.**

"Harem: Peçeli Dünya" **ilk kez bu kitapla gün ışığına çıkıyor. Gizli bir dünya gerçekleri ve belgeleri ile karşınızda.**

Türkiye'de (İstanbul) doğan ve on sekiz yaşında Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Alev L. Croutier, **İstanbul Robert Kolej'den sonra Oberlin'de (ABD) tarih öğrenimi gördü. Evlendi. Japonya ve Avrupa'da belgesel film yapımcılığının yanı sıra, çeşitli film senaryoları da yazdı. New York'ta yaşıyor.**